

MUUSEUM

6/99

Fotod J. Nilson

◆ Näitust "Talu kari" tutvustab avamisel Eesti Põllumajandusmuuseumis 27. novembril 1998 üks näituse koostajaid Johannes Miller.
Opening of the exhibition "Cattle of the Farm" on November 27, 1998 in Museum of Estonian Agriculture
Открытие выставки 27 ноября 1998 года в Эстонском сельскохозяйственном музее

Vaade näitusele "150 aastat veterinaarmeditsiinilist haridust" Eesti Põllumajandusmuuseumis
View of the exhibition "150 Years of Veterinary Medicine Education" in Museum of Estonian Agriculture
Вид на экспозицию "150 лет изучения ветеринарной медицины" в Эстонском сельскохозяйственном музее

MUUSEUM

nr 6 1999

Eesti Muuseumiühingu ajakiri

Peatoimetaja ALEKSEI PETERSON

Tegevtoimetaja ILDIKE JAAGOSILD

Toimetus: LEMMI JÕE, AINO LEPP, EVE PEETS,
HEIKI PÄRDI ja MARGE RENNIT

Makett ja küljendus IVI TAMMARU

Korrektor IVI TAMMARU

Tõlked TIINA MÄLLO, ALLA LAŠMANOVA jt

Esikaanel:

Iisaku Muuseumi hoone

Iisaku Museum building

Здание музея в Ийзаку

Eesti Muuseumiühingu esimees Heivi Pullerits (vasakul) võtab vastu õnnitlusi kultuuriministeeriumi muuseuminõunikult Ülle Reimetsalt ühingu 10. aastapäeva puhul. 17. november 1998. Foto L. Padjus

On the front cover:

Ülle Reimets, Museums Adviser of the Ministry of Culture congratulating Heivi Pullerits (left), Chairperson of the Estonian Museums Society on the 10th anniversary of the organization, November 17, 1998

На передней обложке:

Председатель Эстонского общества музеев Хейви Пуллеритс (слева) принимает поздравления по случаю 10-летия общества от советника по музеям министерства культуры Юлле Рейметс. 17 ноября 1998 г.

Muuseuminõukogu 5. juunil 1998 Hiiumaa Muuseumi "Pika maja" avamisel. Vasakult: Heiki Pärdi, Aarne Vaik, Toomas Tamla, Talis Vare, Jaanus Plaat, Ülle Reimets, Urmas Selirand, Jaan Pihlak, Marika Valk, Maruta Varrak. Foto H. Pärdi
Museums' Council of Ministry of Culture. Hiiumaa Museum, June 5, 1998

Члены совета музеев в музее Хийумаа 5 июня 1998 г.

Tagakaanel:

Näitus "Rahvarõivas kui sümbol". Foto A. Leete

On the back cover:

Exhibition "Folk Costume as a Symbol"

На задней обложке:

Выставка "Народная одежда как символ"

Muuseum nr 6 ilmus tänu sponsoritele –
Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumile ja
Eesti Kultuurkapitalile.

ISSN 1406-3484

SISUKORD

Peatoimetajalt	3
Linna ajalugu muuseumis – põhimõttelisi kajastusi <i>Lili Kaelas</i>	5
Eesti Rahva Muuseum mööduvas sajandis <i>Aleksei Peterson</i>	7
Eesti Põllumajandusmuuseum 30-aastane <i>Johannes Miller</i>	10
Balti suhted minevikus ja tänapäeval <i>Toomas Abiline</i>	12
Rahvarõivasümbolid <i>Art Leete</i>	14
Tulmenäitus kodumaale jõudnud esemetest <i>Eve Peets</i>	15
Võluketad Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumis <i>Mare Viiralt, Toomas Pung</i>	16
Muuseuminõukogu <i>Ülle Reimets</i>	18
Muljeid Läti muuseumidest <i>Art Leete</i>	19
Muuseum ja tsensuur <i>Kaupo Deemant</i>	20
Lapsed Väike-Maarja Muuseumis <i>Ellu Moisa</i>	23
Jules Treboux' loodusteaduslikud harrastused Eestis <i>Lemmi Jõe</i>	24
Uuendustest Tallinna Linnamuuseumis <i>Elo Jakobi</i>	25
Etnoloogilisi ääremärke kahe raamatu kohta <i>Aleksei Peterson</i>	26
Räpina Koduloo- ja Aiandusmuuseum <i>Tiina Mõisar</i>	28
Vene Vanausuliste Muuseum <i>Asta Jaaksoo</i>	29
Meenutame August Kitzbergi <i>Asta Jaaksoo</i>	30
Tuba nagu muuseum <i>Harri Kübar</i>	31
Helme Koduloomuuseum <i>Valev Elerand</i>	32
Kodu-uurijate päev Iisakus <i>Ülle Marits</i>	33
Põllumajandusmasinate muuseum <i>Heivi Pullerits</i>	33
Muuseumimess?! <i>Heivi Pullerits</i>	34
Seminarist "Väärtmööbli hoidmise ja restaureerimise probleeme" <i>Ülle Vahar</i>	35
Kaheksakanna uuestistünd <i>Aleksei Peterson</i>	37
Meenutusi restaureerimistegevusest Eesti Rahva Muuseumis <i>Arnold Kärbo</i>	38
Juubilarid	39
In memoriam	42
Kroonika	43

CONTENTS

Form the Editor-in-Chief	3
Town History at a Museum – Principle Speculations	6
Estonian National Museum in the Passing Century	9
30 Years of the Museum of Estonian Agriculture	12
Exhibition of New Acquisitions	15
Magic Discs at the Museum of Tartu University History	17
Impressions of Three Latvian Museums	20
Museum and Censorship	22
Children at Väike-Maarja Museum	24
Thinking of August Kitzberg	31

СОДЕРЖАНИЕ

От главного редактора	4
Эстонский национальный музей в уходящем веке	10
Волшебные диски в Музее истории Тартуского университета	18
Музей русского старообрядчества	29

Tähelepanuks autorile

- ♦ Toimetus ei retsenseeri ega tagasta toimetusele saadetud artikleid. Toimetus jätab endale õiguse tekste lühendada.
- ♦ Esitatud tekst peab olema korrektselt vormistatud, eelkõige arvutil. Soovitav on lisada arvutiketas. Artikli juurde kuulub autori pilt (muuseumitöös), samuti artikli sisu lahtimõtestavad fotod, foto allkirjad, fotograafi nimi, pildistamise aasta.
- ♦ Kirjutada võib kõigest, mis on seotud muuseumide ja muuseumitööga. Teretulnud on museoloogilis-teoreetilised kirjutised, mis tõstaksid uusi mõtteid, ärataks diskussioone.
- ♦ Artikli pikkus on soovitatavalt umbes 4 lk, lisada resümee nii inglise kui vene keeles.
- ♦ Artiklid avaldatakse eesti keeles. Peale nende avaldatakse vene keeles pikemaid kirjutisi Venemaal asuvatest soome-ugri muuseumidest. Artikleid võib avaldada ka inglise keeles.
- ♦ Toimetusele saadetud pildid tagastatakse.
- ♦ Lisada autori lühiaandmed – kus ja kellena töötab, teaduslik kraad, osalemine erialastes seltsides jm.

PEATOIMETAJALT

Laul on järjekordne ajakirja “Muuseum” number, seda puhku kuues. Lugeja märkab, et möödunud aastal ilmus kaks numbrit, kuigi see oli seotud rahaliste raskustega. Ehk suudame ka käesoleval aastal kaks numbrit välja anda. Oleme veel kaugel sellest, et ajakiri muutuks perioodiliseks, st teda võiks ette tellida. Samas olen veendunud, et ei tohi kaugel olla aeg, mil “Muuseumi” trükitakse vähemalt igas kvartalis. Vajadus selleks on ja vabariigi enam kui 200 muuseumi on juba nüüd ühel või teisel moel seotud “Muuseumiga”. Just kohamuuseumid, kes on kasvõi reklaami tõttu ajakirjast huvitatud, vajavad seda ja teevad ka üsna agaralt kaastööd.

Maailmas toimuvad suured muutused, ka igapäevases olmes, ja elu tehnikas tervikuna. Inimese mõttelaad, elukäsitlus ei muutu nii kiiresti ja sageli pole ka üheselt selge, kas ümbritsev suundub paremuse või kehvemuse poole. Kuid elu filosoofiline tõlgendus ei kuulu käesolevasse käsitlusse. Küll tuleb muuseumitöötajatel sammu pidada tehnika arenguga ja suhtuda eelkõige väljapanekute ümberkorraldamisse väga suure tähelepanu ning hoolega. Selles numbris võime lugeda kauaaegse muuseumidirektori ja museoloogi Lili Kaelase mõtteid, kus ta toob esile olulisi tähelepanekuid just näituste tegemise kohta. Peame koos temaga tõdema, et ekspositsioonide klassikalised lahendused on aegunud, ei tõmba vaatajat ega paku huvi. Peab leidma midagi täiesti uut ja omapärast – juhitakse tähelepanu mainitud artiklis. Muide, ei või öelda, et Eesti muuseumitöötajad ei tegele uuega. Oleme märganud väga huvitavaid, ligiõmbavaid näituste nimesid, kuid teemalahendused on kas endisaegsed või iva saavad kätte ainult tegijad ise. Lühidalt – muuseumide väljapanekud ja näitused ootavad uusi värskeid mõtteid. Ajakiri loodab ka

selles uutmisprotsessis aktiivselt osaleda.

Lühidalt veel L. Kaelase artiklist. Autori arvates tuleb loobuda ajaloolisest sündmustikust n-ö vanemast ajast kaasajani. Ta soovib “markeerida murdepunkte linna arengus”, loobuda püsiekspositsioonis ajaloolisest järgnevusest ja valida linna ajaloo esitamisel kasvõi keskne sündmus lähiminevikust ning tuua selgelt esile ühiskonna erinevate klasside elu-olu, anda vastavalt “jõukusele peegelpilt linna argipäevast, kuidas elavad töölised, kingsepp, pagar, majateenija”. L. Kaelase ideed väärivad lahtimõtestamist ja rakendamist praktilises muuseumitöös.

Huvipakkuvad on ka teised kirjutised. Lähiminevikku puudutab nõukogude ajal valitsenud tsensuur ja Glavliti pidev kontroll muuseumitöö üle. Sellest jutustabki oma artiklis kauaaegne muuseumitöötaja K. Deemant. L. Jõe kõneleb lühidalt omaaegsest botanofilist Jules Treboux’st, tema tegevusest Pärnus ja Pärnumaal. H. Kübar iseloomustab Valgas elava kollektsionääri A. Saksa tegevust ja kogusid. Ülevaate saame Tallinna Linnamuuseumis tehtavatest uuendustest ja ERMi näitusest “Rahvarõivas kui sümbol” (A. Leete). Nagu eelmistes numbrites jätkub väikemuuseumide tutvustamine – V. Elelandilt on artikkel Helme koduloomuuseumist, A. Jaaksoolt A. Kitzbergi tubamuuseumist ja E. Moisalt Väike-Maarja muuseumi tööst lastega. A. Kärbo jätkab meenutusi restaureerimistöödest.

Seoses Eesti Rahva Muuseumi 90. aastapäevaga 14. aprillil 1999 esitab käesolevate ridade kirjutaja ülevaate ERMi ajaloost kümnendite lõikes.

ALEKSEI PETERSON

FROM THE EDITOR-IN-CHIEF

The next issue – the 6th one – of the magazine Museum has reached the reader. You can notice that last year two issues were published and this year, despite financial difficulties, we will probably be able to publish two issues as well. We are far from turning the magazine into a periodical, so it would be better to subscribe to it. However, I am convinced that it will not take long any more to start publishing Museum quarterly. There is a real need for it, and the more than 200 museums of the republic are, one way or the other, already connected with the magazine. Local museums may need us more, and they are interested in the magazine because of the possibility of advertising; therefore they are relatively eager to make their contributions.

Great changes take place in everyday life all over the world, and life becomes more and more based on technical sciences. People’s way of thinking and world view do not change so quickly, and more often than not it is not very clear whether the surroundings are changing for the better or for the worse. However, the philosophical interpretation of life is not a part of this treatment. Still, museum workers have to skillfully keep pace with technical development and pay great attention to, first and foremost, the rearrangements in expositions and displays. In this issue these thoughts are expressed in the article by L. Kaelas, a long-time museum director and museologist, who presents several significant

observations about arranging displays (expositions, exhibitions). She makes us realize that classical solutions are out of date, are not attractive or interesting for the audience. The article stresses that something absolutely new and peculiar must be found. By the way, it cannot be said that our museum workers are not for the new. We have come across very interesting and attractive titles of exhibitions; however, the solutions are either dating from old times or understood only by the authors themselves. In short – museum displays and exhibitions are looking forward to new fresh ideas. Our magazine is willing to actively participate in this innovating process.

If we further paraphrase L. Kaelas's article, she suggests that we should give up historical course of events "from older times until the present". Instead, we should "mark crucial points in the development of town", give up presenting historical eras in the permanent exposition, and show town history through a central event from the near past, clearly depicting the differences between everyday life of different classes, and give a reflection of everyday life in town according to wealth, to show the way of life of workers, shoemakers, bakers, servants. This way or another, L. Kaelas's ideas are worth interpreting and putting into everyday practice.

This was a somewhat longer review of the first article. However, the others are of interest as well. The articles about Soviet time censorship or the Glavlit's continuous control over museum work deal with the recent past. The latter one is written by a long-time museum worker K. Deemant. J. Jõe gives a short survey of the then botanophile Jules Treboux, and his activity in Pärnu and county. H. Kübar gives a characterization of the activity and collections of A. Saks, a collector from Valga. There is also a survey of the renovations made at the Tallinn City Museum and of an exhibition at the Estonian National Museum Folk Costume as a Symbol by Art Leete. Like in previous issues, small museums are introduced. Here belong V. Elerand's article about the Helme Local History Museum, A. Kitzberg's Room Museum and the work done with children at the Väike-Maarja Museum. A. Kärbo has written a continuation of restoration works.

In connection with the 90th anniversary of the Estonian National Museum on April 14, the author has written a short survey of the activities of the museum through decades.

ALEKSEI PETERSON

ОТ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

На столе очередной шестой номер журнала "Muuseum". Читатели нашего журнала обратили внимание на то что в прошлом году вышло два номера, хотя это и было связано с финансовыми проблемами. Будем надеяться что и в этом году нами будет издано два номера. Мы еще далеки от того чтобы журнал издавался периодически, т. е. на него можно было бы организовать подписку. В то же время я уверен что не далеко то время когда "Muuseum" будет выходить каждый квартал. Необходимость в этом есть и более 200 музеев Эстонии тем или иным образом связаны с нашим

изданием. Особенно активно сотрудничают с нами местные музеи которые через журнал могут рекламировать себя широкому кругу читателей.

В мире постоянно происходят большие изменения, в том числе и в нашей повседневной жизни, идет технократизация жизни в целом. Склад мыслей человека и его отношение к жизни не меняется так быстро, и, часто, невозможно дать ясную оценку происходящим переменам – в какую сторону лучшую или худшую они происходят. Но философское объяснение жизни не входит в нашу компетенцию. Музейные работники должны умело идти в ногу с техническим прогрессом и относиться с большим вниманием и заботой к переменам в экспозиционной и выставочной работе. В представленном номере мы можем ознакомиться с соображениями на эту тему, высказанными Лили Каялас – опытным музеологом и директором музея, выдвигающей на первый план именно подготовку выставок. Мы вынуждены согласиться с автором что классическое решение экспозиции устарело, не привлекает посетителей и не представляет большого интереса. Автор статьи считает что необходимо найти что-то совсем новое и своеобразное. Нельзя утверждать что работники музеев Эстонии не занимаются поисками новых путей решений. Можно выделить несколько интересных проектов, но разработка темы либо устарела, либо представляет интерес только для создателей выставки. Короче говоря – музейные экспозиции и выставки ждут новых и свежих идей. Наше издание надеется принять в этом процессе обновления самое активное участие.

Коротко еще о статье Л. Каялас. По мнению автора следует отказаться от исторической фабулы т. н. от древности до настоящего времени. Она советует "отметить переломные моменты в развитии города", отказаться от исторического деления постоянной экспозиции и выбрать для ознакомления с историей города какое-либо обычное событие из недавнего прошлого и показать будничную жизнь различных классов горожан, дать "зеркальное отображение зажиточности – показать будни рабочих, сапожника, пекаря, служанки". Идеи Лили Каялас достойны анализа и приспособления к практической музейной деятельности.

Интерес представляют и остальные статьи нашего издания. К недавнему прошлому относится цензура советского периода и постоянный контроль Главлита музейной деятельности. Об этом в своей статье рассказывает сотрудник музея с большим стажем К. Дезмант. Л. Йые знакомит читателей со своеобразным ботаниофилом Жюлем Требу и его деятельностью в Пярну и Пярнумаа. Х. Кюбар представляет собрания и деятельность Валгаского коллекционера А. Сакса. Читатель может познакомиться с обзором изменений происходящих в Таллинском городском музее и выставки ЭНМ "Эстонский национальный костюм как символ" (А. Лезде). Как и в предыдущих номерах продолжится знакомство с маленькими музеями – статьи В. Элеранд о краеведческом музее Хельме, А. Яаксоо о комнате-музее А. Китцберга и Э. Мойза о работе с детьми в музее Вяйке-Маарья. Свои воспоминания о работе реставратора продолжит А. Кярбо.

В связи с 90-летием Эстонского национального музея автор этих строк представляет обзор деятельности ЭНМ в различные периоды.

АЛЕКСЕЙ ПЕТЕРСОН

Linna ajalugu muuseumis – põhimõttelisi kajastusi

Lili Kaelas*

Miljöö ja ajalugu vormib inimese, inimene loob ühiskonna, ühiskond loob traditsioonid, ühiskondliku korra ja need organisatsioonid, millega indiviidil tuleb elada ja surra. Edgar Snow

Valikkusele on muuseum maja, kus näidatakse esemeid. Käesoleva artikli eesmärgiks on arutleda mõningate probleemide üle, mis on seotud "esemete näitamisega" linna muuseumis.

Muuseumi erialase ajakirja lugejale on ilma pikemata selge, et linna ajaloo näitus on vastava linna ajalooliste olukordade ja faktide tõlgendus ja et see tõlgendus vastab olemasolevate uuringute tasemele. Seega ei ole tõlgendus lõplik, täiesti objektiivne ega absoluutne tõde. See väide kehtib eriti siis, kui uurimuse aluseks on peamiselt materiaalne kultuuripärand – muuseumi fondides olevate esemete kogud ja neist ekstraheeritud teadmiste hulk. Objektiivsuse takistuseks on eelkõige muuseumikogude ühekülgsus, mis võib olla tingitud rohkest juhusekult saadud esemetest või olla liiga aktiivse, sageli ühesuunalise kogumise tulemus.

Järgnevate mõtete aluseks on minu tähelepanekud ja reaktsioonid nii Eestis kui ka teistes maades nähtud püsinäituste kohta linna ajaloo kohta. Linnamuuseumi külastades olen väga harva saanud ülevaate selle linna ajaloo kohta. Sageli olengi väljunud muuseumist pettumusega. Seetõttu on ajuti kerkinud mõtteis küsimus, milliseid ajajärke ja teemasid tuleks linna ajalugu valgustaval näitusel käsitleda ja kuidas seda teha, et äratada publiku huvi. Käesolevas kirjutuses sõnastatud mõtted ei ole mõeldud kriitikana ühe või teise muuseumi väljapaneku kohta, vaid väljendavad autori põhimõttelisi seisukohti,

* Lili Kaelas on endine Göteborgi Arheoloogia- ja Ajaloomuuseumide juhataja.

kuidas oleks võimalik muuseumi kogudega minevikku adekvaatselt tõlgendada. Seejuures on a priori mõistetak, et muuseumi saalides ei ole võimalik eepiliselt kujundada linna ajalugu selle algusest kuni tänapäevani, n-ö *Geschichte aller Dinge von Urzeit bis Gegenwart*. Sellise käsitluse koht on raamatu kaante vahel.

Paljudes linnamuuseumides kohtab ikka veel teatud määral entsüklopeedilise tendentsiga ülevaadet, kus esemete valikus domineerib kunstistiililine järgnevus, ilma et sel oleks midagi öelda ajaloolise olukorra kohta. Niisugust esitlust võib iseloomustada kui kultuuriajaloolist darvinismi. Muidugi on linnamuuseumides ka teistlaadi väljapanekuid, mis on lahendatud kindlate teemalõikude kaupa. Kuid sellest hoolimata valitseb ka nendel näitustel harmooniline õhkkond. Vaevalt kusagil mujal on varutud nii vähe ruumi ühiskonna polariseeruvatele jõududele kui muuseumi saalis.

Ajalugu on mitmepalgeline, igal linnal on oma profiil olenevalt majanduslikest tegureist, juhtkonnast ja elanikkonnast koosseisust. Näituse koostaja ülesandeks on teha valik ajajärkudest ja sündmustest, mis markeerivad murdepunkte linna arengus. Oluliseks ülesandeks on, kuidas seda konkreetset materjali visuaalselt nii esitada, et näitus oleks vaheldusrikas ja mõttevahetust ergutav. Et ideeprogrammil on selle juures tähtis osa, teab iga näituse korraldaja. Kuid sellest üksi on vähe. Näituse planeerimine eeldab peale ajalooliste faktide tundmist ka teistlaadi mõttevaeva, nimelt, mida tahetakse ja mida on võimalik esemelise materjaliga konkretiseerida. Esemeis peitub omamoodi maagia, mis haarab vaatajat, kõneleb ilma vahendajata aegadest, millest nad pärinevad. Seda kõnet võib tõlgendada mitmel viisil sõltuvalt sellest, missuguses ühenduses esemeid kasutatakse. Teiste sõnadega, paigutades neid uutesse ajaloolistesse jutustus-tesse, antakse neile võimalus avada end uues seoses.

Peatun paaril tähelepanekul, mida tegin traditsiooniliste linnaajaloo näituste kohta, mis domineerivad siiani kogu Euroopas. Näituste raskuspunkt on interjööridel barokk-, rokokoo- või ampiiristiilis mööbli ülem- või keskklassi kodudest. Samas või eraldi ruumis esitatakse elegantseid rõivaid, eriti õhtutualette ja meeste peoülikondi. Sellesse ansamblisse on paigutatud ka vitriinid kõrgvaliteetse portselani, klaaside ja hõbedaga. Niisugused interjöörid ei vahenda muidugi linna ajalugu, vaid on tõendiks, et teatud osal linnakodanikest olid kodud selliselt sisustatud.

Kõik see pälvib kahtlemata tähelepanu, eriti kui külastaja on huvitatud mööblistiilidest ja rakenduskunstist. Sellisel kujundatud näitus on tegelikult praktiliseks õppevahendiks kunsti õppivatele noortele ja pakub esteetilis naudingut ka tavalisele publikule ja antikviteetide kogujaile, kes sel moel saavad informatsiooni oma kogus leiduvate esemete kohta.

Omaette osa linnamuuseumides moodustab kirikuinventar – enamasti keskajast pärit altarikapid, pühakute skulptuurid ja liturgilised esemed. Tavaliselt on need esitatud kirikliku kunsti näidetena, st ilma orgaanilise seoseta, kuna ei selgu, kus need esemed omaaegses kirikus asusid ja kuidas neid kasutati. Kuna tegu on tollal valitsenud katoliku usu ja liturgiaga seotud objektidega, on protestantlikul muuseumi külastajal tõenäoliselt raskusi neis kätetud sümbolika lahtimõtestamisel. Koolide usuõpetus vaevalt tegeleb keskaegse katoliikliku kirikuruumi üksikasjadega. Selle mõistmist hõlbustaks keskaegse kirikuhoone ja ruumijaotuse rekonstruktsioon.

Eelpool öeldust on ilmne, et linnamuuseumi peaülesandeks on anda oma elanikkonnale võimalikult tõetruu ja ülevaatlik pilt linna ajaloost ja sotsiaalsest struktuurist. Kui vaadelda linna arengut ajaloolisest perspektiivist, pole raske avastada arengus dünaamikat. Nii Eesti linnade kui ka kogu maa ajaloolises arengus esineb rohkesti traagikat. Maa geopoliitilise ja strateegilise asendi tõttu on Eesti ala alati olnud agressiivsete naabrite vallutusobjektiks. See peegeldub tänaseni säilinud kaitsearhitektuuris. Eesti linnade ajaloo kul on seega nii välisilme kui sündmuste poolest dramaatiline ja peaks järelikult võimaldama vaheldusrikast valikut möödunud olukordade rekonstrueerimiseks. Seda aga kohtab harva muuseumi väljapanekutes.

Tavaline linnamuuseumide ajaloo pilt on üles ehitatud kronoloogiliselt ja algab

paikkonna eelajaloolise asustuse kirjeldamisega. Sellele järgneb linnaõigused saanud asustuse arengukäik. Seesugust ajalisel loogilist esitust pole raske motiveerida. Kuid minu kutsekogemused on toonud mind veendumusele, et tavalisel muuseumikülastajal on kergem kontakti saada möödunud aegadega, mis ei ole ajalisel liiga kaugel. Sellest tähelepanekust lähtudes oleks praktiline planeerida näitus nii, et külastajal oleks kas isiklik või kaudne kokkupuutepunkt, st, et ta kohutub näitusel kas isiklikult läbielatud ja tuntud olukordadega või on neist teadlik oma vanemate või vanavanemate jutustuste ja mälestuste kaudu. Eesti oludes oleks mitmel põhjusel sobiv katsetada perioodiga enne Teise maailmasõja algust – 1930. aastate teise poolega, et testida publiku reaktsioone ja vajaduse korral väljapanekut vastavalt korregeerida. Järgmine etapp võiks olla sovjetliku okupatsiooni viimased kümnendid. Kolmas etapp aga tagurpidikäik 19. ja 20. sajandi ülemineku kümnendisse, mil eesti soost elanikkonna hulk ja osatähtsus linnaelus pidevalt kasvasid. Sel viisil liigub külastaja küll ajarattale vastusuunda, kuni jõuab linna ajaloolise ja juriidilise alguseni, kuid see hõlbustab tavalisel inimesel tõenäoliselt ajaloo kaugemasse perspektiivi sisseelamist paremini kui vastupidine kronoloogiline suund.

Väljapaneku koostaja ja kujundaja suurimat peamurdmist nõuab see, kuidas anda näitusele nn lõõgijõudu, mis esimesest hetkest köidaks vaatajat. Nii nagu sümfoonia mängimise aluseks on partituur, on näituse kandetalaks ideeprogramm, mis sisaldab näiteks küsimusi, millest inimesed elatusid, mis andis neile tööd ja leiba, mis oli nende majanduse aluseks. Need küsimused peaksid moodustama selle programmi raskuspunkti. Ideeprogrammi ei asenda ükski väline kujundusvorm, olgu see nii hea kui tahes. Näitus ei ole kunagi parem kui idee, millele ta baseerub. Õeldu tundub enesestmõistetav, kuid tegelikkus näitab, et alati see nii ei ole. Huvitav näitus on sümbioos sisu ja vormi vahel. Samaaegselt peab silmas pidama, et väljapanekul käsitletav probleematika oleks selektiivne. Ülepakkumine tüütav külastajat sama palju kui käsitus, mis ei köida, on igav.

Nüüd aga konkreetselt sellest, kuidas kujutada ajaloolist olukorda, et saavutada püstitatud eesmärk ja maksimaalne efekt. Kuigi suur osa alljärgnevast on kasutatav enamiku linnade ajaloo visualiseerimisel esemelise varaga, on minu mõtiskluste tagapõhjaks Tallinna linna ajalugu.

Kui linna ajaloo all mõistetakse kogu elanikkonna elu ja elutingimuste arengut, siis tuleb nähtavale tuua kõik ühiskonnaklassid ja olulised grupeeringud, kaasa arvatud teistest rahvastest linnakodanikud (baltisakslased ja venelastest püsielanikud). Samuti peab selgelt esile tooma tegurid, millel oli määrav osa linna ühiskonnas käsitletaval ajajärgul, näiteks majanduselu juhtivad isikud – ettevõtja, tööstuse juhtkond, laevaomanik, ärimees –, illustreerides seda nende tööpaikade ja muude materjalidega. Kuid iseloomustades ühiskonda ainult sellele elanikekihile kuulunud esemetega, ei näita see ühiskonna kogu struktuuri ega linna ajalugu. Et ühiskonna struktuuri nähtavaks teha, on vaja jõukusele peegelpilti linna enamuse argipäevast. Kuidas elasid töölised, kingsepp, pagar, majateenija, kuidas olid sisustatud nende korterid, milline oli nende riietus, nende söögilaud võrreldes läheduses oleva “pürjeri” toidurikkusest tulvil peolauaga, kuidas nägid välja tööliste tööpaigad? Tallinnas ja Narvas olid tekstiilivabrikud suured tööandjad, eriti naistele. Milline oli sealne töömiljö? Tänu elektroonikale ja videotehnikale on võimalik esile manada sugestiivne pilt isegi seal valitsenud pörguliku masinamüraga. Ja millistes tingimustes kasvasid lapsed üles? Seega – tuua nähtavale ka vaesemad ühiskonnakihid.

Näitusel ei tuleks välistada ka linna elus esinenud konflikte. Ja muidugi peaks ülevaade hõlmama vabakirikute ja teiste rahvaliidumiste osa ajalooprotsessis. Just vaesus ja võimetus muuta oma olukorda andis vabakogudustele kasvujõudu lootusetusest “olla oma õnne sepp”.

Ja lõpuks, ka linna arengu olulised figuurid – poliitiline juhtkond ja linnaametite juhtivad jõud pälvivad omaette saali. Kuidas neid valiti, milline oli nende poliitiline võim ja kuidas nad seda kasutasid?

Nii kujundatud linna ajalugu on nagu stenografeeritud teaduse ja ajaloo teater, milles osaleb näituse külastaja, kuna see toimub n-ö tema juuresolekul. Paremalt juhul viib ta siit kaasa muljeid, mille juurde saab mõttes hiljemgi tagasi pöörduda. Külastus võib-olla stimuleerib teda ajaloosse süvenema ja ka edaspidi muuseumi külastama. Niisugune publik peaks olema iga näituselooja eesmärk.

Eelpool skitseeritud ideestsenaariumi võib muuta ja laiendada vastavalt soovidele. Siinse käsitluse eesmärgiks on juhtida tähelepanu vajadusele tuua esile ka linnaühiskonna probleeme ja varjukülgi vaheldumisi helgete piltidega ja see on mõeldud eeskätt Eesti kolleegidele mõtte-

vahetuseks ja edaspidiseks inspiratsiooniks. Ajaloolasel ja muuseumil ei ole vähematki põhjust häbeneda ega varjata möödunud aegade varjukülgi. Meie aeg ei vastuta mineviku eest. Ajaloolase ülesanne on otsida tõde elu komplitseeritud mustriks ja tõlgendada selle taga peituvaid põhjusi. Sellise suhtumisega möödunusse esitab muuseum tõelisema ülevaate ajalookäigust, sest ühiskonna kõigile klassidele ja grupeeringutele antakse võimalus kaasa rääkida. Tervikuna aga on ja jääb ajaloopilt rekonstruktsiooniks, kuna see on loodud fragmentidest ning esitatava ja faktilise sündmuse vahel on ajaline distants.

In her article the author has set an aim to reveal some problems related to displaying things at town museums. She claims, “While visiting town museums, I have very seldom had a good survey of the history of the respective town. And it is very often that I have left the museum with a feeling of disappointment.” In many town museums surveys are too general. Exhibitions are organized by topics. The author holds that it would be better to select topics from among more interesting periods or events. The aim should be to give a true picture of the town's population, history and social structure. Usually the town museum history survey is organized chronologically, beginning from the old times and including also the modern period. The author suggests that it would be a good idea to arrange a display depicting a person's life history, starting the exposition with the materials of the Soviet occupation and further on present those of the past events, e.g., the beginning of World War II or even the previous period. It is essential to show all the social classes throughout history, to give a reflection of the wealth of the population. There is no need to feel ashamed of anything or to hide the drawbacks of the past.

Eesti Rahva Muuseum mööduvas sajandis

Aleksei Peterson

Muuseumi ajaloost ja olulisematest ettevõtmistest kümnendite lõikes 90 aasta jooksul

Eesti Rahva Muuseumi asutamisest täitus 1999. aasta 14. aprillil 90 aastat. Muuseumi ajalugu võib interpreteerida mitmeti. Sellest on omajagu ka kirjutatud, tihtipeale korratakse tuntud fakte. Allpool püüame anda kontsentreeritult ülevaate muuseumi ajaloost kümnendite kaupa, püüdes esile tõsta neid momente, mis muuseumi ajaloos ühel või teisel moel on uut andnud. Samas tuleb tõdeda, et spetsiifiliste momentide teke või tegevussfääri esinemine on olnud kindlasti esmajoonel seotud muuseumi direktoritega. Juhtimistegevus või vastupidi – tegevusetus kajastub juhi ja juhtkonna töös. Kõigepealt inimestest, tänu kellele muuseumi rajamine teoks sai.

Villem Reimanni andmetel käis esimesena “Eesti muuseumi” rajamise idee välja Jaan Adamson 1869. aasta esimesel laulupeol. Mõtte realiseerimiseks tegi ära tohutu töö Oskar Kallas, kelle andmetel oli 1883. aastal Eesti Üliõpilaste Seltsis “vanavarakogu” olemas. O. Kallas oli mees, kes hakkas muuseumimõtet rahvale selgitama, sest “tollal polnud museumist sisulist arusaamist”. Tänu Jakob Hurda hiigeltööle teadsid paljud suulise traditsiooni talletamisest, kuid Kallasel tuli laialdaselt selgitada, et vaja on ka “esemelist vanavara” kokku tuua. 1892. aastal tõi ta vanemate pööningult kaasa 30 mitmesugust etnograafilist eset, peamiselt rahvarõivaid ja edastas need Õpetatud Eesti Seltsile. 1894. aastal kirjutas Kallas üleskutseid eesti ajalehtedele “Eesti Muuseumi asjus”, käis kogumistöösetude juures, kust saadi 125 eset, samuti saartel. Koos Jakob Ilvese ja Evald Allasega toodi kokku 800 eset. Nii kujunes ÕESis Eesti etnograafiline muuseum. Siiski kulus veel aega, kui muuseumi rajamise mõte teoks sai. Tõuke selleks andis dr Jakob Hurda

surm. Tema matusepäeval 17. jaanuaril 1907 kogunesid asjaosalised “Vane-muisesse” koosolekule, kus moodustati ajutine toimkond, kelle ülesandeks oli muuseumi põhikirja väljatöötamine. Esimene põhikirjakohane koosolek toimus alles rohkem kui kaks aastat hiljem, 14. aprillil 1909. O. Kallas on öelnud: “Igal juhul on ERM vanem kui ta nimi ja asutamispäev.” Ta määratles ERMi tegevuse järgnevalt: “Esiolgu vähem rõhku uuema kunsti päälle, rohkem kadumas oleva vana rahva kunsti ja ülepää rahvatööde – ainelise vanavara korjamise päälle panna, kuna uuema kunsti muretsimine liig kulukas oleks ja muuseumi varanduslisest jõust üle käiks.” Päev hiljem peeti esimene juhatuse koosolek, kus valiti vajalikud toimkonnad ja jagati ülesanded juhatuse liikmete vahel. Juhatuse esimeheks sai Oskar Kallas, abiks Karl Menning, laekahoidjaks Rudolf Pöld ja kirjatöimetajaks August Kitzberg. Kristjan Raud valiti korjamistoimkonna esimeheks.

ERMi sünniloos osalesid mitmed aktiivsed kultuuriinimesed, kuid antud seoses rõhutan eelkõige korjamistoimkonna esimehe Kristjan Raua nime ja seda, kui tõsiselt ta oma ülesannet võttis.

K. Raud polnud mitte ainult andekas kunstnik, vaid ka edukas muuseumitöö propageerija. 20. mail 1911 “Postimehes” avaldatud sõnad kõlavad ka tänapäevaseks: “Nüüd, kus võimsad tuuled ägedalt puhuvad ja vähemaid rahvaid ära ähvardavad pühkida, on meil enam kui iialgi enne kindlust tarvis, “oma” kulturalist alust, mille pääl edasi võime ehitada.”

K. Raud korraldas esemete kogumist kõige laiemas plaanis. Oluline oli just rahvakunstiesemete nagu rangipuud, mitmesugused tekstiilid jne hankimine.

- Muuseum töötas peaaegu rahata, aga ometi saadeti enne I maailmasõda 1913. aastal kogumistööle 120 inimest ja sõjajärel aastail koguti 13 498 eset.
- Korraldati etnograafiliste piltide kogumistööd. 1912. aastal toimus päevapiltide võistlus.
- Kutsuti ellu muuseumi usaldusmehed.

1920. aastatel Eesti Vabariigi sünniga kaasnesid tõsised muutused muuseumi töös.

1922. aastal sai muuseum endale Raadi lossi, algul osa sellest, hiljem kogu hoone. 30 saalis avati alaline ekspositsioon. Muuseumitöö läks erialaste spetsialistide juhtida-korraldada. Direktoriks kutsuti Soome Rahvusmuuseumis töötanud Ilmari Manninen. Tema tegevusaastatel 1922–1928 saavutas Eesti Rahva Muuseum tugeva teaduslik-teoreetilise aluse.

I. Manninen avaldas monograafia eesti rahvarõivastest, ülevaated kannudest ja kinnastest (“Etnograafilisi monograafiaid” I–II, 1925, 1927).

- 1925 alustati aastaraamatu väljaandmist.
- Alustati teatmematerjali massilist kogumist, eriti koolidest küsimustike abil. Loodi korrespondentide vastuste arhiiv (KV). Välitöödele saadeti etnograafia-üliõpilasi eesmärgiga koguda suulisi andmeid. Loodi etnograafiline arhiiv (EA).
- Alustati etnograafiliste jooniste tegemist. Loodi etnograafiliste jooniste arhiiv (EJ).

1930. aastatel oli keskmes teadustöö.

Ferdinand Linnus oli muuseumis esimene eesti rahvusest etnoloog-direktor. Olulist tähelepanu osutati teaduslikule uurimistööle. Nimetagem F. Linnuse “Die materielle Kultur der Esten” (1932), “Eesti vanem mesindus. I” (1939), G. Ränga “Peipsi kalastus” (1934) ja “Saaremaa taluehitised I” (1939), H. Kurriku “Eesti rahvarõivad” (1937) jt.

- 1931 loodi korrespondentide võrk.

1940. aastad olid muuseumile väga rängad.

- 1. novembril 1940 muuseum riigistati. ERM jagunes kaheks: Etnograafiline Muuseum ja Riiklik Kirjandusmuuseum.
- 1943–1944, kui rinne lähenes, evakueeriti muuseumi kogud maakohtadesse.
- Augustis 1944 põles ja hävis Raadi loss.
- Muuseum kolis endisse kohtuhoonesse Veski t 32. Toimus esemete reevakueerimine.

♦ Akadeemik Harri Moora (1900–1968), Teaduste Akadeemia sektorijuhataja. Ta osutas ERMile 1950.–60. aastatel suurt teaduslikku ja organisatoorlikku abi

♦ Academician Harri Moora (1900–1968), Head of Sector at the Estonian Academy of Sciences. He was of great scientific and organizational assistance to the Estonian National Museum in the 1950s–1960s

♦ Академик Харри Моора (1900–1968) – заведующий сектором академии наук. Оказал в 1950–60-х годах большую научную и организационную помощь ЭНМ

1950. aastad olid muuseumile eriti rasked. Eelnenud kümnendi lõpul algas muuseumi varade "läbivaatus", et puhastada kogud ideoloogiliselt sobimatust materjalist.

- ♦ 1950–1951 toimus kogude selekteerimine, jaotamine, "puhastamine", eriti 1951. aastal, kui likvideeriti tuhanded fotod ja hävitati raamatuid.
- ♦ 1950. aastate lõpus tulid muuseumisse tööle erialaste teadmistega noored.
- ♦ Taastati korrespondentide võrk.
- ♦ 1. juulil 1958 määrati muuseumi direktoriks Aleksei Peterson.
- ♦ 1958–1965 toimus ulatuslik kogude täiendav komplekteerimine.
- ♦ 1959 tähistati välisetnoloogide osavõtul muuseumi 50. aastapäeva.
- ♦ Alustati regulaarset aastaraamatu väljaandmist.
- ♦ Alustati iga-aastaste teaduskonverentside korraldamist.
- ♦ Alustati iga-aastast etnograafilise teatmematerjali võistluse korraldamist.

Eriti edukad olid 1960. aastad. Oli n-ö sulaaeg, mil teadustöö arenes Eestis jõudsalt. Muuseum loeti poolteadus-

likuks asutuseks, kuid palgad olid institutide omadega võrreldes palju väiksemad. 1964 viidi muuseum kultuuri-ministeeriumi alluvusse.

- ♦ 1959–1964 toimus ulatuslik talu-ehitiste plaanistamine. Mõõdeti ja kirjeldati 2700 hoonet, sealhulgas ligi 800 vana rehielamut, laekusid üksikjoonised ja kirjeldused.
- ♦ 1961 alustati muuseumi laboris etnograafiliste filmide tegemist.
- ♦ 1961 alustati ulatuslikku etnograafiliste andmete kogumist ankeetidega, kasutades kooliõpilaste abi.
- ♦ 1962–1964 uuriti kaasaega statsionaarselt Võru rajoonis.
- ♦ 1963–1965 toimusid kogumismatkad ja etnograafilise ainese kogumine töölis-klassi kohta väikelinnades.
- ♦ 1965 hakati korraldama iga-aastasi kogumismatku teiste soome-ugri rahvaste juurde.
- ♦ 1965–1983 toimusid kogumismatkad Vepsamaale (16 ekspeditsiooni).
- ♦ 1967 alustati välitööde materjalide kogumist, et koostada etnograafilist atlast.
- ♦ 1968 sisustati ja võeti kasutusele hoidla Riia t 27 (osa Pauluse kirikuruumist).
- ♦ 1969 alustati rahvakunstialbumite sarja koostamist.

1970. aastatel välitööde mitmekesisus mõneti vähenes. Oli märgata suurenevat ideoloogilist surutist muuseumitööle.

- ♦ Jätkus etnograafilise atlase kaartide koostamine.
- ♦ 1972 ilmus esimene rahvakunsti-pärandit tutvustav album – K. Konsini "Silmkoosesemed".
- ♦ 1978–1982 toimus ulatuslik kogumistöö Viljandi rajoonis.
- ♦ 1976 alustati teaduspäevade korraldamist. Esimene oli vepsa päev, sellele järgnesid vадja-isuri, liivi, karjala jt teaduspäevad.
- ♦ 1977 hakati igal aastal tähistama akad H. Moora teaduspäeva.
- ♦ 1978 valmis dokumentaalfilm "Eesti küla sajandivahetusel".
- ♦ 1977–1989 toimusid ulatuslikud kogumistööd Udmurtias koostöös Udmurdi Rahvusmuuseumiga.

1980. aastad olid eriti edukad soome-ugri ainese kogumistöös, aastast korraldati keskmiselt kaheksa ekspeditsiooni.

- ♦ 1980 valmis etnofilm "Ühest puutüvest õõnestatud paat".
- ♦ 1981 ilmus M. Kaarma, A. Voolmaa "Eesti rahvarõivad".

♦ Gustav Ränk (1902–1998), endine Eesti Rahva Muuseumi töötaja, Tartu Ülikooli professor, 1944. aastast Stockholmis. Osutas ERMile 1970.–80. aastatel suurt moraalset tuge muuseumi endise nime ja eriti Raadi kompleksi taastamise taotlemisel

♦ Gustav Ränk (1902–1998), former museum worker, professor at the University of Tartu, lived in Stockholm from 1944, was of great moral support in the strivings of the Estonian National Museum to obtain a permission to build a museum complex at Raadi, as well as resume its former name

♦ Густав Рянк (1902–1988), бывший сотрудник ЭНМ, профессор Тартуского университета, проживавший в Стокгольме с 1944 г. Оказал в 1970–80-х годах большую моральную поддержку ЭНМ в восстановлении комплекса Раади и возвращении музею прежнего имени

- ♦ 1982 valmis etnofilm "Vepslased 20. sajandi algul".
- ♦ 1982 moodustati soome-ugri etnograafia osakond.
- ♦ 1984 võeti kasutusele uus hoidla Sõbra t 29, mis oli esmajoones mõeldud soome-ugri rahvaste puukogudele.
- ♦ 1983–1986 uuriti statsionaarselt Aravete küla.
- ♦ Koostati ERMi uue hoonestiku ruumi-programm Raadil.
- ♦ 1. septembril 1989 moodustati restaureerimisosakond.
- ♦ 1988 algas massiline toetusrahade kogumine asutustelt ja eraisikutelt, et taastada ERMi hoone Raadil.
- ♦ 10. märtsil 1988 taastati muuseumi endine nimetus – Eesti Rahva Muuseum.
- ♦ 1987–1991 toimusid statsionaarsed ekspeditsioonid Jõgeva linna uurimiseks.
- ♦ 1989 alustati koostöölepingute sõlmimist soome-ugri muuseumidega.

- ♦ 1989 vabastas Nõukogude armee Raadil umbes 10 ha, mis anti üle muuseumile uute hoonete püstitamiseks.
- ♦ Alustati videovõtete ja -filmide tegemist.

1990. aastatel, eelkõige Eesti iseseisvuse taastamise ajal toimusid muuseumi töös mitmed olulised muutused.

- ♦ Poola restauraatorid tegid Raadil 526 m piirdemüüri.
- ♦ Teadusnõukogu kinnitas Raadi ekspositsiooni projekti.
- ♦ 3. veebruaril 1992 valiti ERMi direktoriks Tõnis Lukas.
- ♦ 1993 anti ERMi bilanssi raudteelaste klubi hoone (J. Kuperjanovi 9).
- ♦ 1993 toimus konkurss ERMi uue hoone projekti saamiseks, hoone asukohaks valiti Veski-Liivi-Näituse tänava vaheline ala.
- ♦ 1993 kaitses A. Peterson Sankt-Peterburgis museoloogia-alast doktorikraadi.
- ♦ 1993 alustati "Pro Ethnologia" väljaandmist.
- ♦ 1994 asutati Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Selts.
- ♦ 14. mail 1994 avati püsinäitus "Eesti. Maa, rahvas, kultuur".
- ♦ 5. septembril 1995 valiti ERMi direktoriks Jaanus Plaat.
- ♦ 1995 valmis etnofilm "Põhjaudmurdid 20. sajandi algul".

Foto A. Ansu

♦ 14. ja 15. aprillil 1999 toimus ERMi 40. konverents

♦ On 14th ja 15th of April 1999 there was held the 40th conference of Estonian National Museum

♦ 13 и 14 апреля 1999 года состоялась 40 конференция в Эстонском национальном музее

The article gives a short survey of the history of the Estonian National Museum, the years before its establishing and the founding of the museum on January 14, 1909. Many representatives of the Estonian intelligentsia took an active part in this process, the most zealous of them being Dr. O. Kallas, a folklore specialist. The collective work was successfully organized by artist Kristjan Raud, who was the initiator of the collecting team and organizer of the participants in this work. When Estonia regained independence, the former Raadi Manor was given into the possession of the museum and a Finn Ilmari Manninen was asked to become the first director. He laid the foundation to ethnology as a science and to the scientific completion of collections. He also wrote a number of thorough studies and started the publication of the yearbook. In the 1930s work at the museum was led by the first Estonian – ethnographer Ferdinand Linnus. It was the period when research developed both extensively and thoroughly, and the network of correspondents was established. In 1940 Russian occupation period started, which was followed by the German occupation. In the battles of 1944 Raadi Manor was brought to ruin; however, before that the collections had been taken to safety in the countryside. A former court building at 32 Veski Street was given into the possession of the museum. In the post-war Stalinist period the museum collections suffered from incompetent selections and part of the photo collection was liquidated. The situation at the museum started to improve beginning from the late 1950s when a qualified scientific staff was formed. The article presents by decades more significant events, which played an important role in the work of the museum. In the 1990s, with the reestablishing of the Republic of Estonia, museum work in general improved. An application for the construction of a new building on the slope of Toome Hill was submitted and a former cultural centre was renovated and converted into an Exhibition House for the permanent exposition and also temporary displays. In the years 1992–1995 the director of the museum was Tõnis Lukas and from then on Jaanus Plaat.

В статье дается короткий обзор истории создания ЭНМ 14 января 1909 года и годам предшествовавшим этому событию. В создании музея принимали участие многие представители эстонской интеллигенции, среди которых наиболее активным был фолклорист доктор О. Каллас. Экспедиционные работы по сбору экспонатов были успешно организованы художником Кристьяном Раудом, руководившим деятельностью комиссии по приему материалов для музея. С периода установления независимости Эстонской Республики музею было предоставлено здание бывшей мызы Раади и на пост первого директора был приглашен финн Ильмари Маннинен. Манниненом были заложены основы эстонской этнологии и научная коллекция музейных фондов. Была открыта постоянно действующая экспозиция по этнографии Эстонии и финно-угорских народов. Первым директором музея были написаны ряд исследовательских работ и начато издание годовой книги. В 1930-х годах во главе музея встал первый эстонский этнограф Фердинанд Линнус. Это был период расширения исследователей работ и закладки основ для корреспондентской сети музея. В 1940 году началась советская, а за ней и немецкая оккупация. В 1944 году здание музея в Раади было разрушено, но фонды были заранее вывезены в различные уезды Эстонии и их удалось спасти. Музей получил в свое распоряжение здание бывшего суда на улице Вески 32. В послевоенные годы сталинского периода больше всего пострадали из-за некомпетентной селекции музейные фонды, была ликвидирована часть фотоархива. Положение изменилось в лучшую сторону в конце 50-х годов, когда сотрудниками музея стали профессионалы. В статье представлены наиболее важные для музея события в различные десятилетия его истории. В конце 80-х годов территория мызы Раади была возвращена музею где был спроектирован обширный музейный комплекс, но из-за прекращения работ польскими реставраторами строительство не было доведено до конца. В 1993 году музей выступил с предложением построить новое здание на склоне горы Тооме. Для создания постоянной экспозиции и временных выставок было отреставрировано бывшее здание дома культуры. В 1992–1995 годах директором музея был Тынис Лукас, сейчас эту должность занимает Янус Плат.

Eesti Põllumajandusmuuseum 30-aastane

Johannes Miller

Eesti Põllumajandusmuuseum tähistas 27. novembril 1998 oma asutamise kolmekümnendat aastapäeva. Ülenurmel peeti juubelikonverents ja avati püsinäitus "Talu kari".

See kokkusaamine meenutas neile, kes olid muuseumi sünni juures 2. juulil 1968, ja vahetult sellele järgneval perioodil muuseumiga seotud inimestele asjaolusid, kuidas muuseum loodi ja kuidas ta on tegutsenud 30 aasta jooksul.

Läbikäidu võime tinglikult jagada neljaks: esimesed 14 aastat (1968–1982) töötas muuseum Eesti Põllumajanduse Akadeemia juures ühiskondlikel alustel. Muuseumi juhataks selle rajaja dotsent Jüri Kuum. See oli viljakas ja edukas aeg, mille käigus kujunes muuseumist arvestatav üksus. Muuseumisse suudeti koguda tuhandeid museaale. Kõige sellega tegelesid entusiastid EPA õppejõudude, üliõpilaste ja lõpetanute hulgast. Hoogsale alustusele hakkas takistuseks saada asjatundliku personali vähesus ja puudusid ka hoidlad, kus museaale säilitada ja töödelda. Leevendus tuli, kui EPA tolleaegne rektor Arnold Rüütel eraldas muuseumi jaoks Ülenurmel endise mõisa hooned ja territooriumi.

9. oktoobril 1981 avas muuseum oma esimese ulatusliku püsiekspositsiooni "Teraviljakasvatus Eestis" ligi 500 m²-l. See mahukas väljapanek valmis tihedas koostöös tolleaegse ATK propagandavalitsusega (Ada Treumuth, hiljem Anni Siirak). 1983–1985 oli muuseumi direktor agronoomiharidusega Udo Israel. 1983–1986 muudeti muuseum riiklikuks muuseumiks ja allutati põllumajandusministeeriumile. Komplekteeriti riiklikule muuseumile ettenähtud koosseis vastavate palkadega. Aga palgad olid madalad ja seepärast lahkusid aasta-pooleteise pärast mitmed töötajad. 1985–1989 oli muuseumi direktoriks Raivo Nisu. Muuseum suudeti 1986. aastal üle viia riiklik-kooperatiivsele vormile. Osanikeks said kolhoosid-sovhoosid ja teised põllumajandusettevõtted, kokku oli 224 osanikku. See parandas muuseumi tööd tunduvalt, tagatud oli ligi 10-kordne eelarve kasv ja kehtestatud

palgasüsteem lubas paindlikumalt rakendada lisatasusid tulemusliku töö eest.

1986. aasta läks muuseumi ajalukku enneõike suure õnnetuse aastana. 3. oktoobril kella kolme paiku öösel puhkes muuseumi ekspositsioonihoones tulekahju, mille tagajärjel põles näitus "Teraviljakasvatus Eesti NSV-s" täielikult maha. Hävisid näitusele väljavalitud parimas seisukorras restaureeritud-konserveeritud originaaleksponaadid, millest mõned olid ainulaadsed. Rakendatud omandivorm võimaldas kahe aastaga taastada põlengus hävinud näitusehoone ja sealne näitus ning alustada kapitaalset ehitusi ning vanade mõisahoonete kapitalremonti. Selline riiklik-kooperatiivne süsteem funktsioneeris edukalt 1989. aastani, siis osanikmajandid likvideeriti ja planeeritud osamaksud enam ei laekunud.

Aastast 1993 on muuseum jälle riiklik asutus põllumajandusministeeriumi alluvuses.

Muuseumi praeguses struktuuris on võrreldes esialgses toimunud mitmeid muudatusi. Kunagine filiaal, Elva Eesti Põllumajandustehnika maaparandusmasinate kollektsioon on likvideeritud, osa varasid on Ülenurmel, osa Heino Prosti muuseumis. Jakob ja Juhan Liivi muuseum Alatskivil iseseisvus, Tori Hobusekasvanduse muuseum on Tori valla omandus. Põllumajandusmuuseumiga on aga liidetud Kuressaare asuv Eesti Lihandusmuuseum ja Imaveres asuv Eesti Piimandusmuuseum.

Põllumajandusmuuseumi bilansis on 21 hoonet, nendest Ülenurmel 15, Kuressaare 3 ja Imaveres 3. 15 hoonest Ülenurmel on osaliselt või täielikult püsinäituste all kuus, näitusi on järgmistel teemadel: "Teraviljakasvatus Eestis", "Talu kari", "Talurahva veevahendid", "Aiadus Eestis", "Mesindus Eestis", "Linnukasvatus", "Linakasvatus". Töötab sepikoda ja leivatare. Näituseväljakul eksponeeritakse Saaremaa pukkтуulik, lokomobiile, ennesõjaaegseid ja ka kaasaegseid traktoreid, maaparandus- ja põlluharimismasinaid.

Põllumajandusmuuseumis ja tema

filiaalides töötab kokku 72 inimest, nendest 11 teadurit, 16 restauraatorit (metallide alal 6, puidu alal 5, ehituse alal 5), 5järelvaatajat ja 6 valvurit.

Põllumajandusmuuseumist on saanud sisukas kultuurikolle, aastast 1995 peetakse muuseumi territooriumil ja Ülenurme pargis Tartu sügislaata, kus osalevad talunikud, tõuselsid ja -liidud. Kahel viimasel sügisel on laadaga liitunud vabariiklikud üritused "Tõuloom '97" ja "Tõuloom '98". Tõuloomakasvatavate Liidu soovil jääb see üritus ka edaspidi Ülenurmele.

Muuseumi edasise arengu huvides on aga vaja raha, et välja ehitada omaaegne 200-kohaline mõisalaud loomakasvatuse püsinäituse paigaks. Mõndagi on selleks juba jõutud ja tehtud, kuid hoone lõpuni ehitamiseks vajame paari lähiaasta jooksul kuni 5 miljonit krooni.

2. oktoobrist 1989 on muuseumi direktor zootehnikuharidusega Kalju Roosve.

Möödanikku meenutades ning tulevikuväljavaateid vaagides tähistatigi muuseumi kolmekümnendat tegevusaastat. Külalised lähedalt ja kaugelt tuletasid meelde läbikäidud aegu ja olusid.

Edasiseks on muuseumil aga kavandatud üsna selgepiiriline tegevuskava, kus aukohal külastajate kaasaegsem ja parem teenindamine.

Juubeli puhul avatigi püsiekspositsioon "Talu kari".

Näituse koostajad, kujundajad ja kõik selle ettevalmistamisega seotud inimesed on huvilistele näha toonud esemeid, riistu ja andmeid karjapidamisest Eesti talus alates 19. sajandi teisest poolest.

Näituse sissejuhatavas osas on eksponeeritud hõbeauhinnad, mis annetati sugulavadele karjaaretuse eest. Näha saab ka suurt hõbekarikat, mis on põllutöministeeriumi rändauhind 1927. aastast põllumajanduskoolide lõpülevõistluse võitjale. Näituse tarvis laenas selle Väimela Põllumajandustehnikum.

Rikkalik ja mitmekesine esmaavaldatud kirjalik materjal üheteistkümnel kahepoolsel stendil annab üksikasjaliku ülevaate karjakasvatuse arengust Eesti alal loomade kodustamisest tänapäevani välja.

Alustame stendiga, kus aukohal Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt 1934. aastal Eduard Wiiraltilt tellitud põllumajandusnäituse diplomi-aukirja-tänukirja originaal. Järgnevatel stendidel leiab kajastamist loomatõugude kujunemine Eestis. On kõrvutatud loomade arv ja toodangunäitajad minevikus ja tänapäeval, piltidel saame näha meie kõigi aegade rekordlehmi ja ehk imestadagi nende toodanguvõime üle. Näituse külastaja saab ülevaate põllumajandusnäituste korraldamisest, looma-

Foto J. Nilson

- ♦ Vaade näitusele "Talu kari"
- ♦ View of the exhibition "Cattle of the Farm"
- ♦ Вид на экспозицию "Хуторское стадо"

kasvatushariduse süsteemist, lõpsivõistlustest, karjakontrolli ja tõuaretuse korraldamisest läbi aegade. Esindatud on meie nimekamad loomakasvatusteadlased, kellele oleks mõeldamatu tänapäeva Eesti loomakasvatuse üldse. Rikkalikult on esitatud loomakasvatusalaseid diplomeid, aukirju, tänukirju, tunnistusi, lauda- ja tõuraamatuid, fotosid.

Veterinaaria päralt on omaette stend. Septembris 150. aastapäeva tähistanud loomaarstiteaduskonna kuulsate kasvandike tööde-tegemiste vahendusel saab näitusekülastaja ülevaate loomaarstide ettevalmistamisest ja nende praktilisest tööst. Külastaja saab oma silmaga näha loomaarstile tema igapäevatööks kõige tarvilikumaid riistu ja vahendeid.

Näituse nn praktiline pool algab talulaudaga ja kõige sellega, mis sinna juurde kuulub. Eksponeeritud on lehma- ja lambasõim koos topistega, on mitmesuguseid loomade lõastamisvahendeid, loomade talitamiseks vajalikke esemeid, ei puudu ka märgistamisvahendid. On karjaköö, piimahoidla koos karjakontrollikastiga, söödahoidla koos sööda ettevalmistamise seadmetega (heksli-masin, juurviljapurutajad). Villa, vaipade-tekide ja muude kootud esemete hoidmiseks on ait, kus asuvad ka villavakad ja villaproovid.

Hobusekasvatuse osa keskne eksponaat on Tori hobuse esiisa Hetmani skelett. Rikkalikult on eksponeeritud hobusega seonduvaid esemeid – sadulad, rauad, ravirauad, rautamiskast, pitsad-nuudid, kammitad, suuraud jne.

Järgneb näituseosa, mis käsitleb loomakasvatussaaduste töötlemist-

hoidmist-säilitamist. Esitatud on rikkalik kollektsioon puunõusid piima säilitamiseks ja hoidmiseks – kibud ja kirnud, pütid ja lõpsikud. Külastaja saab tutvuda erinevate separaatorite ja mitmesuguste võimasinate, -vormide ja -karpidega. Eksponeeritud on võipress, eksportvõitunnid. Kogu esemelist väljapanekut ilmestab asjakohane rikkalik fotomaterjal. Näitus lõpeb karjaaiaga, kus on kohal karjapoisski kogu oma ametiseisundi juurde kuuluva atribuutikaga. Heinaküüni kõrval olevas katusealuses on välja pandud heinatöök vajalikud vahendid.

Püsinäitusele loomakasvatusest eelnes näitus veterinaaria õpetamise arengust. Juubeli puhul oli 1. septembrist 20. novembrini 1998 avatud näitus "150 aastat veterinaarmeditsiiniilist haridust Tartus". See väljapanek oli Tartu loomaarstiteaduskonna pooleteise sajandi pikkuse ajaloo kestel teadaolevalt esimene avalik ülevaade tema tegevusest. Näitus tutvustas Euroopa ühe vanima loomaarstide ettevalmistamise keskuse süsteemi ja õppekorraldust. Praegused Eesti Põllumajandusülikooli loomaarstiteaduskonna viis instituti tutvustasid oma õppetoolide kaudu teaduskonna ajalugu ja praegust õppekorraldust. Kajastamist leidsid õppeasutuse nimekate õppejõudude ja lõpetajate-praktikute igapäevatöö ning veterinaari töövahendid eri aegadest.

Uut püsinäitust Ülenurmel saab külastada iga päev kell 10–16.

On November 27, the Museum of Estonian Agriculture, founded on July 2, 1968, celebrated its 30th anniversary. On this occasion a conference was held at Ülenurme to recall to the people employed by the Museum the circumstances of the foundation and the activities of the Museum during 30 years.

The present seven expositions – Grain Growing in Estonia, Farmstead Herd, Vehicles of Peasantry, Horticulture in Estonia, Apiculture in Estonia, Poultry Breeding, Flax Growing – give an abundant survey about the works and duties of our ancestors.

In recent years several nationwide undertakings and actions have enriched and made the activities of the museum more impressive. Since 1995 in the territory of the museum as well as in Ülenurme Park the Tartu Autumn Fair has taken place. The participants in the Fair are farmers, breeding societies and associations. The state undertaking "Breeding Animal '97" and "Breeding Animal '98" have also carried out within the farmers of the Tartu Autumn Fair. This undertaking will take place at Ülenurme also in the future.

On the occasion of the anniversary of the museum the exposition "Farmstead Herd" was opened. The display enables the viewer to get an idea of the arranging of agricultural expositions, system of animal breeding education, holding the milking contents, arranging the cow testing and pedigree breeding. A survey about the life and activities of our distinguished animal breeding researchers without whom the present-day Estonian stock farming would be impossible, is also given.

The museum possesses a wide collection of animal breeding diplomas, honour-certificates, letters of thanks, certificates, herdbooks and photographs from the past. A large collection of agricultural implements used in stock farming is also displayed.

Exhibition "150 years of Veterinary Education in Tartu" was displayed from September 1 to November 20, 1998. Such public display was organized for the first time and gave us a survey about the system and teaching regulations of one of the oldest centres for veterinary training in Europe. The present 5 institutes of the Faculty of Veterinary Science of the Estonian Agricultural University had set up rather unique expositions to give a review about the history of the Faculty as well as the present teaching.

Balti suhted minevikus ja tänapäeval

Toomas Abiline

Läänemere-äärsete linnade – Stockholmi, Helsingi, Sankt-Peterburgi ja Tallinna linnamuuseumide tihedamast koostööst võib kõnelda 1996. aasta algusest. * Sama aasta oktoobris sündis Sankt-Peterburgis meie koostööprojekt. Projekt sai nimeks "Balti suhted" – "Baltic Connections" ning selle sisu on lühidalt järgmine. Leidsime, et vaatamata sellele, et praegu justkui esmakordselt avastame üksteist, oleme siiski põlised naabrid ja meil on seljataga sajandeid ühist ajalugu. Nii tõdesid Helsingi ja Tallinna kolleegid, et majesteetlik linn Sankt-Peterburg on olnud meie ühine pealinn, ning Stockholmi kolleeg tundis ära maos, keda tuntud vaskratsanik hobusekapjadega tallab, oma kodumaa Rootsi allegoorilise kujutise, ning suund, kuhu ratsanik sõrmega sihib, on just tema kodumaa. Ajalugu on läinud, nii nagu ta on, ning tekkis idee otsida ajaloost mõni sündmus või inimene, mis või kes illustreeriks hästi sidemeid meie linnade vahel. Ja lei-

* Koostöö algusest vt lähemalt M. Varrak, Balti mere äärsed linnamuuseumid. – *Muuseum*, nr 3. 1997, lk 18–19.

duski sobiv isik – soome kolleeg Outi Peisa pakkus välja loo Helsingis hästi tuntud kaupmehe ja ühiskonnategelase Johan Sederholmi isast Eric Sederholmist. See on lugu lihtsa inimese saatusest pöördele ajaloosündmuste keerises.

Eric Sederholm sündis Stockholmis 1679. aastal. Tema isa Johan Mortenson töötas puukandjana Stockholmi kuninga lossis. Ericust sai toapoiss Rootsis tuntud teoloogi ja Karl XII biograafi Jöran Nordbergi juures. Põhjasõja puhkedes suundus Nordberg koos Karl XII sõtta ning ühes temaga ka Eric Sederholm. Dramaatilises Poltaava lahingus langes Eric koos oma

tööandjaga venelaste kätte vangi. Vangistatud Ericu võttis aga teenistusse serbia päritolu krahv Saava Raguzinsky, kes oli saanud Peeter I-lt oma käsutusse mitmed mõisad Liivimaal. Krahv Raguzinsky pani Ericu ühte oma Liivimaa mõisa, Laudohni (tänapäeva Lätimaal) valitsejaks. Seal viis Ericu tee sageli Tallinnasse, kus ta peatus jõuka kaupmehe von Wehreni majas. Kaupmees von Wehreni juures kohtus Eric Lõuna-Soomest pärit tütarlast Brita Ekmani, kes oli tulnud jõukasse kaubalinna Tallinna teenistust otsima ning töötas kaupmehe majas teenijatüdrukuna. Noored leidsid teineteist ja peatselt järgnes pulmapidu Sankt-Peterburgis krahv Raguzinskyle kuuluvas palees. Pärast Uusikaupunki rahu asuti elama Helsingisse. Helsingis sündis perre ka suguvõsa kuulsaim liige – Johan Sederholm.

See on ilus lugu, mille suurim väärtus on, et see on tõesti sündinud.

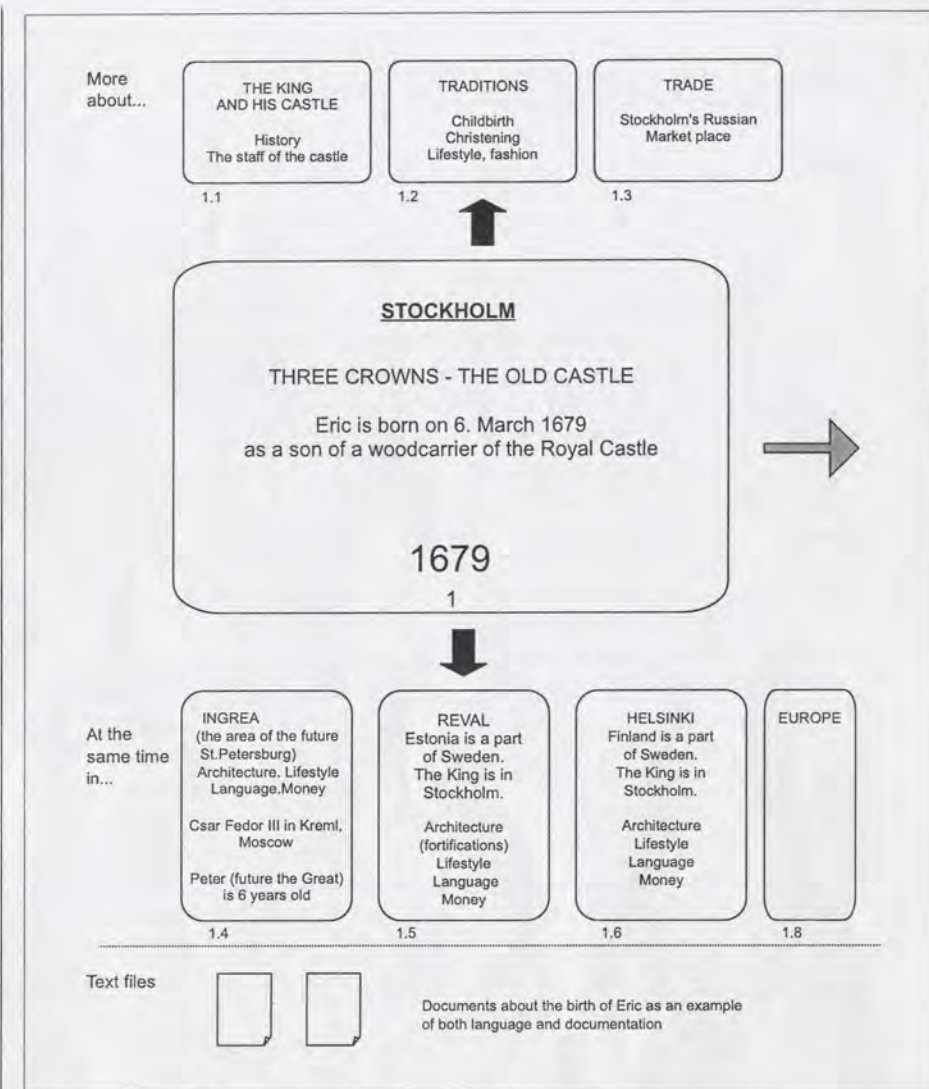
Projekt oli algusest peale mõeldud muuseumipedagoogika-alasena, nii et oma rolli pidi siin täita olema ka lastel. Leiti, et sobivaimaks vormiks meie tööle võiks olla CD-ROM – kaasaegne ja üha laiemalt leviv infokandja. Põhimõtteks oli, et iga linn valmistab ette materjali oma ajaloost nn Eric Sederholmi perioodil, s.o ajavahemikul 1679–1751. Materjal hõlmab tekste, pildimaterjali ning, mis väga oluline, ka laste illustratsioone meie loole. Igast linnast valiti välja kolm gruppi lapsi vanuses 10–13 aastat, neile jutustati Ericu lugu ning paluti seda illustreerida oma fantaasia järgi. Käesoleva aasta mai lõpul sõitis igast linnast neli last koos õpetajatega Helsingisse, kus sealse Meediakeskuses arvutite abil pilte töödeldi ning valmistati ka helitaust. CD-ROMi valmimise lõplik tähtaeg on 2000. aasta aprill.

Paralleelselt CD-ROMi valmimisega

♦ Direktorite kohtumine Helsingis 1996. aasta veebruaris. Vasakult Tallinna Linnamuuseumi teadusdirektor Sulev Mäeväli, Helsingi Linnamuuseumi direktor Leena Arkio-Laine, Stockholmi Linnamuuseumi direktor Nanna Hermansson, Tallinna Linnamuuseumi direktor Maruta Varrak, Sankt-Peterburgi Linnamuuseumi direktor (hilisem Venemaa kultuuri-minister) Natalja Dementjeva ja sama muuseumi välissuhete osakonna juhataja Vassili Pankratov

♦ Meeting of Directors in Helsinki in February 1996; from the left Sulev Mäeväli, Research Director of the Tallinn City Museum, Leena Arkio-Laine, Director of the Helsinki City Museum, Nanna Hermansson, Director of the Stockholm City Museum, Maruta Varrak, Director of the Tallinn City Museum, Natalja Dementjeva, Director of the St. Petersburg City Museum (later Minister of Culture of Russia), Vassili Pankratov, Head of the Foreign Relations Department of the same museum

♦ Встреча директоров в Хельсинки в 1996 году, слева направо – заместитель директора по научной части Таллиннского городского музея Сулев Мязвяли, директор Городского музея Хельсинки Лейна Аркио-Лайне, директор Городского музея Стокгольма Нанна Херманссон, директор Таллиннского городского музея Марута Варрак, директор Городского музея Санкт-Петербурга Наталья Деметтьева (ставшая позже министром культуры России), руководитель отдела по внешним сношениям того же музея Василий Панкратов

- ♦ Eric Sederholmi elu käsitleva CD-ROMi lehekül
- ♦ Page of the CD-ROM manuscript treating of the life of Eric Sederholm
- ♦ Страница CD диска, рассказывающая о жизни Эрика Седерхольма

on jätkunud ka direktorite omavaheline koostöö. Lisaks Stockholmi, Helsingi, Sankt-Peterburgi ja Tallinna linnamuuseumide

direktoritele on kaasa haaratud ka Oslo, Reykjaviki ja Riia vastavate muuseumide direktorid. Seda koostöövormi kutsutakse Põhjamaade linnamuuseumide nõukoguks. Nõukogu kohtub igal aastal erinevas linnas. Nendel kohtumistel arutatakse muuseumide juhtimisega seotud probleeme. Tänavu juunis kohtuti Tallinnas.

Täna on sõidud üle Läänemere muutunud sama enesestmõistetavaks, nagu nad olid ehk ka Eric Sederholmi aegadel. Ka tänapäeval võib rootsi noormees, kes töötab Riias, kohtuda Tallinnas Soomest pärit neiu ja nende pojast võib vabalt saada mõjukas tegelane Helsingis. Meie, ajaloolaste ülesanne on seda tähele panna ja mõtestada.

Rahvarõivasümbolid

Art Leete

Eesti Rahva Muuseumis oli 12. juunist 30. juulini 1998 avatud näitus "Rahvarõivas kui sümbol". Näituse kuraator oli Reet Piiri, kunstnik Natalie Zvorovsky. Küllastajaid oli 1414. Sama näitust eksponeeriti 18. veebruarist 10. märtsini 1998 Venemaa Etnograafiamuuseumis Peterburis (2500 küllastajat), 13. septembrist 11. oktoobrini 1998 Soomes Lappeenranta Käsitöomuuseumis, 23. oktoobrist 22. novembrini Lahti Ajaloomuuseumis ja 3. detsembrist 1998 kuni märtsini Kuopio Ajaloomuuseumis.

Seekordne rahvarõivanäitus sisaldas vaid üksikuid otseseid viiteid traditsioonilisele rahva rõivastusele. Eelkõige näidati, kuidas laulvad revolutsionärid, tänapäevased poliitikud, külma sõja aegsed pagulased ja muud eestlased rahvariiteta on manipuleerinud. Mõnele on see ideoloogia, propaganda, teisele identiteet, kellelegi aga hoopis magusad mälestused ja romantika.

Näitus tegeles ühelt poolt rahvarõiva hilisajaloolise moondumisega, autentsete, metsikute ning eksootiliste pastelde ja

triibuseelikut "tsiviliseerumisega". Näituse kuraator Reet Piiri rõhutas kolme arengusuunda – eestiaeget uue rahvusliku rõiva kujundamist, pära- ja eestiaeget rahvariitete stiliseerimist ning traditsiooniliste rõivaste kopeerimist rangelt autentsete printsiipidega. Väljas oli OÜ Kodukäsitöö, kunstikombinaadi tekstiilialajõe ARSi ja Tallinna Moemaja rätsepat ja üksik-üritajate loodud rahvarõivastilistatsioonid. Samas oli mõnede "leiutatud" rahvariitete kõrval ka nende prototüübid – päris rahvariitad, mida kunagi kandsid etnograafilised eestlased. Vahe rõhutati üsnagi ironiliselt – vanad rahvarõivad olid eksponeeritud eestiaegete mannekeenide abil, uuemaegsed mugandatud variandid olid aga tõmmatud siresäärsete läikivate vitriinimannekeenide selga. Siiski näis, et väljapanekuga hoiduti stamphinnanguid andmast – omamoodi mõnusad paistsid kõik, nii arhailised kui moodsad kehakatted.

Teisalt kirjeldas väljapanek rahvarõivastega seotud, võõrandunud-taasjuurdunud stereotüüpe. Osutati salamisi sellele, et Carl Robert Jakobson kandis Vänd-

ra kuube, mitte Mulgi oma, nagu üldjuhul arvatakse. Samuti näidati "Kihnu kuulikindla" arendamist eesti rahvuskampsuniks Mark Soosaare eestvõttel. Ka märgistati kunagi halvustatud perifeerse pastlakultuuri juurdumist linnade moepilti selle sajandi lõpuosas. Veel jälgiti Muhu roositud pättide globaalset levikut ning kirivöö jõudmist jõuluvana garderoobi.

Näitus oli kujundatud elavaks. Peale uute rahvarõivaste ja nende algkujude vastandamise kuulus väljapaneku juurde ka 1997. aasta laulu- ja tantsupeo video. Nähtavad etnomassistseenid moodustasid pärimuskultuurilise originaalse olemisega veelgi suurema vastanduse kui üksikud uusrahvariitete mannekeenid. Peale selle aitas väljapanekut vaatajale ning elule endale lähendada ka klaasvitriinide puudumine. Samuti tuli tähelepanu pöörata kõigile fotomaterjalidele, mis olid üsna ilmekad ning mida polnud välja pandud üleliia.

Näituse esimest versiooni eksponeeriti 1998. aasta veebruaris-märtsis Peterburis Venemaa Etnograafiamuuseumis tähistamiseks Eesti Vabariigi juubeliaastapäeva. Hilisem, suvine variant oli aga mõtetatult ühendatud järjekordsete rahvalike suurpidudega, eelkõige folkloorifestivaliga "Baltika '98". 1998. aasta sügisest saadik rändleb näitus mööda Soome muuseume. See on igavesti aktuaalne teema. Rahvarõivas on vintske. Kohaneb igas olukorras.

Tulmenäitus kodumaale jõudnud esemetest

Eve Peets

Läheneva okupatsiooni eest põgenesid 1944. aastal paljud eestlased võõrsile. Kaasa saadi võtta ainult mõni südamele kallis ese, mida hoiti erilise hoolega. Teise maailmasõja lõppedes sattus enamus eestlasi põgenike-laagrisse. Eluga toimetulekuks oli vaja leida teenimisvõimalusi. Muuhulgas hakati valmistama mitmesuguseid esemeid, mida hiljem müüdi. Eesti taasiseseisvumise järel on mitmed põgenikud või nende järeltulijad leidnud, et need esemed peaksid olema kodumaal. Esimene annetus tuli 1989. aastal Rootsist vastukajana näitusele "Kolmevärviline Eesti", mis oli esimene omataoline näitus tolaeagse Eesti NSV.

Aastate vältel on väliseestlastelt jõudnud Eesti Ajaloomuuseumisse mitmekesist materjali. See viis mõttele korraldada tulmenäitus sümbolse pealkirjaga "Läänest koju".

Näitus avati 25. jaanuaril 1999. aastal. Siin eksponeeriti rohkesti huvitavaid, ka lausa unikaalseid esemeid. Harulduste hulgas tuleks esmajoones mainida Eesti Vabadussõjalaste Liidu Võrumaa organisatsiooni lippu, mis arvatavasti on ainus alles jäänud vapside lipp. Säilinud on see tänu Paul Laamanni perekonnale, kes evakueerus Tallinnast pärast märtsipommitamist 1944. aastal ja võttis muude asjade hulgas ka lipu kaasa. P. Laamanni tütre Evy Kalbuse annetatud esemetest oligi näitusel eraldi vitriin, kus oli väljas ka teine haruldus – vapside juhtfiguuri Artur Sirgu sõrmus, mille lesk Hilda Sirk kinkis Paul Laamannile tema 50. sünnipäevaks 1943. aastal.

Sellesse loetelusse sobib veel ohvitser Edgar-Richard Neggole 1943. aastal antud Soome Vabariigi autasu – Soome Lõvi ordeni I klass. Sõjaajaloolase Hannes Walteri andmetel on E. Neggo esimene eestlane, kes sai selle ordeni. Isa autasud tõi Austraaliast kodumaale tema poeg Ivar-Igor Neggo.

Eestlaste leidlikkust eluga toimetulekul kajastavad müügiks valmistatud ehted ja nukud. Eksponeeritud pross ja kõrvarõngad olid tehtud saiataignast ja üle värvitud. Pilkupüüdnud rahvariitete nukud

said oma pead leivataignast, millele tõmmati peale nailonsukk ja see värviti. Riided valmistati ise.

Põgenikena Taani jõudnud eestlased tegid kaasavõetud fotodest näituse, kus kümnel stendil tutvustasid oma kodumaad. Näitusel olid esitatud ka väliseestlaste tegevust kajastavad materjalid, ühtekokku üle saja ühiku.

Kahel eraldi stendil oli vaadata amatöörfotograaf A. Pensa fotod USA eestlaste vabadusvõitlusest, arvukaid pikette ja demonstratsioone, kus nõuti Nõukogude okupatsiooni lõpetamist ja vabadust Eestile.

Näitus oli avatud 27. märtsini 1999.

1944 took many Estonians into exile abroad. Most of them could grab along only a few things dear to them. At the end of the World War II quite a number of Estonians were in refugee camps where, in order to make ends meet, they began to make various things for sale.

After Estonia had become independent again, Estonians abroad have been sending the History Museum miscellaneous objects and this activity brought about the present exhibition. Several interesting and even unique objects have been displayed, such as the flag of the Võrumaa Vabadussõjalaste Liit (Union of the Participants of the War for Independence), for example. It has survived thanks to Paul Laaman's family. Ornaments and dolls made for sale show Estonians' ingeniousness in coping with everyday life. The refugees who reached Denmark compiled a photo-display about their homeland.

Two stands display photos about the USA Estonians' fight for their country's independence. These photos were taken by amateur photographer Allan Pensa. All in all, over 100 items have been exhibited.

Foto V. Kuldna

♦ Vaade väljapanekule: prof Paul Saagpaku reisikohvrid, Kuusalu pulmatekk (1890) ja moeäri omaniku eestlanna Leida Beali (sünd Kalnin) endale ja abikaasale Inglismaal 1950. aastal õmmeldud rõivad

♦ View of an exposition: prof. Paul Saagpakk's trunks; a wedding blanket from Kuusalu (1890); clothes sewn by an Estonian Leida Beal (née Kalnin), owner of a boutique, for herself and her husband in England in 1950

♦ Вид на экспозицию – дорожные саквояжи профессора Пауля Саагпака, свадебное покрывало из Куусалу (1890), одежда, шитая для себя и своего супруга владелицей ателье мод эстонкой Лейдой Беали (урожд. Калнин) в Англии в 1950 году

Foto A. Leete

- ♦ Väljapanek Eesti Rahva Muuseumis
- ♦ Exhibition in the Estonian National Museum
- ♦ Выставка в Эстонском национальном музее

Võlukettad Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumis

Mare Viiralt, Toomas Pung

Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi näituste koordinaator Mare Viiralt, museoloog Toomas Pung ja peavarahoidja Leili Kriis valmistasid 1998. aasta septembris näituse "Elu võluketastel", et esineda Eesti muuseumide festivalil Narvas. Kino varase arenguloo tutvustamise kõrval seadsid autorid eesmärgiks pakkuda külastajatele, eriti lastele, võimalust ka ise aktiivselt osaleda objektide liikumise efekti tekitamisel, et seeläbi mõista, missuguse inimesta omadusega on saavutatud elu tõepärane kujutamine tänapäeva kino- või teleriekraanil.

20. sajand oli teaduse ja tehnika tormilise arengu sajand. Ainuüksi Thomas Edison (1847–1931) patenteeris 1093 avastust ja leiutist. Aurumasina ning elektri kasutuselevõtt olid ühed olulisemad sündmused tehnika ajaloos. Tänapäeva elu on mõeldamatu inglise-šoti foneetiku Alexander Graham Belli (1819–1905) poolt 1876. aastal leiutatud telefonita või inglise teadlase Joseph Swani (1828–1914) poolt 1878. aastal konstrueeritud elektrilambita. Kinematograafia arenguloos on raske alahinnata maailma esimest fotot, mille Joseph Nicéphore Niepce (1765–1833) pildistas 1826. aastal. Kaua oli leidureid huvitanud idee konstrueerida "liikuvat pildi" demonstreerimise aparaat. Selles suunas tehtud praktilised sammud olid seotud paljude nimedega.

♦ Näituse ühed vanemad eksponaadid – S. R. von Stamperi stroboskoopilised originaalkettad 19. sajandi keskpaigast

♦ One of the oldest exhibits of the exhibition: S. R. von Stamper's stroboscopic original discs from the mid-19th century

♦ Одни из самых старых экспонатов выставки – оригинальные стробоскопические диски С. Р. фон Штампера. Середина 19 века

Üle 170 aasta tagasi sündis teadusliku leiutisena esimene optiline mänguasi – taumatroop (*thaumatrope*), kujutades endast pappketast, millest on läbi aetud pael. Kui paela mõlemast otsast hoides keerutada, hakkab ketas pöörlema ja nägemistaju inertsit tõttu näib ketta ühel poolel kujutatud lind ilmutvat ketta vastasküljele joonistatud puuri. Selle mänguasja valmistas 1825. aastal inglise arst dr John Fitton.

Fotod A. Tennus

♦ Näituse koostajad Mare Viiralt ja Toomas Pung stroboskoopiliste ketaste ajami juures
♦ Exhibition organizers Mare Viiralt and Toomas Pung at the driving gear of stroboscopic discs
♦ Авторы выставки Маре Вийральт и Томас Пунг около стробоскопических дисков передач

Belgia füüsik ja arstiteadlane Joseph Antoine Ferdinand Plateau (1801–1883) huvitus inimese silma omadusest säilitada nägemisaistingut silma võrkkestal mõnevõrra kauem välisärritajast enesest. Seda inimese nägemise eripära nimetatakse persistsentsuseks (ingl k *persistence of vision* 'nägemise säilivus'), mis teeb võimalikuks ka kinematograafilise liikumisillusiooni.

1832. aastal konstrueeris Plateau masina, mis lõi liikumisillusiooni kettale paigutatud joonistustest, mida vaadeldi peeglist läbi pöörleva ketta pilude. Leiutist, mille Plateau nimetas fenakistiskoo-biks (*phenakistoscope*), võib pidada kinematograafia üheks olulisemaks eelkäijaks.

Fenakistiskoop kujutab endast umbes 25 cm suurust pappketast, millele on joonistatud ühesugused figuurid, kuid iga figuuril on võrreldes eelmisega siiski veidi teistsugune asend. Ketta äärtesse on lõigatud võrdsete vahemaade järel paari millimeetri laiused pilud. Kui ketas pöörlema panna, siis on läbi iga uue pilu näha ketta taha asetatud peeglist uut figuuri. Kuna inimene näeb seda väga lühikese hetke vältel, siis ei taju ta kujutist koos kettaga pöörlemas, vaid kujutis püsiks nagu paigal üksnes järjestikku vahetudes. Taoliselt sulavad figuurid üheks, tekitades liikumise mulje.

Üheaegselt Plateau'ga jõudis samase leiutisena Viini Polütehnilise Ülikooli rakendusgeomeetria professor Simon Ritter von Stampfer (1792–1884). Ta nimetas seadet stroboskoobiks ning see sarnanes Plateau fenakistiskoobiga (kaks ketast – ühel kujutis, teises pilud), kuid lubas näha kiiremat liikumist.

Kino ja televisiooni aluseks olev liikumisillusioon on põhimõtteliselt samasugune nagu eespool kirjeldatud meelelahutuslike seadeldiste puhul. Seega oli neis omaaegsetes mänguasjades peidus ka 20. sajandi muusa – kinematograafia võimalikkus.

Näituse teine osa käsitleb värvusteooriat, mis sai alguse 17. sajandi keskpaigast.

Isaac Newton töötas 1666. aastal esimesena välja värvide klassifikatsiooni teadusliku süsteemi. Oma tuntud prisma katse abil tegi ta kindlaks, et nähtava valguse spektris on seitse värvust: punane, oranž, kollane, roheline, rohekassinine, sinine ja violet. Newton lisas oma värviringi purpuri, mis puudus valguse spektris.

Värviringid konstrueerisid ka J. W. Goethe ja W. Ostwald. Goethe värv-

ringis oli kolm põhivärvi (punane, kollane, sinine) ja kolm vahepealset värvi. Ostwaldi värviringis oli neli põhivärvi (punane, kollane, roheline, sinine) ja neli vahepealset värvi, üldse kokku 24 numbritud värvi. Prantslastel oli 12-osaline värviring (Chevreul, 1861). Ameeriklane A. H. Munsell lõi 1905. aastal värvuste detsimaal- ehk kümnendklassifikatsiooni, mida kasutatakse veel tänapäevalgi väga erinevates valdkondades (sh mullateaduses).

Muuseumi ajaloolises kogus on olemas kokku 194 stroboskoopilist ketast, anortoskoopilist tahvli ja värvusketast. Suurema osa kollektsioonist moodustab Saksamaal tegutsenud firma J. V. Albert & Sohn, C. Kunze ja J. M. Buruckeri toodang 19. sajandi keskpaigast. Väärtuslike muuseumideks on professor Parrot noorema ajal (1840) ostetud anortoskoopilised tahvid ja zootroobi (ingl k *zoetrope*) pildiribad, samuti professor S. R. von Stampferi seitse stroboskoopilist originaalketast 1840. aastatest.

Ketastekogu ühe karbi sildil on kiri "Värvuskettad pöördaparaadile". See karp *Farbenscheiben zu Drehapparat No. 310* sisaldab ühte liiki värvuskettaid (värviline spiraal valgel taustal) ja on ostetud Berliini firma J. F. Luhme & Co kuulunud keemia-, farmaatsia- ja füüsikariistade ning aparaatide kauplusest. Inventari number 908, mis asub lillornamendiga kaunistatud sildil, viitab selle Parrot noorema aegsele päritolule (J. W. Parrot (1791–1841) oli 1821–1841 Tartus õppejõud).

Teise kollektsiooni etiketilt leiame teksti *Farbenscheiben zu No. 868* (Värvuskettad) ja seal on must-valgeid stroboskoopilisi kettaid ja värvikettaid värvide liitumise demonstreerimiseks.

Näitusega "Elu võluketastel" tutvustab Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum meile teadaolevalt Eestis ainulaadset kollektsiooni filmikunsti varasemasse arengulukku kuuluvatest stroboskoopilistest ketastest. Kinematograafia leiutamise eellugu leiab järkude kaupa kajastamist infostendil olevatel fotokoopiatel ja tekstidel: kokku seitse erinevat aparaati alates taumatroobist ja lõpetades vendade Lumière'ide kinematograafia.

Näitusel on eksponeeritud 120 muuseumi: 11 anortoskoopilist tahvli, 6 anortoskoopilist ketast, 9 stroboskoopilist ketast, 5 taumatroobi ketast, 4 zootroobi pildiriba, 10 suurt värvusketast, 49 väikest värvusketast, 23 värvisektorit ning vaskjalal peegel, mehhaaniline ajam ja statiiv

koos klambritega. Lisaks demonstreeritavatele muuseumidele on osa kettaid valmistanud muuseumis asuvate originaalketaste järgi kunstnik Kärt Mikli.

Näituse külastajatel on võimalus ise-iseisvalt "kino teha" – kas keerutada taumatroopi, pöörata zootroobi trumlit või vändata stroboskoopilisi kettaid mehhaanilise ajami abil. Samuti võivad külastajad jälgida lühikest videofilmi, kus demonstreeritakse erinevaid stroboskoopilisi kettaid ja värvuste liitumist.

Käesoleva näitusega esines Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum 1998. aasta septembris Narvas Eesti muuseumide festivalil, kus saavutati kolmas koht.

19th century saw a tremendous leap in the development of science and technology. Just only Thomas Edison (1847–1931) patented 1093 inventions. The industrial introduction of steam power and electricity can be viewed as one of the main events in the history of technology. In the history of cinematography it is difficult to overestimate the importance of the first photographic shots made in 1826 by Joseph Nicéphore Niepce (1765–1833). Another aspect in the birth of the cinema were the attempts to create apparatus for showing moving pictures. Practical steps made in the latter direction can be related with many names.

More than 170 years ago the scientific invention of the first optical toy – thaumatrope – took place, with the help of which the inertia of sight (persistence of vision) could be demonstrated. It was prepared in 1825 by an English doctor John Fitton.

In 1832 a Belgian physicist and medician Joseph Antoine Ferdinand Plateau (1801–1883) constructed a device for creating sight illusions by using drawings on a moving disc. The spectators could view the drawings on a mirror seen through slots in the rotating disc. This instrument, named a phenakistiscope, can be viewed as one of the main predecessors of the cinematography.

At the same time with Plateau a similar invention was made by a professor of applied geometry at the University of Vienna Simon v. Stampfer (1792–1884) who named his machine a stroboscope. This device reminded that of Plateau but

was made up by two discs, one with the drawings and the other with slots. It gave a possibility to see more quick moving.

The illusion of moving being the basis for the modern cinema and television, is in its principle present also at these old devices. In this way the toys of the 19th century contain the beginnings of the greatest phenomenon of the 20th century – cinematography.

The Museum of Tartu University History is glad to present its visitors a unique in Estonia collection of stroboscopic discs, belonging to the early stages in the development of cinema. In the collection of the museum there are altogether 194 stroboscopic discs, anortoscopic plates and coloured discs. The main part of the collection is the production of different German manufacturers (J. V. Albert & Son, C. Kunze, J. M. Burucker) from the middle of the last century. The most valuable part of the collection is the 7 original stroboscopic discs by professor Stampfer from 1840s.

Some of the coloured discs demonstrated at the exhibition are replicas of the originals, prepared by the artist of the museum Kärt Mikli.

The museum of Tartu University History was presented with the same exhibition in September of 1998 at the Estonian museums festival in Narva, where the third prize was awarded by the festival jury.

XIX век период бурного развития науки и техники. Одним только Томасом Эдисоном (1847–1931) было запатентовано 1093 открытия и изобретения.

В развитии кинематографии трудно недооценить значение первой в мире фотографии снятой в 1826 г. Жозефом Нисефором Ньепсом (1765–1833). Долгие годы изобретатели интересовались идеей сконструировать аппарат для демонстрации движущейся картины.

Более чем 170 лет тому назад появилось как научное изобретение первая оптическая игрушка – таумотроп, с помощью которого можно продемонстрировать инерцию зрения. Такую игрушку изготовил в 1825 г. английский врач Джон Фиттон.

В 1832 г. бельгийский физик и медик Жозеф Плато (1801–1883) сконструировал установку, для создания иллюзии движения находящихся на диске рисунков, которые зрители могли смотреть на зеркале через щели во вращающемся диске. Изобретение, названное Ж. Плато фенакистископом, можно считать одним существенным предшественником кинематографии.

Одновременно с Плато достигает подобного изобретения профессор прикладной геометрии Венского университета Симон фон Штампфер (1792–

“Muuseuminõukogu on kultuuriministeeriumi juures tegutsev nõuandev kogu, kuhu kuuluvad muuseumide ja nende asutajate esindajad. Muuseuminõukogu teeb ettepanekuid ja annab arvamus muuseumiseadustest tulenevates küsimustes kultuuriministrile ning muuseumide juhtidele ja omanikele. Tal on õigus tutvuda muuseumide tegevuse ja muuseumikogude seisukorraga kohapeal, kaasata eksperte ja moodustada komisjone.”

Need laused on nopitud muuseumiseadusest ja Muuseuminõukogu põhimäärusest.

Muuseuminõukogu koosseis:

Marika Valk (esimees) – Eesti Kunstimuuseumi direktor,
Toomas Tamla (aseesimees) – Eesti Ajaloomuuseumi direktor,
Urmas Selirand – Hiiu maa Muuseumi direktor,
Jaak Pihlak – Viljandi Muuseumi direktor,
Heiki Pärdis – ICOMi Eesti Rahvuskomitee aseesimees,
Maruta Varrak – Tallinna Linnamuuseumi direktor,
Jaan Tamm – Muinsuskaitseinspeksiooni peadirektor,
Jaanus Plaat – Eesti Rahva Muuseumi direktor,
Tannar Ruuben – ennistuskaja “Kanut” direktor,
Aarne Vaik – Käsmu Meremuuseumi juhataja,
Ülle Reimets – kultuuriministeeriumi muuseuminõunik.

Nõukogu on praeguseks tegutsenud juba kaks aastat. Tõsi, üks muudatus toimus koosseisus möödunud aastal, kui Eesti Loodusmuuseumi direktor Peeter Ernits siirdus ajakirjanikutööle ja kultuuriminister kinnitas nõukogu uueks liikmeks ennistuskaja “Kanut” direktori Tannar Ruubeni.

ÜLLE REIMETS

1884), который назвал свою установку стробоскопом.

Иллюзия движения, что является основой современного кино и ТВ, в принципе не отличается от подобных эффектов при упомянутых старых развлекательных установках.

Настоящая выставка была представлена Музеем истории Тартуского университета также на фестиваль музеев Эстонии в Нарве в сентябре 1998 года, где получила третий приз.

Muljeid Läti muuseumidest

Art Leete

Eesti Rahva Muuseumi delegatsioon külastas Riias 1998. aasta kevadel kolme muuseumi. Eesmärgiks oli tutvuda, kuidas Läti muuseumides näidatakse kohaliku kultuuri erinevaid külgi. Kahe päevaga põhjalikke teadmisi Läti muuseumindusest muidugi hankida ei jõudnud, ent mõned tähelepanekud külastatud muuseumide väljapanekute kohta said siiski tehtud. Läti kultuur on traditsiooniliselt loomuldasa väga lähedane eesti kultuurile ning seega on ka mõningane muuseumimuljete vahendus omal kohal.

Kolm muuseumi, mida Riias külastada jõudsim, olid Läti Ajaloomuuseum, Läti Okupatsioonimuuseum ja Läti Sõjakuuseum.

Läti Ajaloomuuseumi (*Latvijas Vestures muzejs*) uus püsiekspositsioon polnud meie külastuse ajaks veel päris valmis. Püsinäitusele tuleb umbes 1000 m² näitusepinda (meie sealoleku ajal oli valmis u 900 m² jagu näitust), mida on ühe

keskmuseumi kohta kahtlemata väga vähe. Ilmselt on tööd teha ka muuseumi populaarsuse tõstmisel – 1997. aastal käis Riia kesklinnas asuvas Läti Ajaloomuuseumis 23 000 külastajat.

1998. aasta kevadeks avatud mitmetäielik püsinäitus koosneb kolmest osast – läti kultuuri arheoloogilisest ja etnograafilisest ülevaatest ning vaimulikest puuskulptuuridest.

Läti esiajaloo ülevaade on liigendatud vitriinide värvi järgi. Kiviaeg on esitatud helerohelisel taustal, pronksiaeg oranžile ning rauaaeg helesinisele aluspõhjale kujundatult. Valgusküllased ruumid loovad esiajast üsna helge ning läbipaistva mulje. Efektseid on pronksi- ning rauaaegsete inimeste riietuse rekonstruktsioonid. Peale lätlaste esivanemate on taastatud ka muinasliivlaste rahvariided. Multimeedia-alase katsetusena on samas arvuti, millel lapsed saavad vastata Läti esiajaloo seotud ankeetidele.

Püsinäituse etnograafiline osa on paa-

ris asjas väga sarnane arheoloogilisele. Esiteks on needki näitusesaaliid väga valgusküllased ja teiseks on püütud eksponeerida võimalikult palju koopiaid ning mitte autentseid, *päris* etnograafilisi esemeid. Täielikult on koopiaid ja rekonstruktsioonidega üles ehitatud rahvarõivaste väljapanek. Selline puhas mudeldamine on Eesti etnoloogiliste näituste puhul tundmatu. Ükski seelik Läti näitusel pole ehne, vaid imiteeritud. See sunnib vaatajat tingimusteta usaldama näitusetegijat. Lootuses, et kuskil fondipimeduses ikka tõesti on olemas ka see *päris* asi, mis on ehk üsna samasugune kui nähaolev. See on tõesti julge, puhas, kontseptuaalselt lõpuni astutud samm.

Huvitav on talutare sisevaade, kus sisustuselemente vahetatakse vastavalt rahvakalendri tähtpäevadele. Tähelepanuväärne on ka savinõude rõhutatud rohkus, mis läti rahva traditsioonilist tarbevara eesti omast selgelt eristab.

Püsinäituse radikaalseim ruumiline lahendus on seotud põllumajanduse ekspositsiooniga. Suure kevadistes päikese-kiirtes säravasse saali oli kokku kuhjatud (õigemini küll laiuti laotud – kõrgeid hunnikuid ei luba teha saali madal lagi) hiiglaslik põllundusalane installatsioon, kus läbisegi vankrid ja adrad, rehad ja vikadid, rõuguredelid ja äkked. Segadus on siiski mõõdukas, sest kõik esemed on hästi vaadeldavad ning lähemal uurimisel esmane mulje kaosest haihtub. Mõningase kelmikuse varjund aga asjale ikkagi jääb. Tegu oleks justkui sajandialguse vanavarakogujate ajutiste väljapanekute heatahtliku paroodiaga. Iseenesest on see väljapanekuosa põnevalt kujundatud. Kuid ülejäänud etnograafia- ja arheoloogia-saalide range süstemaatikaga ta kokku ei sobi.

Kolmandiku ekspositsioonist enese alla võttev pühade puuskulptuuride väljapanek teeb selgeks selle, et püsinäituse ülesehitus pole mõeldud esinduslikuna seinast seinale. Ei püüta kajastada kogu Läti maa ajalugu igas tema aspektis ning nüansis. On tehtud teatud temaatiline ning kultuurivaldkondlik valik. Kuigi – püsinäituse veel valmimata osa võib esilepaistvasse üldkontseptsiooni selles mõttes ehk mõningaid korrektiive teha.

Läti Okupatsioonimuuseum (*Latvijas 50 gadu Okupācijas muzejs*) asub endise Läti Küttide Muuseumi hoones samanimelisel väljakul. Mõnesajal ruutmeetril näidatakse 1940.–1991. aastani kestnud okupatsioonidega seonduvat. 1997. aastal külastas muuseumi 11 000 inimest.

Foto A. Leete

- ♦ Põllutööriistade väljapanek Läti Ajaloomuuseumis
- ♦ The exposition of agricultural equipment in Latvian History Museum
- ♦ Экспозиция орудий земледелия в Музее Истории Латвии

Foto A. Leete

♦ Vangide numbrid Läti Okupatsiooni-muuseumis

♦ Identification numbers of prisoners in Latvia During 50 Years of Occupation Museum

♦ Номера заключенных в музее Оккупации Латвии

Suure osa väljapanekust moodustavad erinevate okupatsioonide erinevaid tahke üksikasjalikult paljastavad fotod, dokumendid ja selgitavad tekstid. On olemas ka üks lavastuslikum, vangi eluinterjööri kajastav ekspositsiooniosa "Paraška". Näituse ehedamad ning mõjuvaimad objektid on aga siiski päris esemed, mis toodud kaasa asumiselt, vangilaagritest, mida kasutasid metsavennad või millega põgeneti 1944. aastal üle mere. Need on üsna räiged ning halastamatud ajastu-dokumendid.

Okupatsioonimuuseumi tõmbe-numbriks on aga hoopis endisest metsavennast valvur, kes kehastab oma isikus sirgeselgselt vaprat võõrvõimudele vastuhakku. Sünni- ning pidupäevaõnnitlustele pidi ta vastama valveseisangus:

"Teenin muuseumi!"

Läti Sõjumuuseumi (*Latvijas Kara muzejs*) külastas meie delegatsioon *incognito*. Seetõttu ei oska öelda ei aastast külastajate arvu ega täpset ekspositsiooni-pinna suurust. Igatahes näis näituste ruume olevat lõputult läbi mitme korruse. Samuti polevat kuuldavasti külastajatest puudust. See on ka usutav, sest peale suurejoonelisuse jättis muuseum mulje ka pidevalt toimuvast sisulisest uuenemisest ning arengust.

Samas pole uutmine haaranud siiski veel kogu praeguse Läti Sõjumuuseumi (endise revolutsioonimuuseumi) ekspositsiooni. Esimesel korral võib mitmel pool leida pilte punalippe lehvivate töölistega. Samuti on kohati võimatu tuvastada mingitki kujunduslikku püüdlust. Vahepeal läheb rivi paarisaja aasta vanuseid relvi sammupealt üle lennukite väljapanekuks ja miinipildujate kõrval uhkeldab "Viimsest reliikviast" tuntud Siimu suurtükk. Teisel tõstetakse esile Vabadussõja-aegsete eesti väejuhtide Podersi ning Reksi teeneid Läti vabastamisel (ka venekeelses tekstis just selliste nimekujudega).

Siiski jätsid sõjumuuseumi ülemiste korruste uuendatud väljapanekud väga sümpaatse mulje. Sõda käsitletakse muuseumis kaugelt avaramalt Läti mastaapide. On olemas hiidsuured kaardid üleilmsetest sõdadest. Peale selle on üles ehitatud mitmeid huvitavaid ning monumentaalseid lahingustseene. Võiks öelda isegi, et neid sai nauditud päris hasartse vaimustusega. Vahepeal on ühest saalist teise viiv koridor kujundatud muldonniks. Ekspositsioon tipneb tänapäevaste Läti sõjaväemundrite kollektsiooniga.

Kokkuvõtteks võib öelda, et külastatud muuseumid kolme peale tegelevad läti kultuuriga omamoodi terviklikult. Mitte pideva kõikehaaravusega, ent teatud äärmuslike dominantide kaudu siiski. Läti Ajaloomuuseum on teinud panuse vana kultuuri püsimusele, igavikulisusele. Läti Okupatsioonimuuseum ja Läti Sõjumuuseum aga eelkõige moodsatele eluvõitlustele ning kõige kaduvusele.

Inimeste tänast igapäevaolemist ei näinud küll kusagil. Seda, mis tabamatult kulgeb binaarsete lõplikkuste vahel. Ent mine tea, ehk on seegi olemas, ent lihtsalt mõnes muus Riia muuseumis. Kahe päevaga ei jõua ju kõike teada saada.

In spring 1998, a group of museum workers from the Estonian National Museum visited three museums in Riga, the capital of Latvia. The permanent exhibition of the Latvian History Museum consists of three main parts – archaeological and ethnological expositions and the display of the sculptures of Christian saints. In the Latvia During 50 Years of Occupation Museum there is a documentary survey about sufferings of Latvians during the five decades of Soviet occupation. The Latvian War Museum exhibits objects of Latvian military history.

Muuseum ja tsensuur

Kaupo Deemant

Pärast Tartu ülikooli lõpetamist 1962. aastal Tallinna Linnamuuseumi tööle suunatuna tuli mul üsna varsti kurikuulsa Glavliti ehk tsensuuriga tege-mist teha. Mis lubatud ja mis keelatud välja panna, seda kuulsin ma vanematelt kolleegidelt.

Erilist tähelepanu pööras Glavlit perioodile 1918–1944. Täiesti keelatud olid sini-must-valge ja kolme lõviga eksponaadid, Eesti Vabariigi tegelaste, kaitseliitlaste, sõjaväelaste fotod jne. Mitu aastat polnud lubatud ka Stalini nimega pabermaterjalid ja tema näolapiga fotod, esinduspiltidest rääkimata. Rangelt oli keelatud välja panna täpseid kaarte ja vanu linnaplaane, olgu need kas poolesaja-aastased või veelgi vanemad.

Kolme lõvi kartuses mindi absurdini, mida iseloomustab järgnev näide. Mul tuli koostada raekojas asunud muuseumi alalise väljapaneku "Vana Tallinn" näituse-juht. Nõuete järgi pidi peale muuseumi ekspositsiooniplaanide ka sellesisulise käskkirja koos sinna juurde kuuluvate fotodega kinnitama muuseumi direktor ning seejärel veel kultuuriministeeriumi muuseumide inspeksiooni juhataja. Edasi tuli materjalid viia Glavliti lubaja ja kee-laja kätte, kes vajutas fotode tagakülgedele neljakandilise templi jäljendi, kus oli suurte tähtedega sõna "LUBATUD", jäljendile lisandusid viseerimise aeg ja ametniku allkiri. Ilma Glavliti loata ei

võetud ühtegi teksti ega selle juurde kuuluvat fotot trükikotta vastu. Fotot, millel on puust valmistatud ja 17. sajandist pärinev Tallinna suur vapp kolme lõvi motiiviga, keeldus Glavliti ametnik kategooriliselt "tembeldamast" ja nii leiamegi trükisest teiste fotode hulgast vaid keske ristikujuga Tallinna väikese vapi foto ("Vana Tallinn". Tallinn, 1968, lk 30).

Nii vajadusest kui ka omapoolsest huvist tingituna hakkasin 1964. aasta töö-plaani alusel koostama ekspositsiooni plaani, mis kajastaks toleaege sõnastuse järgi 1940. aasta juunipööret, esimest nõukogude aastat, sellele järgnenud Saksa okupatsiooni aega ja Tallinna vabastamist, seega ideoloogiliselt kahtlast ajajärku 1940–1944. Püüdsin seda teha nii objektiivselt kui võimalik. Viimaks olin oma materjalidega Glavliti ametniku juures. See vaatas esitatud dokumendid ja fotod läbi ning jagas need kahte ossa. Esimese osa lubas ta välja panna, teisega saatis ta mind Glavliti peamehe Adamsi juurde. Ülem võttis mind korrektseks vastu ja tutvus materjalidega põhjalikult. NSV Liidu noodi teksti fotokoopia kohta, mis oli tehtud 1940. aasta 17. juuni "Izvestijast" (selles nõuti Lätilt ja Eestilt uue valitsuse moodustamist ning Punaarmee väeosade vaba pääsu nende riikide territooriumile), ütles Adams: "Sellest me praegu ei räägi." Oma valikut kaitsta püüdes laususin, et Riia Linnamuuseumis on täpselt samasugune välja pandud (nii see ka oli). Meelde on jäänud Adamsi vastus: "No kui teie nii väga tahate, pange välja."

Minu valitud materjal jäi lubatu ja keelatu piirimaile. Nii pandi ekspositsiooni seinapinnale välja delikaatsed fotosuurendused 1940. aasta suvest: mõnisada riigikukutajat Vabaduse väljakul ja nende seas võis tähelepanelikul vaatamisel ära tunda Punaarmee soomusmasinat. Teisel fotol olid jäädvustatud süngete nägudega eesti ohvitserid marssimas Pikal tänaval Nõukogude saatkonna ees, rõdul aga seisis seltsimehelikult koos NSV Liidu esindaja A. Žukov ja kohalikud truud sulased K. Säre (tema kui hilisema reeturi nägu oli retušeeritud), J. Lauristin, P. Keerdo ja N. Ruus.

Täielikult tabulist punakotkaste terrorirünnakut Tallinnale 9. märtsil 1944. aastal oli võimalik külastajale meelde tuletada NSV Liidu tagalas trükitud lendlehe abil, mis eesti kunstirahvale adresseerituna püüdis Tallinna pommitamist õigustada. Külastaja võis varemeid näitavate fotode kõrvale kleebitud lendlehe koopialt lugeda, et Tallinna pommitamises ja "Estonia" hävitamises on süüdi saksa okupandid.

"Kui röövel on toas, siis tuleb ta sealt välja kihutada, kui selle juures purunevad ka kallid vaasid." Kuulutati, et nõukogude vennasrahvaste abiga ehitatakse üles "Estonia" ja muud saksa röövlite süü tõttu tekkinud purustused (sõjajärgses Tallinnas elanud inimesed polnud unustanud, et "Estonia" teatri taastasid põhiliselt saksa sõjavangid).

Eesti taasokupatsioon 1944. aastal lubasid punavõimud silmakirjalikult kõike. Suurte tähtedega pealkiri Tallinna plankudele kleebitud kohalikus ajalehes "Päevauudised" deklareeris: "Nõukogude Eestile on tagatud tema iseseisvus." Järgnevas tekstis pakuti välja oma rahvuslik sõjavägi: "Meie noored saavad edaspidi oma aega teenida emakeeles ja eestlastest juhtkonna all." Ilmselt Glavlit seda püha valet ei märganud, liberaalsust või tõearmastust oli raske uskuda.

Eelmainitud NSV Liidu ultimaatumi tekst jäi ekspositsiooni paarikümneks aastaks. 1985. aasta paiku aga nõudis ühest rajoonist EKP KKsse tööle tulnud agar funktsionäär Gross selle kõrvaldamist ja mõne muu materjaliga asendamist, sest Nõukogude nooti võidakse valesti mõista. Tolleaegne muuseumi-direktor võttiski selle oma

käega maha, midagi asemele ma ei leidnud (ega tahtnudki leida) ja nii jäigi äratuntav tühi auk stendile haigutama aastaks-paariks kuni väljapaneku mahavõtmiseni.

Eesti Spordimuuseumi külaliskäituse skandaalsest rüüstamisest 1975. aasta kevadel on kirjutanud Tallinna Linnamuuseumi aastaraamatus (1994/95, lk 52) ekspositsiooniala juhataja Aino Lepp. Tartus probleemideta välja pandud näitus "Raskejõustik Eestis läbi aegade" langes Tallinna Linnamuuseumis ideoloogilise löögi alla. EKP KK vastutava töötaja Laanemäe ja Glavliti ülema Adamsi nõudel tulid enne näituse avamist need sportlaste fotod, kus oli kolme värvi või kolme lõvikutsika kujutused, retušeerida. Vitrii-

♦ Näide fotode väljapanekuks vajalikest allkirjadest, pitsatitest ja templitest, tähtsaim Glavliti tempel – "Lubatud"

♦ Samples of the signatures, stamps and seals necessary for displaying exhibits; the most important is the Glavlit stamp with the text "Permitted"

♦ Образцы необходимых для проведения выставки печатей, подписей и штампов – самая основная печать Главлита – "разрешено"

nidest võeti ära umbes 40 sini-must-valge motiiviga spordimedalit.

Oluline oli ka eksponeerimise viis. Nii pidid Nõukogude relvad ja sõjalised autasud olema Saksa omadest kõrgemal, Saksa päritolu materjalid madalamal ja tumedamal alusel, süngemal taustal. Lubatud fašistlike eksponaatide "valesti" väljapanemise pärast oli mitmeid pahandusi. Nii kurjustas ühe Leningradi sõjalise muuseumi töötaja, et fašistliku okupatsiooni kajastav väljapanek on meil *prosto anti-narodnaja*. Veteranist kolleeg oli väga pahane sellepärast, et Saksa ohvitseri kortik ja Raudrist olid samal (olgugi et mustal) tasapinnal kõrvalvitriniis asuvate Nõukogude relvade, ordenite ja medalitega. Ta nõudis poliitilise vea parandamist, lubas tulla kontrollima ja vajaduse korral ka teatada, kuhu vaja.

Tõsisem vahejuhtum oli 1974. aasta septembris. Uut väljapanekut aastaist 1940–1944 vaatas üle naissoost tsensor Rebane. Kõik tundus sõjaperioodi näitamisega korras olevat: seinavitriniides olid võidukad Nõukogude püssid ja automaadid, nende all pörandavitriniis Saksa sõjaväekalmistu fotosuurenduse kõrval vastase relvad, autasud jne. Sõjaveteranist Glavliti ametnik aga leidis, et "Saksa relvad ei lähe". Võib-olla saab mõni niimoodi aru, et need on välja pandud okupantide mälestuseks, äkki leinati neid. Seletasin ülivälsale ametnikule kannatlikult, et Saksa relvad on väljas Moskva, Leningradi, Läti ja Leedu muuseumides. Glavliti ametnik aga muudkui kordas, et pole mõtet vaielda, vaidlus läks aga järjest ägedamaks. Järgnevalt mõned katked tolleaegsetest ülestähendustest.

Mina: "Ma panen selle loo kroonika- raamatusse."

Glavliti: "Teie võite üles kirjutada igasuguseid lollusi."

Mina: "Mitte lollusi, vaid tõtt."

Glavliti: "Seda teie oma eluajal nagunii kusagil avaldada ei saa."

Mina: "Ega ma nii ruttu mõtle hakata surema."

Lõpuks jäid Saksa relvad siiski vitriini, ainult sõjaväekalmistu foto kõrvale tuli panna tekst: "Ja nii lõpetasid fašistlikud röövullutajad."

Tuleb mainida ka muuseumi juhtkonna enesetsensuuri ja tüdimust ebaseaduslikest vahejuhtumitest. Nii võeti 1973. aasta kevadel enne Moskva kontrollide tulekut igaks juhuks vitriinist ära juba mainitud Saksa ohvitseri kortik, ekspositsiooni nimekirja ei sõandatud panna ajakirjanduses avaldatud 1918. aasta lõpust pärit fotot, kus oli näha Eesti ja Inglise laevas-

tiku juhtkond, jm.

Läbimurre sini-must-valge ja kolme lõvi motiiviga materjali väljapanekul toimus Tallinna Linnamuuseumis veidi enne laulva revolutsiooni algust tänu tolleaegsele peavarahoidjale Valli Konsapile. Koostajana pani ta Raevanglas välja käsitöölase näituse, kus olid ka kolme värvi ja kolme lõviga diplomid (taolisi näitusi peeti ilmselt apoliitilisteks ja Glavliti enne avamist neile oma valvsat silma peale ei visanud). Kaalutleti – kui kästakse, siis võtame sobimatud diplomid ära, teeme proovi. Nende kõrvaldamise korraldust õnneks ei tulnud.

Oma kogemuste järgi võin öelda, et aastaid 1940–1944 käsitleva materjali ja sõjaaegse Tallinna uurimine ei olnud kerge. Keelatud kirjandust ja ajalehti-ajakirju ei võinud muuseumis olla. Eesti- ja saksa-aegseid raamatuid oli võimalik lugeda Teaduste Akadeemia ja Fr. R. Kreutzwaldi nimelise raamatukogu erifondides. Selleks pidi muuseum esitama raamatukogu direktorile taotluse, kus oli kirjas uurimisteema nimetus. Erifondi kasutamise luba anti üheks aastaks. Iga kord kirjutati tellitud raamatu, ajakirja või ajalehe nimetus spetsiaalsesse arveraamatusse, kuhu tuli ka allkiri anda, väljakirjutusi ei kontrollitud. Väliseesti kirjandus oli aga muuseumitöötajale enamasti kättesaamatu.

Suurt vaeva nõudis juurdepääs erifondi kuuluvatele arhiivimaterjalidele. Kõigepealt pidi muuseum taotlema kohaliku täitevkomitee (või kultuuriministeeriumi) eriosakonna loa vorm nr 2 (ilmselt käis taotlus läbi julgeoleku). Arhiivis polnud midagi tellida võimalik, erifondi töötaja tõi oma äranägemise järgi mõned toimikud, väljakirjutusi tuli teha nummerdatud, pitseeritud ja nõõritud kaustikusse ilma viideteta fondile või säilikule. Väljakirjutused kontrollis "tähenärijast" erifondi juhataja üle. Kaustikut mulle kätte ei antud, see saadeti kultuuriministeeriumi eriosakonda, kus võisin seda kohapeal tööd kirjutades kasutada. Läksin minister A. Lausi jutule, kes laiutas käsi, et kord on selline. Lõpuks saadeti "salajane" kaustik (mis sisaldas andmeid Tallinnas levitatud lendlehtedest, keeleoludest, levinud anekdootidest ja pilkelauludest), täitevkomitee eriosakonda, kus ma kõige olulisema endale ümber kirjutasin.

Tagasivaatena olgu öeldud, et ka võõrvõimu tsensuuri ja ideoloogilise surve tingimustes võis hea tahtmise puhul muuseumikülastajatele vähesallitud või koguni keelatud ajaloolisi tõeteri pakkuda.

The communist party wanted to turn museums into its propaganda institutions during the years of Soviet occupation. Because of that, both the permanent and temporary exhibitions were under the continuous control of the Glavlit. The Glavlit directed its special attention to the period of the Estonian Republic (1918–1940), the first year of the Soviet occupation and the following German occupation (1941–1944). The exhibits with the motives of the national colours (blue-black-white) and the three lions from the Arms of Estonia, as well as Estonian orders, medals, photos of the politicians, the police and the member of Estonian Defence League were prohibited. The exhibition of exact maps and old town plans was rigidly prohibited. A comical fact is, that the exhibition of documents bearing the name of Stalin and the photos with him were also prohibited for some years after 1960. The list of the objects, photos and documents had to be presented to Glavlit. Before the opening of a permanent or temporary exhibition, it was looked over by an official of Glavlit. Also the texts and its accessory photos of the exhibition guides had to be presented in Glavlit. No texts and photos were taken to the printing-office without the permission of Glavlit. Every photo had to bare an impression of Glavlit stamp "PERMITTED" and the date and signature of its official.

The manner of exhibiting was also important. So the arms and military awards had to be exhibited on a lower and louder base than German ones. From time to time the exhibitions were inspected by ideological controllers. There were cases when some objects, photos or documents had to be removed from a showcase or a stand.

Museums were not allowed to have forbidden literature, journals and newspapers. Museum researcher could read the books published in the time of the Estonian Republic or German occupation, in the special storage sections of libraries. It was possible only when he/she was supported by a special application, made by the director of museum. The permission was given for one year.

Access to the archival material of the Estonian Republic and German occupation was even harder. Special permission was needed, the material was whether given for research or not by the judgement of an archivist, notes could be made in sealed notebooks, marking of section and archival numbers was not allowed. Notes were inspected.

The museum researcher of Soviet times had to balance between the allowed and prohibited. Sometimes one could get some concessions from Glavlits officials.

One can still argue that even under the conditions of foreign rule and censorship, it was still possible to show some prohibited information about history.

Lapsed Väike-Maarja Muuseumis

Ellu Moisa

Lapsed on alati olnud Väike-Maarja muuseumi kõige usinamad külaskäijad. Viimastel aastatel on muuseumitöötajad püüdnud tavaliste ekskursioonide kõrval tähistada ka rahvakalendri tähtpäevi.

Esimeseks ettevõtmiseks oli kuus aastat tagasi kadripäev Väike-Maarja lastepäevakodus, kus oli ette valmistatud rühma kadripidu. Muuseumitööd rääkisid kadripäeva kommetest, näitasid kaasavõetud etnograafiliste esemete abil, kuidas tähtpäevaks valmistuti, jutustasid vanarahva uskumustest. Nii käidi lasteaias mitmel aastal, kusjuures muuseumi tegevus jäi põhiliselt samaks, lapsed aga vaheldusid.

Kolmel viimasel aastal on tähtpäevade ajal kutsutud nii lasteaias kui kohalike koolide algklasside lapsed muuseumisse. Kui see on toimunud kadripäeval, siis on meelde tuletatud esivanemate kadrikombeid. Kuid ürituseks on valitud ka mardi- ja kadripäeva vahelist aega. Siis on osa lapsi riietunud martideks, osa kadrideks. Muuseumimart rääkis mardi-, muuseumikadri kadripäevast. Pärast jutustamist ja nende päevade kombestikuga seotud esemetega tutvumist on alati koos mängitud.

Viimasel kadripäeval aga ei jäänud aega mängimiseks, peatähelepanu oli tööll villaga. Lapsed said villa kraasida, vokiga lõnga korrutada, haspeldada ja kerilaua kerida. Oli võimalus ka ise triikida, kasutada vaalikurikat ja -kaigast, proovida töötamist süte ja poldiga kuumutatava triikrauaga. Vokitöid tutvustas kooli endine kodundusõpetaja. Lapsed kasutasid vanade töövõtete tutvumiseks muidugi koopiaid, mitte muuseumi põhikogu esemeid.

Ka vastlapäeva on tähistatud mitmeti. Kui ühel aastal räägitakse põhjalikult kommetest, siis teisel aastal korratakse seda lühemalt. On valmistatud linasest niidist vurrinööri, millest valmistati nõõbiga vurre. Ühel vastlapäeval tutvustati lina kasvatamise ja töötlemisega seotud tegemisi alates lina külvist kuni kangakudumise ja

◆ Vastlaliu laskmine

◆ Sliding downhill on Shrove Tuesday

◆ Катание в масленицу

pleegitamiseni välja. Lasteaia ja esimeste klasside lastele räägiti-näidati seda raamatu "Kuidas mutt endale püksid sai" põhjal. Samal ajal oli muuseumis näitus "Tehtud linast".

Juba teist aastat on muuseumil puidust liumägi, mille ehitas oma valla meistri-meis. Sellest mäest alla lastes saab mõõta, kellel tuleb kõige pikem liug. Elevust on tekitanud võistlusmäng, kus on vaja vanad püksid jalga ajada, nendes liumäele ronida, sealt alla lasta, püksid jalast ära võtta ja järgmisele võistlejale edasi anda.

Ka jõule on igal aastal tähistatud. Lastele meeldis väga jõulutund, kui põhud olid pörandale laotatud ja jõulukuusk ripus laes. Tore oli põhkudes mängida ja vastastikku jõudu katsuda. On räägitud ka jõulude kristlikust tähendusest. Meile on abiks olnud kohalik pühapäevakooli õpe-

taja. Elamuslik oli Kristuse sünniloo kuulamine, taustaks ekraanil värvilised valguspildid. Sama ruumi nurka oli seatud sõim Jeesuslapsega. Teise poole tünist istusid lapsed klassitoas ja valmistasid paberist ingleid, mida oli võimalik lauale seisma panna või jõulukuusele ehteks riputada.

Ülestõusmispuhade tähistamisel oli taas pühapäevakooli õpetaja appi palutud. Tund algas muuseumi põhikorrusel, kus räägiti Kristuse viimastest elupäevadest ja

tema hukkamisest. Samal ajal kinnitati alusele pilte, kasutades läbi ekraani paistvat valgust. Ruum oli hämar. Siis viidi lapsed teisele korrusele. Trepiastmete ääres põlesid küünlad. Ruumis, kus jätkus tund, oli kirkas valgus. Seal vesteldi Kristuse ülestõusmisest, juttu illustreeriti osaliselt valmisjoonistatud pildile vajalike objektide lisamisega. Kokku kestis see umbes 20 minutit. Ülejäänud osa tünist istusid lapsed koolitoas, joonistasid ja värvsid teemakohaseid pilte. Väike-Maarja muuseumitöötajate arvates on vaja anda lastele teadmisi ka tähtpäevade kristlikust tähendusest.

Väike-Maarja kooli 125. aastapäeva puhul toimusid muuseumi klassitoas kihelkonnakooli laulmise, maateaduse ja usuõpetuse tunnid. Kooli vilistlane õpetas viiulit mängides nii vaimulikke kui ärka-

misaegseid laule, noor neiu andis maa-teaduse tundi vene keeles. Usuõpetuse tundi andis kohalik pastor. Kõik õpetajad olid ajastukohaselt riides. Abi otsiti selleks isegi Rakvere teatrist. Õpilasteks olid gümnaasiumi vanemate klasside õppurid, juubelpäeval ka vilistlased. Põnevust pak-kusid viulimäng ja vene keel õppekeele-na, samuti usuõpetus oma uudse sisuga.

Kohaliku gümnaasiumi õpilased, nii etlejad kui pillimängijad, on muuseumis esinenud F. J. Wiedemanni keeleauhinna kätteandmisel, uute raamatute esitlustel, kohaliku naiseltsi üritustel ja tähtpäe-vadel. Jakob Liiva mälestusõhtul täien-dasid näitleja Toomas Suumani etteastet viis kohaliku kooli noormeest, kes esitasid luulet. Esinemisi on ette valmistanud nii gümnaasiumi kui kohaliku muusikakooli õpetajad.

Väike-Maarja Muuseum on arvu-misel, et lastega tegelda on väga tähtis. See aitab tööd elavdada, noortes aga kasvatada huvi muuseumi ja eelkõige kohaliku aja-loo vastu.

Children have always been active museum visitors. We, for our part, have offered, besides ordinary excursions, the possibility to celebrate the festivals in the popular calendar. St. Catherine's day has been arranged for kindergarten and elementary school children. Shrove Tuesday is celebrated every year. The museum has a wooden slide, and there you can measure who has had the longest slide. Every year Christmas and Easter are celebrated together with the children. The museum workers hold that it is very important to work with children, as it helps to arouse their interest in the museum and history.

Jules Treboux' loodusteaduslikud harrastused Eestis

Lemmi Jõe

♦ Jules Treboux pojapojaga
♦ Jules Treboux with his grandson
♦ Жюль Требу со своим внуком

Jules Treboux oli üks nendest omaaeg-setest botanofiilidest, kelle herbaarium ja teised botaanilised kollekt-sioonid nagu paljud teisedki Eestimaa Kirjanduse Seltsi Provintsiaalmuuseumi kogud sattusid muuseumi likvideerimisel praegusesse Eesti Loodusmuuseumi. Tema herbaarium asub loodusmuuseumi fondis iseseisva koguna "Treboux herbarium", milles on käesoleval ajal arvel 8299 museaali.

Jules Treboux sündis Šveitsis Genfis 18. juulil 1834. aastal. Hariduse omandas ta Šveitsis, töötas Saksamaal, 1857. aastal siirdus Venemaale ja asus elama Eestisse. Ta töötas algul Põltsamaal kodukooli-õpetajana. 1861. aastal sooritas J. Treboux Tartu Ülikooli juures gümnaasiumiõpetaja eksamid. Sama aasta 25. oktoobrist asus ta prantsuse keele õpetaja ametikohale Pärnu Poeglaste Gümnaasiumis, kus töötas 40

aastat. Lisaks prantsuse keele tundidele andnud ta progümnaasiumi nooremates klassides ka matemaatikatunde.

Jules Treboux oli väikest kasvu tume-davereline ja elava loomuga mees. Õpe-tajana polevat ta olnud eriti edukas, olnud hajameelne ja unustaja, samuti olnud tal raskusi distsipliiniga. Viimast võis põhjus-tada ka tema halb eesti, vene ja saksa keele oskus, mis takistas omavahelist suhtlemist ja üksteisemõistmist.

Õpetajatöö kõrval tegeles J. Treboux mitmete harrastustega. Ta oli suurepärase loodusteadlane ja aednik. Ta pidas Pärnus kahte maja (Aia tn 19 ja 21) ja suurt aeda. Tema aed oli nii tuntud, et seda käidi kau-gemaltki vaatamas. Suurima kuulsuse J. Treboux' aianduslikule tegevusele tõi tema aretatud õunasort "Pärnu tuviõun", mida tuntakse laiemalt "Trebuu" nime all. Pärnu kandis on levinud ka rahvapärane

nimetus "Lambanina", mis tuleneb vilja kujust. Selle sordi aretamise kohta on mitu arvamust. Ühe järgi pärinevat seeme Krimmist ja sellest võrsunud tüvele pookinud Treboux Šveitsist kaasa toodud oksa. Teise arvamuse järgi toonud Treboux sünnimaalt oma aeda suure hulga erine-vaid õunapuustikuid. Peale ühe olevat aga kõik pakases hävinud. Pärnu postkontori kauaaegne ametnik Mägi, J. Treboux' hea tuttav on väitnud, et aretaja ise olevat kin-nitanud selle sordi saamist seemnest. On aga levinud ka seisukoht, et nimetatud sort on saadud ristamise teel kas "Valge klaari" ja "Leedu pepingi" või "Leedu pepingi" ja "Printsi õuna" vahel. Esmakordselt on seda uut sorti hinnatud Riia Aianduse Selt-sis 1897. aastal. Seltsi koosolekul de-monstreeris õunu Riia linnanõunik Jakoby, kes oli need toonud Pärnust J. Treboux'lt. Pomoloog G. Kuphaldt koostas Treboux' seemiku kohta pomoloogilise kirjelduse 1904. aastal. 1909. aastal viidud Treboux' õunapuid Viljandimaale Morna mõisa viljapuuaeda. Sealt levis uus õunasort üle Eesti, võites meil üldise tunnustuse 1930. aastail.

J. Treboux' teeneks aianduse vallas peetakse ka seda, et tema olevat esimesena toonud tomatid Pärnusse, kus neid varem ei tuntud. Ta hakkas tomateid oma aias kasvatama. Sealjuures kasutanud ta oma-pärast võtet – ta värvis tomatilehed tah-maga triibuliseks, et need rohkem päikese-kiiri neelaksid.

J. Treboux on tegelnud ka haljastus-küsimustega. Kui omaaegse Pärnu linna-pea G. Brackmanni eestvedamisel aastail 1879–1918 planeeriti ja istutati Pärnu Rannapargi vanemat osa, abistanud Treboux teda nõu ja abiga.

Innuka loodushuvilisena tavatsenud J. Treboux rännata mööda metsi. Vahel kutsus ta kaasa ka asjahuvilisi koolipoisse. Neilt käikudelt toodi alati kaasa taimi, liblikaid jm. Treboux' kodu olnud tõeline laboratoorium – loodusteaduste kabinet tulvil purke, mappe ja kastikesi, kus ta kõike kogutut talletas.

Loodusteadlase-botaanikuna uuris J. Treboux innukalt Pärnu ümbruse ja Pärnu lahe saarte taimestikku. Ta sooritas retki Kihnu ja laidudele (Manilaid, Sorgu, Küll- ja Ümalaid). Kõige arvukamalt on ta taimi kogunud Manijalt. Üldse on ta saartelt talletanud üle 300 huvitavama taimeliigi.

Huvid botaanika valdkonnas viisid J. Treboux kokku Tartu ülikooli botaanikaia omaaegse direktori prof Moritz Willkommiga, kes hindas tema botaanilisi teadmisi kõrgelt. 1872. aasta suvel käidi

koos Kärü ja Vändra ümbruses taimi uuri-mas. Peatuti Kamtsatka ja Amuuri-äärsete alade uurija, loodusteadlase von Dittmari mõisas Kärus. Treboux' ja Willkommi sidemete tihedusest annab tunnistust see, et viimane tavatses Treboux'le läkitada austavate autogrammidega oma trükist ilmunud teoseid.

Jules Treboux koostas oma elu jooksul mahuka herbaariumi, mis sisaldab peami-selt aastail 1840–1907 Pärnumaalt kogu-tud taimi. Taimede määranguid on kont-rollinud tolaaegsed nimekad botaanikud K. Kuppfer ja J. Klinge. Treboux' herbaarium ja teised kogud sattusid poja annetu-sena pärast isa surma Provintsiaalmuuseumi. Herbaariumi on aastail 1945–1946 läbi töötanud Albert Üksip. Ta on määranud ka herbaariumis sisalduvad hunditubakad. Mõnevõrra vähendavad herbaariumi teaduslikku väärtust puudu-likud lisaandmed. Mahukale herbaariu-mile lisanduvad Treboux' sammalde ja samblike kogud ning tema valmistanud

Uuendustest Tallinna Linnamuuseumis

Tallinna Linnamuuseumis uuendame me mitte ainult maja, ekspositsiooni ja sisustust (uus mööbel tööruumides ja hoidlates), vaid ka tööstiili. Viimase näiteks oli otsus viia uue väljapaneku koostamise õppus-seminar muuseumist välja. Kuna valmistume uue ekspositsiooni tegemiseks ja selleks tuleb kõigepealt teha põhjalik eeltöö plaanide koostamiseks, oleme pidanud ridamisi koos-olekuid. Kuid nende kasutegur kipub väike-seks jääma, sest pidevalt tuleb vahele sega-vaid asjaolusid – keegi peab minema ekskursionistide juhtima, kohtuma uurija või abipalu-jaga, telefonid helisevad, kedagi ootab pooleliolev töö jne. Mõtete kõrvalejuhtijaid on hulganisti. Meil oli aga vaja täielikku ajurünnakut, uusi ideid, kasvõi hullumeelseina tunduvaid. Nii tuligi direktor Maruta Varra-kul mõte otsida Tallinna lähikonnas kohta, kus võiks paar-kolm päeva rahulikult tööd teha. Lahemaa infopunkti juhataja Anne Kurepalult saime soovitusel valida võõraste-maja "Rannamännid" Käärmus. Saime lahke perenaisega kokkuleppe ka toitlustamise osas ja asi oli otsustatud.

Vaikne ja inimtühi novembrikuine Käärmu võttis meid vastu kerges lume- ja jäärühis ning täielikus vaikus, isegi koeri ei olnud haukumas, vaid mõne maja korstnast tuli suitsu. Hiljem selgus siiski, et Käärmus elab pidevalt üle 40 inimese, kuid meie saabu-mise päeval olid mõlemad kohalikud poed

sammalde püsipreparaatide kogu.

J. Treboux oli mitmekülgselt huvide-ga inimene. Looduse kõrval huvitas teda ka ajalugu. Ta uuris Pärnu ümbruskonna vanemat ajalugu ja kuulus 1905. aastal loodud komisjoni, mille ülesandeks pidid saada Reiu jõe suudmeala väljakaeva-mised.

Täpsemad andmed J. Treboux' elu lõpuaastate kohta puuduvad. 1900. aastal loobus ta Šveitsi kodakondsusest ja temast sai Tsaari-Venemaa alam Ivan Ivanovitš Trebu. Õpetajaametist loobus ta 1901. aastal 26. oktoobril, päeval, mil täitus 40 aastat tööleasumisest Pärnu Poeglaste Gümnaasiumis. Jules Treboux suri 17. aprillil 1915 ja on maetud Pärnu Alevi kalmis-tule. Tema kalmu tähistab lihtne maakivi, millele on raiutud *Familie Treboux*. Kalm on kultuurimälestisena kaitse all. 1984. aastal, J. Treboux' 150. sünniaastapäeval paigutati mälestustahvel majale, kus ta oli 54 aastat elanud.

suletud. Meie elutingimused võõrastemajas olid suurepäraseks – suurem osa tubadest kahekohalised, elektriküte, maitsekas sisus-tus, enamikus tubades dušš ja WC. Toidud olid oivalised ning mitte liiga kallid.

Tegemist oli õnnestunud kohaliku-ga ja õnnestunud ettevõtmisega. Kohe pärast hommikusööki seadsime end suures söögi-toas pika laua taha ajusid ragistama. See kes-tis enamasti lõunani. Järgnes jalutuskäik mööda Käärmust. Küllastasime kohalikku meremuuseumi, mis on eramuseum ja ühen-datud samas hoones asuva piirivalvemuuseumiga, käisime kalmistul, kus on kuulsate kaptenite kauneid hauamonumente. jne. Õhtupoolikul järgnes jälle tundide kaupa ajutööd. Kasutegur oli kahtlemata tunduvalt suurem kui muuseumis keset tööpäeva kok-ku tulles. Hea meeleolu, värske õhk, muga-vad toad – kõik see aitas kaasa tegusa ja tõise meeleolu püsimisele. Ei puudunud ka meele-lahutus – muuseumi teadusdirektori, tuntud setude spetsialisti Sulev Mäevälja juhtimisel tantsis naispere setu linakitkumise laulu laul-des suure lustiga ja pakkus kõigile mõnusat lõõgastust.

Tagasi igapäevarutiini saabus seltskond tublisti töötanud ja hästi puhunud (ning söö-nud!) inimesi.

Soovitame teistelegi!

ELO JAKOBI

Etnoloogilisi ääremärkusi kahe raamatu kohta

Aleksei Peterson

Eevi Astel. Eesti vööd. Tartu, 1998.

Marika Mikkor. Eestlased Musta mere rannikul. Tartu, 1998.

On raske analüüsida kahte väga ilusat raamatut, mis mahult küll ühesugused, kuid üpris erineva sisuga – ühes on märksõnaks vööd ja teises pildid. Ometi on mõlema autorid Eesti Rahva Muuseumi töötajad ja allikmaterjaliks kasutati muuseumis säilitatavaid museaale. Alustame albumist “Eesti vööd”.

Mitte ainult muuseumitöötajate seas, vaid ka laiemalt on teada, et vöökogu on ERMi rahvarõivakogude hulgas üks arvukamaid ja meelikõitvamaid. Siit tuleneb meie muuseumitöö üks olulisemaid seiku – rahvalt kogutud ja muuseumiseinte vahele talletatud kultuuriväärtused tulevad ühel või teisel kombel rahvale tagasi anda. Sedapuhku piltidena albumi kujul.

Sissejuhatuses rõhutab autor, et vööd on vöökogus ligi viis ja pool tuhat, kusjuures olulise osa moodustavad kirivööd (üle nelja ja poole tuhande). Vööde tähtsust käsitletakse eraldi peatükis “Vööd ja ja paelad rõivastuses ja rahvatraditsioonis”. Meeleldi asendaks viimase sõnaga “kombestik”. Raamatust saame hea ülevaate vööde ja paelte valmistamisest, kandmisest ja kasutamisest kombestikus aegade jooksul. Tekkis küsimus, kas on sobiv vöödega ühe nimetaja alla panna rihmad ja paelad. Küll oleks soovinud lugeda vöökogu komplekteerimisest aegade jooksul, mis selgitaks, kustkohast ja kuidas on vööd muuseumisse kogutud, millal oli nende kogumise kõrgeraastik jm. Samas jääb mulje, et autor nagu salastaks vööde arvu alaliikides, sest ei anta täpseid numbreid, näiteks kuipalju on hoiul kirivööd, kõlavööd jne. On ju varemgi nende kokkulugemisega tegeldud ja see

andega on toime tulnud. Tegu on muuhulgas käsiraamatuga, kust lugejad vaatajad saavad andmeid vööde taastamiseks-tegemiseks. Seepärast on oluline, et huvipakkuvat vööd oleks raamatust kerge leida. Päril see pole. Pildi all olev tekst ei ole sünkroonis leheküljel paiknevate vöödega. Aga see pole suur etteheide, sest väike otsimine suurendab leidmisrõõmu.

Albumi teaduslik tekst on tasemel, sõnastatud selgelt ja annab ülevaate vööde tegemisest. Olulisemaid tähelepanekuid raamatu kohta on selle praktilisus. Peale vöötegitajate huvituvad albumist ka uurijaid ja asjahuvilised, kes vöökirjade abil inimese mõtlemismalle konstrueerivad, kasvõi kosmose ja maa vahekorda jms selgitada püüavad. Olevat ju taeva ja maa vahe-

kirikukunsti mõjuga on ilmselt seotud ka hilisemas rahvakunstis väga levinud kaheksakanna ja kaksikristi motiiv” (minu sõrendus). Selline lihtsus-tatud käsitlus on tekkinud sellepärast, et pole analüüsitud meie sugulasrahvaste, idapoolsete hõimurahvaste rahvakunsti sümbolismärke. Ei ole kahtlust, et mainitud kirjad on igivanad. Vaadeldavas raamatust pole viiteid idapoolsete soome-ugrilaste rahvakunsti käsitlustele. Siinkohal olgu öeldud, et vöökirja reproduktseerimine ei ole etteheide sellele raamatule, kriitika ulatub hoopis kaugemale.

Album “Eestlased Musta mere rannikul” sisaldab peamiselt fotosid Kaukaasia eestlastest. Tegu on pildimaterjaliga, mida hoitakse ERMi fotokogus. Albumi ülesehitus on loogiline ja arusaadav. Pärast sissejuhatust esitatakse fotod asunduste kaupa, raamatust on neid seitse. Kõigepealt antakse lühiülevaade asundusest ja sellele järgnevad fotod. Piltide all on ülevaated asunduste tekkimisest, ajaloo, tähtsündmustest jms – autor on saateteksitideks valinud tole-aegsetes ajalehtedes ilmunud kirjutised. Enamikule asundustest on leitud ajaloolis-pärimuslikke tekste, olustikku kajastavaid artikleid. Niimoodi piltide ja ajalehe-artiklite sümbioosi najal saame üpris hea ülevaate kohalikest oludest, enamjaolt küll kuni 1920. aastateni. Edaspidine ajalugu, täpsemalt ajakirjanduses avaldatud andmed on kas tendentslikud või puuduvad hoopis, eriti viimasel perioodil alates 1930. aastatest, kui nõukogude võim soodustas eesti asunduste hävitamist, nii et enamik nendest kaotas oma eestlasikkuse.

Vaatluse keskmeks seadsin albumi allikainese – fotod. Siinkohal ei vaidlusta, kas piltide valik on teemale vastav ja kas ajaloolisest tõest on kinni peetud. Visuaalselt on valik õigustatud, ainult mõned fotod oleksid vajanud retušeerimist, aga see nõudmine on liiast, peamiselt rahaliste vahendite tõttu. Eessõnas annab autor lühiülevaate asunduste rajamisest, ajaloo kohta üldisemas plaanis. See on hästi, sest albumi eesmärgiks ei saagi olla ajaloo esitamine. Küll leian, et alajaotuses “Albumi saamisloost” oleks vaja autorilt nõudlikumat teksti. Huvitav, autor ei osuta, vaid mainib nagu muuseumis, et ekspeditsioonid toimusid ERMi ülesandel. Veelgi enam, autor märgib esileheküljel asutused, kes on raamatu väljaandmist rahaliselt toetanud. See on hea, aga samas oleks vaja samuti suurte tähtedega märkida, et tegu on ERMis tehtud raamatuga, ERMi väljaandega. Samad sõnad sobivad ka “Eesti

vööde” autorile. Oleks soovinud leida albumis osa, kus esitatakse ülevaade fotoseeriast, olemasolevatest fotodest ja sellest, kuidas on pildikogud laekunud Musta mere ranniku eestlaste asundustest, samuti autori hinnangut peakataloogis toodud fotodele. Seda enam, et kõiki seeriaid pole kasutusele võetud. Lähem vaatlus seeria 2043 nr 1–700 kohta näitab, et kogunud on selle Jakob Nerman. Millegipärast pole autor viidanud peakataloogi andmetele, mille järgi “Jakob Nermani negatiivid saadi 1970ndate aastate lõpul peale J. Nermani surma L. Võime vahendusel”. Mitmel kasutatud fotol puudub fotograafi nimi, kuigi see on kirjas peakataloogis. Peakataloogis on seeria 2386, fotod 1–700, legendeeritud M. Mikkor. Alates nr 51–318 on märgitud fotograaf Nerman, aga eesnimi puudub. Lühidalt – väga vajalik oleks olnud anda fotoseeriadele omapoolne iseloomustus.

Pean vajalikuks kõnelda selle albumiga seoses teisest probleemist, mis on hoopis üldisem ega ole iseloomulik käesolevale raamatule. Jutt on kogude komplekteerimise nõuetest, kogude komplekteerimise korra välitöödel üldse. Probleem on ulatuslik, ulatudes ajaliselt kaugesse minevikku. I. Manninen ajal vormistati ekspeditsioonidelt saadud andmed muuseumi fondidesse ja kujunesid etnograafiline arhiiv (EA), joonistekogu (EJ), fotokogu (Fk) jt. F. Linnuse ajal töötasid teadlased oma teemade kallal eesmärgiga avaldada monograafia või artikkel. Kogutud aines jäi tihti autori kätte. A. Petersoni ajal tuli kõigil välitöödel viibinutel kogutud allikmaterjal muuseumi kogudesse vormistada. See oli reegel ja sellest kõrvalekaldumist ei tohtinud olla. Tänapäeval tundub, et selles olulises probleemis puudub kindel seisukoht. Sellele osutavad viited muuseumitöötajate n-ö erakogudele, mis sisuliselt on ju muuseumi lähetusel ja palgal tehtud töö, vaatamata sellele, et teadur on saanud fondidelt lisaraha. Küsimus tekkis, sest ka selles teoses on mõnedel fotodel juures märkus “erakogu”. Muide, tegu on muuseumitöötaja eetika küsimusega. Muuseumitöötajatel on suured võimalused erakogu soetada. Kas siiski tohib? Jätan selle probleemistiku siia paika ja lisan, et ma kaugeltki ei taha heita varju raamatu autorile.

Need kaks head raamatut annavad võimaluse kõnelda probleemidest laiemalt vähendamata sealjuures teoste väärtust. Vööalbumi ilmumine oli allakirjutanule ja kahtlemata paljudele lugejatele südamuseks. Samas olen kurb, et autor ja tema

nõustajad ei pidanud vajalikuks lülitada seda albumit seeriasse “Eesti rahvakunst”, järjenumbriga 6. Eessõnas ega mujal ei meenutata, et ka see album sai teoks ERMi plaanilise tööna, rahvakunstialbumite projekti raames. Nüüd on kindlasti vaja sama traditsiooni jätkata nii, et asutaks koostama järgnevat albumi (nt peakatted) ja taastataks järjekorra number, seega 7. Mis saab olla ERMi museoloogilisele tegevusele lähedasem kui teha meie rikkalikke kogusid rahvale kättesaadavaks? Musta mere asutuse album on heaks eeskujuks ka teiste taoliste raamatute kirjutamisele, miks mitte sugulasrahvaste – liivlaste, vadjalaste, vepslate jne kohta, aga ka eestlaste kohta laias maailmas. Peaasi, et antaks käiku muuseumi kogudes olevad materjalid. On vaja, et seesugustes muuseumifondidele põhinevates raamatutes oleks ka esilehel rõhutatult esile toodud, et tegu on ERMi tööga. Kahtlemata on vaja tulevikus anda käsikiri enne lõplikku koostamist asjaliku retsensendi kätte, soovitatav oleks tema arvamus lõpus ära trükkida, kindlasti aga ära märkida esilehel.

Kui nüüd küsida, kumb albumitest on kerkib rohkem esile, siis on sellele küllaltki keeruline vastata. E. Asteli album on oma algallikate (vööde) läbitöötamise poolest kõrgem. M. Mikkori koostatud albumis esineb allikmaterjali analüüsis vajakajäämisi, millele ma eespool osutasin. Laskumata detailidesse, olen sellega ka oma eelistuse teinud. Hinnangu astmes-tikus on E. Asteli “Eesti vööd” ülevaalt pool kui M. Mikkori album “Eestlased Musta mere rannikul”. Retsensioon oli kirjutatud preemia andmiseks muuseumipäeval 18. mail 1999.

Nagu teatas ERMi direktor, eelistasid muuseumi juht- ja kraadiga teadurid ning A. Viies ja E. Vunder M. Mikkori raamatut.

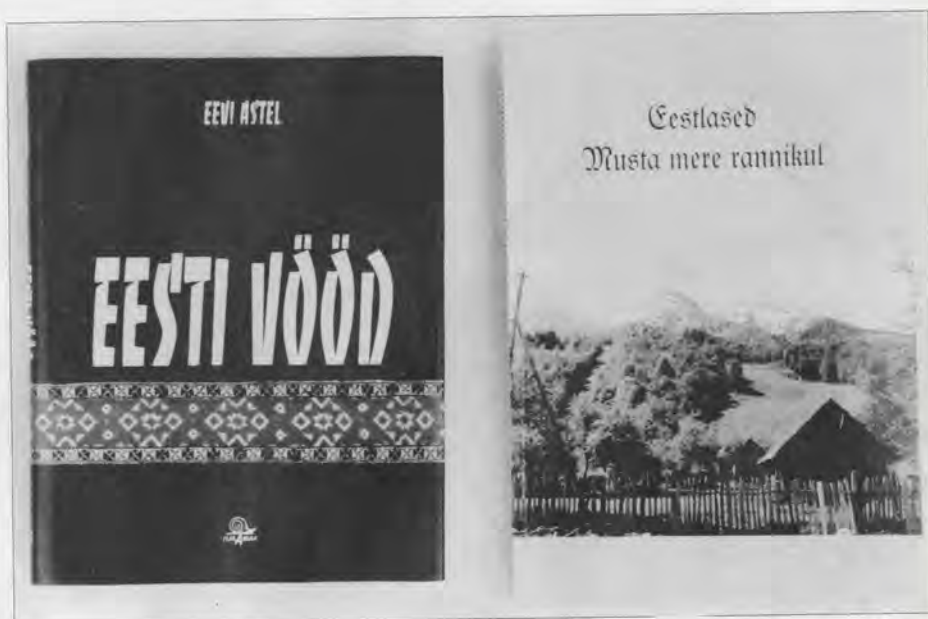

Foto A. Karm

on raamatust kirjas. Siit selguks, kas kogusse lisandub veel vööd, ja kui lisan-dub, siis kustkohast. Raamatust on vööde areaaltüpoloogiline analüüs levikukaartide näol ebapiisav, nt “Kõlatehnika levik 18. sajandi teisest poolest kuni 20. sajandi alguseni” (lk 31) ja “Kõlavööde levik 18. sajandi teisel poolel ja 19. sajandil”. Need ja teised levikukaardid annavad vähe informatsiooni, autor ei kommenteeri neid küllaldaselt. Küll oleks võinud kihelkondade kaardile kanda erinevate vööde arvulised näitajad.

Raamat on väga hästi kujundatud ja asjaosalised on palju vaeva näinud fotode tegemisel. On ju vöö suhteliselt lame materjal, mida on raske raamatulehe-külgedel elama panna, kuid selle üles-

korda kujundatud vöökirjadesse.

Autor peatub vöökirjade, eriti kirivööde kirja ajaloo selgitamisel, nende vanuse määramisel. Eessõnas avaldatakse tänuõnu inimestele, kelle “asjalikke sisulisi märkusi” on teksti koostamisel silmas peetud. Autori mõte “ornament, rahvapärastel kiri on primaarne” on igati asjakohane rõhutamiseks kirjade – sümbolismärkide vanust. Samas tuleb nentida, et kirjutaja on lihtsalt korranud varasemate autorite väljaõeldud vananenud mõtlemismalle, mille kohaselt keskaegne kirikukunst on eesti rahvakunstile tugevat mõju avaldanud ja eelkõige gooti kunstile iseloomulikud motiivistikud on just sealt laenatud (lk 79). Ei saa nõustuda autori poolt toetatud mõttega, et “... keskaegse

Räpina Koduloo- ja Aiandusmuuseum

Tiina Mõtsar

Mõte rajada Räpinasse muuseum sai alguse juba üle 40 aasta tagasi. Esimese muuseumi algeks võib pidada 1959. aastal Räpina kultuurimajas korraldatud Puuaiasõja 175. juubeliaasta näitust. See koosnes põhiliselt eluaegse kodu-uurija Jaan Tolmuski erakogus olnud esemetest. Näitus ja kogu juubeliüritus õnnestusid. Peale pidustusi koondati kultuurimajas eksponeeritud esemed ühte ruumi. See väljapanek või juba muuseum oli avatud külastajatele kuni 1969. aastani. Edasi tuli muuseumi eksponaatidel olude sunnil rännata mööda sahvreid, kuure ja aitu. Väga palju väärtuslikke esemeid läks nende rändamise ja ümberkolimiste käigus kaduma ning osa ka lagunes.

1980. aastatel leidis muuseum endale asukoha esimese Räpina apteegi hoones, kuid see maja põles maha. Põlengus hävis palju esemeid. Kuni 1995. aastani oli muuseum varjusrmas, säilinud esemed ja arhiivi võttis hoiule muuseumi esimene juhataja, suur entusiast kodu-uurija Janhard Kaldoja.

1995. aastal sai muuseum uue alguse. 22. juunil avati kolmandate Räpina päevade ajal Sillapää lossis Räpina Koduloo- ja Aiandusmuuseum. Muuseum on munitsipaalhalduses. Muuseumi nimes peituvad need põhisuunad, mille järgi peab ta edasi arenema. Möödunud neli aastat on aga liiga lühike aeg, et võiks rääkida tulemustest, kuid siiski on meil tänaseks kogunenud hulk põnevaid materjale. Esitatud on ülevaade Räpina Kõrgema Aianduskooli arengust ja kogu kihelkonna haridusloost. Praegusel etapil olene põhirõhu asetanud materjalide kogumisele, kuigi mõistame, et külastaja ootab meilt midagi muud.

Kui tuua esile muuseumi eripära ehk miks võiks külastada just meid, siis tutvumine Eesti vanima seni töötava paberivabriku väljapanekuga peaks olema igati mõjuv põhjus. Esitatud on ülevaade paberivabriku arengust läbi aegade kuni

rullitud paberid. Raske öelda, kui kaua oli pudel korgita olnud, ilmselt sulas vees ajapikku pudeli pitseerimisel kasutatud lakk. Paberid olid muidugi tugevasti vettinud, otsest lausa esialgseks pabermassiks muutunud. Oli omajagu tegu, et neid pudelist kätte saada.

Vanim ürik oli aastast 1862 ning see lõppes sõnadega: "Nende dokumentide leidja ärgu omastagu neid, vaid täiendagu omalt poolt valitsevast olukorrast ja aegadest tulevastele põlvedele mälestuseks..." Nii oli ka tehtud, pudelis leidsid soovitud andmed 1900. ja 1935. aasta kohta. Kirja-

dest tehti koopiad ja paigutati koos ülevaatega 1996. aasta poliitikast, riigikorrast, Räpinast ja paberivabrikust samal sügisel vanale kohale juba vee- kindlas kapslis. Algürükud on hoiul muuseumis. Kuigi neid ei ähvarda otsene hävimisoht, vajaksid nad restaureerimist. Seni on seda takistanud muuseumi raske majanduslik olukord.

Lisaks väljapanekule paberivabriku arengust meeldib külastajatele tutvuda endis- aegsete töö- ja tarbeesemetega ning siin mängib tähtsat osa äratundmis- rõõm. Suure tähelepanuga kuulatakse kohalikke legende ja julgemad külastajad küsivad ise selle kohta, mis neid veel huvitab.

Meie noorel

muuseumil on küllalt arenguruumi ja need soojad sõnad, mida külalisteraamatusse tihti kirjutatakse, annavad jõudu ja julgust edasi tegutseda.

**Oleme avatud
Räpinas Pargi 28
neljapäeval ja reedel kell 10–18,
laupäeval kell 12–18.
Teistel tööpäevadel pöörduda
telefonil (279) 61 661.**

Foto T. Mõtsar

♦ Vaade Räpina paberivabriku väljapanekule. Esiplaanil kaltsu- jahvatamise hollenderi mudel

♦ View of the display of the Räpina Paper Works; on the foreground a model of rag-grinding hollander

♦ Вид на экспозицию Ряпинской бумажной фабрики, на переднем плане модель ролла для измельчения сырья

tänapäevani. On võimalus näha toodangu- näidiseid, nii tsariaegset vesimärkidega paberit kui ka Eesti Vabariigi esimest oma raha, mille paber valmistati Räpinas. Kui on aega kuulamiseks, võib muuseumi- töötaja jutustada paberivalmistamise endis- aegsetest tehnoloogiast, vabriku- elust minevikus, töölistest ja juhtkonnast, huvitavast leiust paisjärve tammis. Tur- biini paisu ümberehitamisel 1996. aasta suvel leiti lüüsi põhjast vana pudel. Pude- lil puudus kork, pudeli sees olid kokku-

Vene Vanausuliste Muuseum

Vene Vanausuliste Muuseum avati 1998. aasta juulis Tartumaal Kolkja põhikooli hoones.

18. sajandil ja 19. sajandi I poolel Venemaalt usulise tagakiusamise eest pagenud vanausulised jõudsid oma ränna- kuil ka Eesti Peipsi-äärsetele aladele, kus nende järeltulijad elavad praeguseni. Vanausuliste vaimulikkude ja igapäevast elu ning tegevust kajastavaid esemeid on uude muuseumi kogutud juba üle kaheksa.

Külastage meid

Tartumaal

Peipsiääre vallas Kolkjas.

Eelnevalt teatada telefonil

(27) 453 431 või (250) 49 908.

Музей русского старообрядчества был открыт в здании основной школы Колькья в Тартумаа в июле 1998 года.

В результате церковного раскола 18 и первой половины 19 века русские старообрядцы, спасаясь от притеснений церкви, прибыли на побережье Чудского озера, где они расселились, и потомки этих переселенцев живут там и сегодня. С духовной и повседневной жизнью русских старообрядцев посетителей знакомит около двухсот экспонатов недавно созданного музея.

**Приглашаем посетить нас
в Тартумаа,
волость Пейпсияэре, Колькья.
Предварительно просим
позвонить по телефонам
(27) 453 431
(250) 49 908.**

Meenutame August Kitzbergi

Asta Jaaksoo

August Kitzbergi loomingust austajad on ühiskondlikus korras loonud Maiele, endisesse Pöögile vallamajja August Kitzbergi tubamuuseumi.

Kitzbergid tulid Maiele 1871. aastal, mil kool töötas veel vallamajas. Vallamajas peeti ka kohtuistungeid ja alatine kisklemine õigusemõistmisel segas koolitööd. 1875. aastal ehitati Pöögile mõisa omaniku krahvipreili Emma Mellini abiga üsna vana vallamaja lähedale uus koolimaja, mida hakati rahvasuus kutsuma Kitzbergi kooliks. See väike maakool likvideeriti 1964. aastal ja Kitzbergi-aegne koolitoa mööbel viidi Viljandi Koduloomuuseumi. Endistes kooliruumides alustas tööd Kõrgemäe sovhoosi lastepäevakodu. 1995. aastal müüs Karksi vald hoone eraisikule.

Tubamuuseumi eelkäijaks oli 1959. aastal loodud meetoodiline nurk lapsevanematele "Kodukandi suurmees – August Kitzberg" Maie algkoolis. Mõtte algatajaks oli õpetaja Leili Kirik, teda abistasid Maie Torim ja Asta Jaaksoo. Kui 1964.

aastal kool likvideeriti, sisustati kohalike majandite abiga kõrvalolevasse endisesse Pöögile vallamajja A. Kitzbergi tuba. 27. detsembril 1983 toimus Kitzbergi tubamuuseumi pidulik avamine. 1989. aastal paigaldati Karksi-Halliste ürgoru servale skulptor Jaak Soansi valmistatud A. Kitzbergi monument.

1997. aastal laiendati muuseumi. 27. detsembril avati vallakirjutaja tuba, kus on seintel maalid kirjanduslikest paikadest, ja külakamber. Külakamber on sisustatud

Foto Vaiksaar

- ♦ Vallakirjutaja toa avamine, keskel artikli autor Asta Jaaksoo
- ♦ Opening of the community clerk's room; in the centre Asta Jaaksoo, author of the article
- ♦ Открытие комнаты волостного писца, в центре автор статьи Аста Яаксоо

Foto Jaan Laur

- ♦ Külalised Liivi Muuseumist esotsas Maie Nisuga 1998. aastal
- ♦ Guests from the J. Liiv Museum
- ♦ Посетители из музея Лийвов

sajandivahetuse mööbliga ja seal toimuvad näitused ning koosolemised. Kahjuks on aga kohalikul omavalitsusel raskusi muuseumi majandamisega. Alates 1. juunist 1998 on A. Kitzbergi tubamuuseum Asta Jaaksoo isiklik omand. Karksi vallavalitsus toetab seda 1999. aastal 12 000 krooniga.

Maiei A. Kitzbergi tubamuuseumis on püsiekspositsioon kirjaniku kodust ja perekonnast ning kirjanduslikest paikadest. Väljapaneku teaduslik käsitus on Kirjandusmuuseumilt, teostus aga Teatri- ja Muusikamuuseumilt. Eestvedajad olid Lilian Kirepe, Rait Ivalo, kunstnikutöö tegi Heino Kivihall. Sugupuud uuris August Kits. Hea sõnaga abistasid Aare Mäemets, Jaan Kits, Ivan Kansonin, Maret Krainev, Maimu Pöder, Hillar Katai, Enno Piir, Orest Niinemäe, Julius Põldmäe, Linda ja

Vello Kolk. Peale nende abistasid veel ümbruskonna majandid.

A. Kitzbergi tubamuuseum on eriline, peamine tegevus toimub looduses kirjanduslikel radadel. Korraldatakse 1- ja 3-tunniseid ning 2-päevaseid matku jalgsi, jalgratta või autobussiga. Alates 1978. aastast toimuvad igal aastal Kitzbergi päevad koos Looduskaitse Seltsi Lõuna-Viljandi-maa A. Kitzbergi nimelise osakonnaga (esimees Rein Mägi). Muuseumis on hoiul albumid fotodega, voldikud ja videofilmid korraldatud päevadest. Oleme alustanud ettevalmistustöödega A. Kitzbergi 145. sünniaastapäeva tähistamiseks 27. detsembril 2000. aastal.

Lõpetuseks ütle mia mulgi muudu: "Illike, ku aiga saat, sis tule vaateme, kudas me eläme ja õpit mulgi kiilt kah."

Ootame külastajaid!
Viljandimaa
Polli vald, Leeli küla
Telefon (243) 31 116.

People from Viljandi County have a deep respect for A. Kitzberg's work, especially his tragedy "Werewolf". A. Kitzberg's Room Museum has a permanent exposition introducing his home, family and literary places. The museum was expanded in 1997 when the community clerk's room was added to it. The museum has worked hard both in nature and on literary paths. One-hour, three-hour and two-day routes on foot, by bicycles and on buses have been worked out. Every year Kitzberg's days are organized together with the Nature Protection Society. On December 27, 2000, we will celebrate A. Kitzberg's 145th birth anniversary. Preparations for it are already under way.

Foto Jaan Laur

Tuba nagu muuseum

Harri Kübar

Eestis on märgatavalt tõusnud muuseumide arv. Väga paljud muuseumid on tekkinud erakogude põhjal. Oluline on inimese pealehakkamine, armastus kultuuriväärtuste vastu. Enamasti on taolised kogud loodud teatava suunitlusega, sisaldades kõige meelepärasemaid asju, fotosid jne. Harilikult on kodu-uurijatel muuseumi mõõtu välja andvad kogud kodus, korteris. Üks selline kodu-uuriija on Valga linnas elav endine raudteetöötaja Aleksander Saks.

Pidasin ennast asjatundjaks Bergide suguvõsa ja Sangaste lossi asjus ning arvasin, et mul on olemas kõik fotod Bergide kohta. (Bergide tubamuuseum asub Sangaste lossi naabruses.) Olin meeldivalt üllatunud, kui A. Saks saatis mulle mõned fotokoopiad krahv F. Bergi perekonnapiltidest. Kui külastasin A. Saksa tema kodus Jaama puiesteel Valga raudteajaama vastas, sain aru, millist tohutut tööd on ta teinud kodulinna ajaloo, asutuste ja inimeste elulugude uurimisel.

A. Saks sündis 1930. aastal Vastse-Roosa vallas Võrumaal. Valga linnas on ta elanud 1936. aastast alates, hariduse sai Valga 1. algkoolis ja Valga Arve-plaanindustehnikumis. A. Saks töötas kuni pensionile minekuni Valga raudteejaoskonnas tehnikuna ja defektoskopistina. Kodulinna ajaloo vastu hakkas ta huvi tundma 1956. aastal. Tõuke selleks andsid kodu-uurimuslikud artiklid kohalikus ajalehes. Nn aktiivne uurimistegevus algas 1973. aastal, kui A. Saks tutvus teiste valgalastega, kes tegelesid linna ajaloo

uurimisega. Tema tegevus on olnud tihedalt seotud Valga kodulooriingi teiste liikmete töödega. Sinna kuulunud mehed on enamasti juba manalas: Jaan Saarmäe (1899–1988), Alo Lee (1916–1990), Peeter Puudersell (1903–1985), Alleks Vallner (1911–1986) ja estofiilist Läti Valka muuseumitöötaja Monvidas Aire (1904–1994). A. Saksa esimene suurem uurimistöo oli "Telliskivi Valga ehituses". Autor mõõtis paljude vanemate majade telliskive ja püüdis leida seaduspärasust, kuidas majade vanust kindlaks teha. Osavõtt linna esimese kodulooriingi tööst (selle moodustas Jaan Saarmäe 1975. aastal) avardas veelgi A. Saksa tööde temaatikat. Valmisid uued tööd: "Raudteerööbaste defektoskopeerimisest" (1975), "Valga fotograafia ajaloo" (1976), "Valga nime päritolust" (1977), "Valga skautmaleva ajaloo" (1979), Voldemar Milleri soovitusel "Valga linna kultuuriloolise passi koostamine" (1980).

Huvitav ja vajalik oli Valga linna nime päritolu selgitamine. Oletati, et Valga nimi pärineb venekeelsest sõnast *volok* 'lohistustee'. Läti kodu-uurijad tulid välja seisukohaga, et linna nimi tuleneb läti keelsest sõnast *vilki* või *valka*, mis tähistas ka millegi lohistamist. Paul Ariste kirjutas aga, et vanades ürikutes esineb linna nimi kujul *Walco*, *Walke*, *Walokede* jt. Need nimekujud lubavad oletada, et nimi on lähtunud sõnast *valketa*, mis on meie praeguse sõna *valge* vanim kuju.

A. Saksa kodumuuseumi suurimaks väärtuseks on kataloogid. Veerandsajandiga on kogutud hulk materjali, pildi- ja fotokogud. Fotokoopiade kogu (ca 3500) on jagatud 63 teemaks. Kõik fotod on süstematiseeritud ja nummerdatud, nii on lihtne vajalikku üles leida. Valgaga seotud ühiskonna- ja kultuuritegelaste fotod on omakorda jaotatud alagruppidesse, näiteks A – teadlased, B – heliloojad, C – maalikunstnikud, D – kirjanikud, E – näitlejad jne. Eriti väärtuslikud on koopiad linna plaanidest ning majaomanike nimekirjad.

A. Saksa praegune tegevus on tihedalt seotud Valga kodulooriingiga.

Helme Koduloomuuseum

Valev Elerand

Helme Koduloomuuseumist kirjutades tahaksin esile tõsta kohalike inimeste algatusvõimet ja teadlikkust koduloolise pärimuse kogumisel. 1971. aastal alustasid tollase aianusseltsi eestvedajad muuseumivarade kogumist endise Helme kihelkonna aladelt. Vanavara kogumine oli siis lihtsam, sest paljud viskasid kergekäeliselt mineva vanu tööriistu, mööblit jms.

1979. aastal avati endises Helme kiriku pastoraadis koduloomuuseum ja suuresti tänu aianusseltsi inimeste tööle ja rahalisele abile.

Nõukogude aja lõpul sattus ühiskondlikel alustel tegutsev muuseum ohtu, sest muuseumi rajajad kutsuti järjest igaviku teele ja uusi inimesi, kes tasuta muuseumi heaks tööd teeksid, oli raske leida. Lahendus ja abi tuli Helme külanõukogult, kes võttis ühe töötaja palgale muuseumi eest

hoolt kandma. Kuid varsti tabas muuseumi järjekordne sulgemisoht, kuna hoone katus vajus uuendamist. Et aga hoone ise kuulub EELK Helme kogudusele, siis kavatseti muuseumivarad ümber paigutada teistesse ruumidesse.

Helme-Tõrva Muinsuskaitse Selts otsustas, et muuseum jääb siiski oma algsele paika, ja innustas muuseumi tõhusamale tööle. Appi tulid inimesed, kes oskasid hinnata muuseumivarade tähtsust, ajaloolist paika ning eelnevalt tehtud tööd.

Vabatahtlike osavõtul korrastati võsastunud ja nõgestesse kasvanud viiehektari-

line kirikupark. Tehti korda kirikuvaremete ümbrust, tasandati sõjaaegsed pommi- ja põletatud vanad kändud, lõigati maha kuivanud ja haiged pargipuud ning istutati asemele uusi. Seda tööd tehti umbes viis aastat ja nüüd võivad muuseumikülastajad imetleda põlist parki.

1994. aastal loodi Helme Koduloomuuseumi Fond, et aidata muuseumitegevust eraalgatuse kaudu. Korraldati korjandus muuseumi kivitakse uuendamiseks. 1996. aastal sõlmiti omandileping endise Helme kihelkonna aladel olevate omavalitsuste – Helme, Põdrala ja Tarvaste valla ning Tõrva linna ja Helme koguduse vahel. Siiani otsustab muuseumi arengu üle nimetatud ühisomanik ning kinnitab iga-aastase eelarve. Lisaabi ehitustöödeks on saadud Kultuurkapitalilt ning riigilt. Helme vald on samuti andnud oma panuse muuseumihoone uuendamisse. Muuseum on Helme-Tõrva piirkonna ühine mure ja keegi ei kahtle enam, et iga kulutus, mis on tehtud muuseumile, jääb tuleviku heaks, uue põlvkonna heaks.

1998. aastal sai muuseum uue kivitakse, parandati ehituskonstruksioonid, paigaldati kaasaegne elektrisüsteem koos valgustusega, tehti siseviimistlust, taastati ajalooline veranda. 1999. aastal saab muuseum uuendatud väljapaneku.

Loodan, et kõhklemiste, kartuste aeg on ümber, kuid veenmist, selgitustööd ja isegi pealekäimist, et muuseumi majanduslikku edenemist kindlustada, on siiski pidevalt vaja jätkata.

Tulge muuseumiga tutvuma!

Muuseum asub Valgamaal
Helme Kirikukülas.
Telefon (276) 33 250.

Kodu-uurijate päev Iisakus

Ülle Marits

Iisaku Muuseum on traditsiooniliselt korraldanud kevaditi kodu-uurijate päevi. Seekordne üritus toimus 26. märtsil 1999 muuseumi kaminasaalis. Kuna kodu-uurijate päeva vahetusse lähedusse langes märtsiküüditamise 50. aastapäev, olid ka enamus ettekandeid vastavasisulisel. Külas olid Eesti Rahva Muuseumi töötajad. ERMil on tihedad sidemed Ida-Virumaaga ja muuseum oli lähiajal tähistamas 90. sünniaastapäeva.

Veel kuulusid päevakorda Iisakuga seotud teemad – kirikulugu, apteegi ajalugu, suguvõsade uurimusi jne. Kõige vanem ettekandja, 86-aastane Alli Vetekaja esitas oma töö teemal "Vaikla küla ajalugu". Alli Vetekaja on kodu-uurimistööd teinud üle 50 aasta. Tema töid on auhinnanud ka Eesti Rahva Muuseum.

Seekord olid meil esinemas ka Iisaku Gümnaasiumi õpilased oma uurimustega. On heameel, et kuuest esinejast neli olid noormehed. 8. klassi õpilase Kätlin Roosi-mägi töö kajastas Iisaku kiriku ajalugu ja erinevate kirikuõpetajate suundumusi. 11. klassi õpilaselt Külli Kaarlõppilt oli uurimus perekond Raidma põlvkondade järjepidevusest tuletõrjujaerialal. Prae-

gune Päästeameti peadirektori asetäitja Mati Raidma on samast suguvõsast. Alar Tetting 9. klassist oli uurinud Iisaku apteegi ajalugu. Praegu peavad apteekri ametit Iisakus Alari ema ja isa. 9. klassi noormehe Janno Nurgamaa töö kajastas represseerimisi Iisakus aastatel 1941–1953. Eerik-Endero Virumäe 9. klassist oli kirja pannud oma vanaisa mälestused 1949. aasta küüditamisest ning Siberimaalt. Sigmar Volosov oli uurimustöö koostanud naabrimehe mälestustest Kuru külast.

Kuna 25. märtsil oli muuseumis pidulik kontsert Iisaku vallast küüditatuile, siis kuulsid ka kodu-uurijad katkendit sellest konserdist. Esinesid Iisaku Kunstide Kooli laste rahvamuusikaansambel ja vahelugemistega Iisaku Muusika ja Kirjanduse Seltsi liikmed. Väga huvitavad olid Anna Tsõganova kirja pandud meenutused Siberist tagasitulekust. Anne Nurgamaa kandis ette katkendeid oma tööst teemal "Märtsiküüditamine Iisakus". Muuseumi vanemvarahoidja Silvia Pihlak meenutas oma lapsepõlve Siberis. Lapse silmis ei olnudki kõik nii trööstetu.

Edasi järgnesid ettekanded Eesti Rahva Muuseumi töötajatelt. Teadur

♦ Kodu-uurija Alli Vetekaja
♦ Alli Vetekaja, a local history researcher
♦ Исследователь родного края Али Ветекая

Edgar Saare ettekande teema oli seotud samuti märtsiküüditamisega. Ajakirja "Muuseum" peatoimetaja Aleksei Peterson andis ülevaate Eesti Rahva Muuseumist läbi aegade. Peaarhivaar Tiina Tael analüüsis ERMi suhteid Iisaku kihelkonna ja Ida-Virumaaga, samuti tööd kirjasaatjatega. Kodu-uurijate päeva viimaseks esinejaks oli ERMi majandusdirektor Ülo Siimets, kes rääkis muuseumi hetke seisust.

Vaatamata pikale ja tihedale päevale olid kuulajad, keda oli pea kogu maakonnast, kannatlikud. ERMist oli kaasa toodud fotonäitus "Küüditatute elu asumisel", kaminasaalis olid väljas Iisaku Gümnaasiumi õpilaste käsitööd.

Põllumajandusmasinate muuseum

29. mail 1999 tähistas Heino Prost 45 aastat ajast, mil ta tõi esimesed põllutööriistad hoiule, sest vana põllumajandustehnikat hävitati või veeti utiili. Seda oli vaja säilitada järeltulevatele põlvkondadele.

Heino Prost sündis 17. mail 1933. Juba nooruses tundis ta huvi tehnika vastu ja 15-aastasena asus tööle masinistina Tähtvere masinaühistus. 1959. aastal lõpetas H. Prost Vaeküla Põllumajanduse Mehhaniseerimise Tehnikumi, seejärel töötas peamehhaanikuna Viljandi rajooni Koidula-nim kolhoosis. Kogu oma vaba aja ja suure osa sissetulekust pühendas ta vanade põllutööriistade otsimisele, kogumisele ja

restaureerimisele. H. Prost rajas muuseumi Nõo valda Variku tallu. Enda taastatud rehepeksumasinatele on ta koolides, näitustel jm viinud läbi viljapeksu demonstratsioone. Muuseumi on alates 1980. aastast külastanud väga paljud inimesed.

♦ Tartu maavanem Jaan Õunapuu ja Heino Prost (paremal)
♦ Jaan Õunapuu, Governor of Tartu County and Heino Prost (right)
♦ Старейшина Тартуского уезда Я. Ёунапуу и Х. Прост (справа)

Muuseumimess?!

Heivi Pullerits

Pealkirja lõpus olevad kaks kirjavahemärki räägivad nendest tunnetest ja mõtetest, mis tekkisid Göteborgis Põhjamaade II muuseumimessil 22.–25. oktoobrini 1998. Kuna esimene mess, mis toimus 1996. aastal, sai positiivse hinnangu nii eksponentidelt kui ka külastajatelt, siis ei tekkinud messi korraldamise vajaduses kahtlusi. Küll aga oli aru saadud, et muuseumimessi kõlapind jääb väikeseks, ning seepärast korraldati see samal ajal juba väga suure populaarsuse võitnud raamatu- ja raamatukogude messiga. Teemagi oli mõlemal messil ühine – “Laps ja nooruk. Kultuurisuhtlus”. Messi külastas neljal päeval 100 256 inimest, neist arvatavasti 35%, s.o 35 000 külastas muuseumimessi väljapanekuid messikeskuse teisel korrusel. 138 muuseumimessi eksposendi hulgas oli ka Eesti Muuseumiühing, keda esindasid Eesti Kunstimuuseum, Eesti Rahva Muuseum, Hiiumaa Muuseum, Tartu Linnamuuseum. Rootsit esindas 67 muuseumi, enamasti väikesed kohamuuseumid. Messil oli 47 esinemist nn messilaval ning peeti 38 konverentsiettekannet.

Asugem siis küsimärgi juurde. Kellele oli suunatud mess, mille väljapanekud kui ka ettekanded algasid nõiaprotsessidest Rootsis 17. sajandil ning lõppesid käesoleva aja hüpermeedia probleemidega? Lähtudes messi nimetusest ning paljude ettekannete probleemidest, lootsime seal kohata lisaks muuseumitöötajatele pedagooge ning õpilasi, seda

enam, et korduvalt kõlas mõte – lapsed ja noorukid, tuleviku kultuurikandjad on muuseumi jaoks väga tähtsad sihtgrupid. Pedagooge ning õpilasi nägime aga vähe. Järeldus ei ole tehtud üksnes Eesti Muuseumiühingu väljapanekut külastanute

Foto S. Paris

♦ Eesti Muuseumiühingu boks. Vasakult Hiiumaa Muuseumi peavarahoidja Helgi Põllo; Tartu Linnamuuseumi direktor, EMÜ esimees Heivi Pullerits (artikli autor); Anu Parre Eesti Kunstimuuseumi Salli Stuudiost; Eesti Rahva Muuseumi giid-pedagoog Virve Tuubel
♦ Exhibition space of the Estonian Museums Society. From left: Helgi Põllo, Hiiumaa Museum; Heivi Pullerits (the author), Tartu City Museum; Anu Parre, Salli Studio of Estonian Art Museum; Virve Tuubel, Estonian National Museum
♦ Бокс Эстонского общества музеев, слева Хельги Пылло – главный хранитель музея Хийумаа, Хейви Пуллеритс – (автор статьи), директор Тартуского городского музея, председатель Совета музеев, Ану Парре – Салли Студио Эстонского художественного музея, Вирве Туубель – гид-педагог Эстонского национального музея

põhjal, vaid hinnates üldist olukorda. Ajakirjas “Svenska museer” (1998, nr 4, lk 13) tõdeti, et 2000. aastal tuleb tõsiselt mõelda laste aktiviseerimisele messil. Selles osas ei vastanud mess talle pandud lootustele.

Muuseumi teabevahetuse süsteemil oli kolm tasandit. Neist kahel oli võimalus lisaks professionaalidele osaleda ka tavakülastajal.

Esimeseks tasandiks oli vahetu tutvumine 138 eksposendiga. Nende hulgas oli igal külastajal võimalik leida oma(d) suhtlusobjekt(id), olgu need siis raadiomuseumi entusiastlikud mehed või Alfred Nobeli muuseumi esindav väga väärikas häärrasmees. Sai lasta teha maailmakunsti muuseumi töötajal endale sobiv näomaa-ling, võis teha sisseoste muuseumipoekestest, mis oma mitmesuguse, eriti aga praegu Põhjamaades moes oleva viikingi-aja kaubaga olid messi üheks osaks. Teabevahetuse esmane tasand toimus ka museoloogide jaoks, siin tegid Eesti muuseumid eeltööd mitmete koostööprojektide jaoks.

Teine tasand olid ettekanded nn messilaval kuulamiseks nii museoloogidele kui ka tavakülastajatele. Ettekannetest selgus, et muuseumidel on omavahel väga huvitavat teavet jagada ja uusi projekte tutvustada. Jõulisemalt oli esindatud toidumuuseumi projekt – kolmel päeval kolm ettekannet. Toidumuuseumile pani aluse söögimaja, mis oli eksponeeritud Rootsi paviljonis Sevilla 1992. aasta maailmanäitusel. Tulevane muuseum peabki liitma selle söögimaja, rajatava köögiviljaia ning muuseumihoone, milles toimuksid näitused, koolitus ning kus oleksid sensoorsed ruumid. Muuseumi kõrval asuva restoranide kõrgkooli tudengid proovivad siin ajaloolist kokakunsti 15. sajandist pärit kokaraamatute abil. Kõik esinejad, alates arhitektist ning lõpetades toidu sensoorseid omadusi analüüsiva teadlasega, tundsid muret rootsi rahvuslike toitude ning elukorralduse muutumise pärast. Kas sajandivahetuseks on kõik kui elupaiga süda kaotanud oma koha, kas tuntakse veel jõulu-, pulma-, peietoite, kas nende lõhnad ärritavad veel meeli ning toimivad ajaloolise mäluna – see on osa probleemistikust, millega peab 2002. aastaks Grythyttanis Örebro läänis valmiv muuseum (rootsi k *maltidsmuseum* ‘söögi-ajamuuseum’) tegelema. Kahtlemata kogus huvitavalt esitletud projekt poolehoidu.

Messilaval arutleti mitmes intervjuus muuseumitöötajate koolituse probleemide

üle. Neist huvitavaim oli intervjuu Linköpingi ülikooli Norrköpingi filiaali õppejõu ja tema kolme üliõpilasega näituste produtsentide koolituse teemal. Noored inimesed, kes olid seda eriala omandamas, rääkisid kolmele sambale tuginevast õpetusest. Tulevaste produtsentide hariduse esimeseks sambaks on humanitaarteadused (ajalugu, kirjandus, filosoofia), teiseks sambaks tehnilised teadmised (valgustus, arhitektuuritehnika) ja kolmandaks meedia. Üliõpilased olid kokku puutunud kunstiopingutega ja nende sooviks oli end maksmata panna näituste koostajatena ning oma ideede elluviijatena.

Kolmas tasand oli teoreetiline konverents spetsialistidele. Teise ja kolmanda tasandi ettekannete probleemistik oli paljuskii kattu, näiteks maailmakultuur või maailm paljude kultuuridega, ainult ühed olid interpreteeritud nende jaoks, kellele muuseum on igapäevato, teised aga olid mõeldud kõigile, kellele muuseum midagi tähendab.

Huvitav oli kuulata arutlusi teemadel, kas muuseum on teadmiste kondensaator või on ta laste ja noorte arengu põhjus, kas muuseum tunnetab oma vastutust ja rolli noore inimese kujundamisel ning kas ta ei mõjuta liialt palju nende elu.

Arutlusele tulid ka muuseumide majanduseluga seotud probleemid – sponsorlus, ruumide üürimine mitmesugusteks üritusteks, turism. Need muuseumid, kes paljus sõltuvad sponsoritest, on mures, et hakkab kaduma nende oma nägu ning üha rohkem hakkavad nad sarnanema oma sponsoritega. Rohkem soovitakse kasutada muuseumi ruume mitmesuguste konverentside pidamiseks. Muuseumi-atmosfäär annaks neile erilise auru.

Messil räägiti ka muuseumide osast turismimajanduses. Sageli on muuseum tellitud reisipaketi osa, aga et reisikorraldajad lülitaksid turismiprogrammidesse võimalikult palju muuseumi, sõltub juba muuseumitöötajast, õigemini tema oskusest kujundada reisikorraldaja kujutlust muuseumist. Eesti muuseumid on seda reisikorraldajate kujutlust muuseumist kujundanud juba mitmeid aastaid, esinedes nii iseseisvalt kui ka linnade või maakondade turismipaketi osadena turismimessidel. Ehk on nüüdseks saanud aeg mõelda tõsiselt messilavast ning diskussioonidest turismifirmade ja pedagoogidega. See mõte peaks väärima ometi hüüamärgi!

Seminarist “Väärtmööbli hoidmise ja restaureerimise probleeme”

Ülle Vahar

Eesti Rahva Muuseumis toimus 12. jaanuaril 1999 teadurite Vaike Reemanni ja Piret Öunapuu kureeritud näituse “Interjöö I. Stiilne mööbel” raames seminar teemal “Väärtmööbli hoidmise ja restaureerimise probleeme”.

Üritus oli, nagu pealkirigi ütleb, ajendatud küsitavustest, mis tekkisid esemete konserveerimisel ja restaureerimisel ning säilitamisel: kas konserveerida või restaureerida, kui kaugele minna, mis vahenditega; kas näitusemaja madal suhtelise õhuniiskuse (RH) tase võiks põhjustada pöördumatuid tagajärgi eksponeeritud mööblil jne. Tekkis soov kuulda teiste

spetsialistide arvamusi. Teema aktuaalsuse tõttu kutsusime osalema ka kolleege muuseumidest üle Eesti. Ettekannetega olid nõus esinema suurte kogemustega teoreetikud ja praktikud.

Järgnevalt lühiülevaade sellest, kes ja millest kõneles.

Avasõnavõttus tutvustas Vaike Reemanni auditooriumile oma näituse kontseptsiooni ning meid vaevanud probleemid.

Tartu Ülikooli keemiku, enamiku Eesti restaureerimisvaldkonnas tegutsevate keemikute õpetaja Tullio Ilometsa ette-

Foto A. Karm

♦ Artikli autor töölaual taga
♦ The author behind her desk
♦ Автор статьи за рабочим столом

kanne "Restaureerimise eetilised aspektid" rõhus neljale põhipunktile: restauraatori (konservaatori) haridus – enne vajaliku teadmistepagasi olemasolu ei tohiks teda eseme juurde lasta, oluline on teostada eseme eeluuringud, kasutada sobivaid testitud materjale ning korralikult oma tööd dokumenteerida, sh fotografeerida. Eesti praegust situatsiooni arvestades peaks siin arenguruumi olema.

Tallinna Tehnikaülikooli Polümeer-materjalide Instituudi dotsent **Rein Reiska** puudutas teemat "Kliimatingimuste mõju puidule" käsitledes meie kõige valusamat probleemi. Ta andis teoreetilise seletuse puidu käitumisele RH muutuste suhtes. Ettekandja esitas ka arvutused, mis tule-nesid kliimatingimustest (RH, temperatuur) Pauluse kirikus asuvas ERMi puidufondis ja restauraatorite tööruumides ning näitusemaja ajutiste näituste saalides juulist detsembrini 1998 (RH langes ~70%-lt 30%-le). Hinnang: puidu kuivamine oli sel puhul suhteliselt aeglane (sujuv), mistõttu suuremate lõhede teket hinnati vähetõenäoliseks, kuid rabeda kattekihi puhul ei välistatud selle pragunemist. Kuuldut üldistades võib öelda – peamine on jälgida, et puitese oleks võimalikult stabiilsetes tingimustes, vältida järske RH muutusi, mis viiks puidu pöördumatute deformatsioonideni.

AS Steel Line'i disainer **Raivo Bristol**, kes paigaldas kõnesolevale näitusele valgustuse, tutvustas näitusesaalis sinna ülespandud valgusteid ning nende paigutamise põhimõtteid. Kasutusel oli UV-vaba kiud-ja kaabeloptika, valgustugevus oli rihitud nõuetekohaseks ja lambid suunatud külvalgusena. Siinkohal olgu märgitud, et selline valgustus on väga kallis, meie muuseumil oli seda võimalik kasutada tänu AS Steel Line'i sponsorusel.

Seminari teises kolmandikus said sõna endised ja praegused Eesti juhtiva konserveerimis- ja restaureerimiskeskuse Ennistuskaja "Kanut" puidurestauraatorid (-konservaatorid).

"Kanut" puiduosakonna juhataja **Vaabo Vainomaa** esines ülevaatega "Mööbli konserveerimise-restaureerimise üldpõhimõtetest", tuginedes praktilisele tegevusele oma asutuses. Ta tõi välja konserveerimise ja restaureerimise definitsioonid ning rahvusvaheliselt tunnustatud printsiibid, millest tuleks selles töös lähtuda: minimaalsus, töödeldavus ja stabiilsus. Suurem osa ettekandest puudutas "Kanutis" kasutusel olevat konserveerimistööde kaarti, mis on valminud Vantaas asuva konservaatoreid ettevalmistava

kooli dokumentatsiooni eeskujul. See tutvustus oli väga tänuväärne, kuna andis ettekujutuse, kui põhjalik peaks olema informatsioon, mida tuleks koguda enne eseme puutumist, tööprotsessis ning peale seda.

Eesti üks staažikamaid puidurestauraatoreid **Mati Raal**, kes nüüdseks tegutseb oma firmas "Tsunftijänes", tõi oma esinemises "Konserveerimine-restaureerimine-renoveerimine" välja erinevused nn muuseumi konservaatori-restauraatori ja erafirma ametivenna töös. Ta selgitas, kuidas eraettevõttes järgitakse eriala põhimõtteid, näiteks olukorras, kus on tekkinud vastuolu tellija soovide ja restaureerimise (restauraatori) eetika vahel. Mati Raal pidas väga oluliseks diskussioone, et ära hoida mõõdalaskmisi, mille kohta lähiminevikustki võib näiteid leida.

Samuti erafirmat pidav **Jaanus Pihelgas** ("Pihelgas & Co") kirjeldas ettekandes "Šellaki omadused, käitumine" väga üksikasjaliselt, kuidas kasutada juba sajandeid tuntud mööbliviimistlusvahendit šellakit. Selline teemaarendus oleks kindlasti mõjus praktilise kursusena.

Viimane kolmandik meie üritusest algas taas näitusesaalis, kus ERMi puidurestauraator **Indrek Tirrul** tutvustas tema poolt konserveeritud ja osaliselt restaureeritud Saksa barokkstiilis kapi (18. sajandi I pool) juures esile kerkinud probleeme ning valitud lahendusteid. Objekt oli tõeline pätkel, tundus, et äratas aukartust ka teistes kolleegides. Lõplikku lahendust ei kiputud välja pakkuma.

Teine ERMi restauraator **Arvi Tragel** esitas üldistuse "Vanad fotod kui abimaterjal restaureerimisel", kasutades rohket illustreerivat fotomaterjali. Raadi mõisast enne II maailmasõda tehtud ülevõtete abil õnnestus tal rekonstrueerida üks ERMi kogudesse kuuluv käsitöölaud 19. sajandist (taastada tuli üks puudu olnud jalg konstruktsiooni tugevdamise huvides).

Kui seminari alguses tundis hr Ilomets oma etteastes muret Eesti konservaatorite-restauraatorite hariduse pärast, siis ka pika tööise päeva lõppakord anti samal teemal. Tartu Kunstikooli puiduosakonna juhataja **Jaak Roosi** rääkis üldiselt restauraatorite ettevalmistuse suundumustest ning perspektiividest selles õppeasutuses. Sama kooli puidurestaureerimise eriala õppemeister **Annes Hermann** andis ülevaate konkreetselt puidurestauraatorite väljaõppest. Tõdeti, et vastava eriala õppekavad vajaksid täiendust keemiakursuse ja veel mõne spetsiifilise aine näol, et muuta

saadav haridus konkurentsivõimeliseks.

Ettekannete järel põhjendas Tartu Kunstikooli direktriss **Krista Roosi** konservaatorite-restauraatorite kokkusaamise ja infovahetuse vajalikkust, on ju selles valdkonnas rohkesti lahtiseid otsi ja vasturääkivusi.

Kokkuvõtteks:

- ♦ huvi seminari vastu oli üllatavalt suur, osavõtjate arv küündis 90 inimeseni, kellest pea veerandi moodustasid Tartu Kunstikooli õpilased. Suur osavõtjate arv peegeldaski taoliste ürituste vajalikkust ja inimeste infonälga;
- ♦ unistus elavast diskussioonist paraku luhtus. Põhjusena võiks tuua ehk liialt seinast-seina temaatikat – ühe korraga sooviti võimalikult palju haarata, oli erinevaid huvigruppe. Tekkis ka ajapuudus. Hea oli näidismaterjali olemasolu näituse näol, arutelud käivitusid kergemini just konkreetsete objektide juures;
- ♦ kerkis esile vajadus taastekitada üleriigiline erialaorganisatsioon.

Eesti Rahva Muuseum ei saanud küll vastuseid kõigile püstitatud küsimustele, kuid niidiotsi, millest edaspidi kinni haarata, leidis küll.

Lõpetuseks tänan korraldajate nimel veel kord kõiki esinejaid ja teisi osalejaid, kes oma kohalolekuga ürituse õnnestumisele kaasa aitasid.

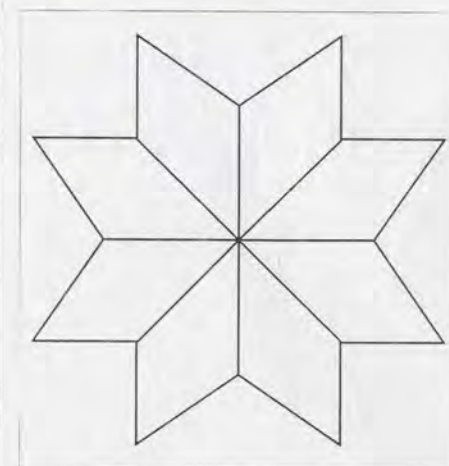
Kaheksakanna uuestisünd

Aleksei Peterson

Eesti Rahva Muuseumis näitusemajas oli avatud 4.–20. juunini 1999 väljapanek "Kodukandi rahvakunst. Kaheksakand – rahvuslikkuse kandja!" Üle hulga aja sai näha eksponaate, kus on kasutatud soome-ugri üht vanemat tekstiilornamendi motiivi – kaheksakanda või kaheksanurka. Eksponeeritud oli rohkesti töid käsitöömeistritelt, kes oma loomingus kasutasid kaheksakanda vaipade, käterätide jt esemete kaunistamiseks. Anti ka praktilisi soovitusi kaasaja rahvakunstimeistritele selle kujundi laialdasemaks kasutamiseks. Näituse koostas Tiina Konsen Tartu Linnavalitsuse kultuuriosakonnast.

Kaheksakand on ürgne kaunistusmotiiv. Ekspeditsioonidel Udmurdimaal,

aga ka mujal torkas kohalikus rahvakunsti silma kaheksakanna motiiv käterätitistel, vaipadel, kinnastel jms. Pulmakirjutud sisaldasid alati rohkesti tekstiilesemeid, mida pruut pulmalistele jagas. Ikka ja jälle oli üksikmotiividest tooniandvam kaheksakand. Kaheksakanda on kujutatud juuresoleval pildil, mis jäädvustati Udmurdimaal 1983. aastal. Naiste rinnalappil *kabatši* esineb üksikelemendina kaheksanurkne täht – "kuumuster". Taoline nimi viitabki sellele, et kaheksakanna motiiv oli otseselt seotud kuuga. Arvati, et kuu edendas sigivust. Seepärast on arusaadav, et kaheksakand tikiti just meheleminekueas neidude ja noorte naiste rahvarõivaste rinnalappidele, särkide rinnalõhikutele jm. Eriti rohkesti kasutati kaheksakanda käterätitistel,

♦ Elemente naiste ornameenteeritud rinnalt *кабачи. Тонзэ* – kaheksanurkne täht "kuumuster".

Udmurdi. Kirovi obl. Zujevka raj. Berezniki küla. Valmistanud Klavdija Danilovna Kaissina. Joonistanud L. Lepp 1983. aastal. Ese B 139: 73 asub ERMis.

vaipade, kinnaste jm ornamendis. Pole juhuslik, et ka Udmurdi rahvuslipul on kujutatud kaheksakanda. Udmurdi rahvakunsti, esmaajoones vanematel esemetel on rohkesti kasutatud ainult kahte värvi – punast ja valget. Punane oli päikese, tule, vere ja sellega seostuvalt hinge märk, valge aga vabaduse, headuse ja ümbritseva elu sümbol. Olen veendunud, et just valge ja punane on olnud soomeugrilaste ürgsed põhivärvid.

Ka eesti naised on väga vanal ajal oma tekstiilesemeid kaheksakanna motiiviga kaunistanud. Vahepeal on see kujund üsna unustusse jäänud. Näitusel ilmneb, et käsitöömeistrid kasutavad seda motiivi ohtralt nii tekstiilidel kui ka puu- ja metall-esemetel. Hästi oli sõnastanud väljapaneku mõtte üks näitusekülastaja: "Tulin, nägin, sain uusi ideid." Arvan, et ka teised rahvakunsti huvilised ühinevad toodud sõnadega, sest oluline on, et kaheksakand kinnistuks meie rahvuslikus dekooris veelgi enam. Selleks oli kõnesolev näitus korraldatud ja ta täitis oma eesmärgi.

Foto A. Karni

♦ Vaip näitusel "Kodukandi rahvakunst. Kaheksakand – rahvuslikkuse kandja"

Meenutusi restaureerimistegevusest Eesti Rahva Muuseumis*

Arnold Kärbo

Uheks väga tõsiseks probleemiks muuseumides on olnud esemete desinfitseerimine-desinsekteerimine. Suureks abiks oleks gaasikamber. Vaid Leningradis NSVL Rahvaste Muuseumil ja Moskvast Lenini-nimelisel Raamatukogul oli gaasikamber. Kuna Eesti Rahva Muuseum asub Tartus keset linna, siis oli selge, et siia gaasikambrit ehitada ei ole võimalik. Tolleaegse Eesti Põllumajanduse Akadeemia juurde loodud põllumajandusmuuseum sai endale ruumid Ülenurmele. Kerkis üles mõte ehitada gaasikamber kahe muuseumi peale kahasse Ülenurmele, kus selleks tuli leida sobiv, eluhoonetest eemal asuv maa-ala. Toorkordne EPA rektor Arnold Rüütel ja vastloodud muuseumi juhataja prof Jüri Kuum olid asjaga päri.

1974. aasta kevadel komandeeriti A. Kärbo tutvuma Leningradi ja Moskva gaasikambritega. Selgus, et tegelikult oli kasutusel vaid Leningradis asuv metallist teisaldatav gaasikamber (ehitatud Rootsist 1914). Eesti Rahva Muuseum ja põllumajandusmuuseum hakkasid hoogsalt ehitusluba taotlema, kuid keskkonnakaitse rangete nõuete tõttu jäi luba saamata ja gaasikamber ehitamata. Kahju! See aga tähendas, et tuli edasi töötada toksiliste kemikaalidega, esemeid immutada äärmiselt kitsastes ja täiesti ebasobivates tingimustes (muuseumi siseõuel). Et vähegi paremaid töötingimusi luua, alustati restaureerimislaboratooriumi tõsist ümberehitust. Metallirestaureerimisele ehitati tööruum keldrisse senisesse abiruumi. Tekstiilirestaureerimisele ehitati tööruum keldrisse senisesse abiruumi. Tekstiilirestaureerimisele ehitati tööruum keldrisse senisesse abiruumi. Tekstiilirestaureerimisele ehitati tööruum keldrisse senisesse abiruumi.

*Vt algus "Muuseum" nr 5, lk 57–60.

Foto V. Kutsar

♦ Artikli autor endatehtud mööbliga, mis on valmistatud muuseumikogude eeskujul

♦ Author of the article with self-made furniture (modelled on museum collections)

♦ Автор статьи с самодельной мебелью (изготовлена по музейным образцам)

Samal ajal eraldati muuseumile veel kaks restaureerimise töökohta. 1976. aastal asus tööle tehnikumis tekstiiliala lõpetanud Sirje Morgenson ja metallirestaureerimise endine kooliõpetaja Eduard Roos. Mõnda aega töötas puidurestaureerimise ka Annes Hermann, kellest hiljem sai Tartu Kunstikoolis restaureerimise õpetaja. Suureks kaotuseks eesti restaureerimise perele oli kõrgema järgu restaureerimise-kunstniku, lõpuni muuseumi ja oma kutsetöö järjekindla patrioodi, väsimatu Lehti Konsini surm 23. augustil 1984. aastal.

Eesti Rahva Muuseumi restaureerimise tööd olid alati oodatud restaureerimistööde näitustel. Kuna muuseumi rikkalikud esemekogud pakkusid kunstnikele ja käsitöömeistritele ammendamatu eeskujusid uute väärtuste loomisel, siis ei jätnud ka käesoleva artikli autor seda kasutamata. Valmisid mööbliesemed, mitmesugused tarbe- ja dekoratiivesemed, puitkaanelised külalisraamatud jm. Eelkõige muidugi korrastati ja vajadusel restaureeriti kõik oma muuseumi ruumid ja paljudes teistes Eesti ning NSV Liidu linnades eksponeeritud esemed. Väga töömahukad olid puit-esemete plaanilised desinfitseerimised-desinsekteerimised.

Tänuväärset tööd noorte kolleegide juhendamisel ja konsulteerimisel tegid L. Konsin, A. Kärbo, R. Olli. A. Kärbo pidas erialaseid loenguid Eesti restaureerimisele, muuseumitöötajatele, rahvaühikoolide kuulajatele, kooliõpilastele, Tartu ülikooli ajalooteaduskonna üliõpilastele.

Restaureerimistöö arendamiseks ja restaureerimise töötingimuste parandamiseks püüti tollal muuseumis teha kõike, mida vaid olemasolevad tingimused võimaldasid. Igakülgset ja vajalikku toetust oli alati tunda direktor A. Petersoni, peavarahoidjate I. Jaagosilla ja E. Asteli ning fondide osakonna juhatajate E. Astel ja A. Kärneri poolt.

Ruumikitsikus ja talvel külmad tööruumid siiski jäid ja sellele ei paistnud toorkord ka mingit lahendust. Lisandus suur ühiskondliku töö koormus – kõik see hakkas mõju avaldama A. Kärbo tervisele. Muuseumi kõigi fondihoidlate ja teistegi ruumide sisustus oli aastail 1965–1978 A. Kärbo projekteeritud. See mahukas lisatöö oleks edasi kestnud. Et ennetada tõsiste tervisehäirete tekkimist, lahkus Arnold Kärbo tookordse nimetusega etnograafiamuuseumist 1978. aasta jaanuaris ning siirdus tööle vabariiklikku restaureerimisvalitsusse.

Täna on Eesti Rahva Muuseumi restaureerimislaboratooriumist saanud konserveerimislaboratoorium ja restaureerimise konservatoorium. Laboratooriumi tööruumid on oluliselt avardunud ja inim-sõbralikumaks muutunud. Talvised külmad ruumid on minevik seoses majja ehitatud keskküttega. 1999. aasta esimesel poolel töötab laboratooriumis kümme spetsialisti staažika keemik-restaureerimise Maie Alumaa juhtimisel. Neile lisanduvad säilitussektori töötajad eesotsas keemik Lea Raichmanniga, keda abistavad säilitajad (2,5 töökohta) ja fondikoristajad (1,5 töökohta).

JUUBILARID

EEVI ASTEL

Eevi Astel töötab Eesti Rahva Muuseumis alates 1963. aastast. 1967. aastal määrati ta fondide osakonna juhatajaks ja 1971. aastal peavarahoidjaks. Seda ametit peab juubilar, kes on sündinud 6. detsembril 1938, tänaseni.

Oma korrektse töösuhetumise ja nõudlikkusega enda ja teiste suhtes on muuseumi fondialane töö alates kogude komplekteerimisest, kogude hoiu- ja säilitamistingimuste parandamisest kuni uurijate teenindamiseni head vilja kandnud. Omaaegsetel üleliidulistel ja teiste vabariikide muuseumitöötajate seminaridel on Eevi Astel korduvalt tutvustanud oma muuseumi fonditöö eri aspekte. Ka Eestis kujunes ERM teistele muuseumidele fonditöö õppebaasiks.

Eevi Asteli etnograafilise uurimistöö teema on naiste käsitöö valdkonnast, keskendudes peamiselt vöödele. Selle tulemusena ilmus mahukas rahvakunstialbum "Eesti vööd".

Rahvakunsti ja käsitöö traditsioonide elustamisel, tänaste käsitöömeistrite suunamise ja nõuannetega on juubilar nagu vahendajaks vana rahvapäraste ja kaasajal valmistatud käsitööloomingu vahel.

TIINA VÕTI

Teeneka muuseumitöötaja Tiina Võti elutöö oli üle 28 aasta seotud Eesti Rahva Muuseumiga.

1. jaanuaril 1947 asus Tiina Võti muuseumis tööle vanema teadusliku töötajana. Samal ajal jätkas ta Tartu ülikoolis etnograafiaõpinguid, mis olid alanud 1938. aastal ja katkenud sõja tõttu.

Muuseumis koondus juubilar tähelepanu eelkõige talurahva mööblile

ning õllekannudele. Muuseumikogude põhjal on ilmunud rida väljaandeid ja brošüüre – "Eesti rahvapärased kirstud ja vakad", "Eesti talupoja toolid", "Muhu toolid", "Muhu elamusisustus" jm ning ulatuslikud rahvakunstialbumid – "Talutoa sisustus" ja "Õllekannud".

Nende muuseumikogude publitseerimisele eelnes ulatuslik materjalide kogumine välitöödel, eriti Eesti läänepoolsetel aladel. Muhus ja teistelgi saartel võis veel tollal leida kohalikke käsitöömehi, kellelt saadi hindamatuid teateid tööprotsesside kohta juba puu valikust alates. Sellele lisandus olustikuline teave – kombestiku kohta on Tiina Võti lisanud kogudesse kaugelt üle 3000 lk teatmematerjali, koostanud küsimustikke korrespondentidele. Olgu märgitud, et etnograafilise teatmematerjali kogumist alustas Tiina Võti juba 1940. aastal ERMi stipendiaadina Vaivara kihelkonnas.

Väärtuslikuks täienduseks muuseumile on juubilar kogutud rohkearvulised esemed, mis pärinevad üle kogu Eesti. Suurele kogumise- ja uurimistööle lisandusid paljud näitused.

Oluline oli ka Tiina Võti osa muuseumikogude, peamiselt esemekogude korrastamisel. Noorematele kolleegidele on ta alati olnud eeskujuks oma täpsuse ja ning abivalmidusega. Välitöödel oli juubilar alati mõnus kaaslane, kes oma suure tööarmastuse ja isikliku eeskujuga innustas teisi.

Tiina Võti oli muuseumis, kui kasutada tollast kõnepruuki, populariseerimistöö initsiaator. Tänu tema visadusele ja organiseerimistööle pidasid muuseumitöötajad arvukalt väga erinevatel teemadel loenguid Tartus ning lähikonnas, samuti mujal Eestis. Nii tõsteti muuseumi seda tööloku pidevalt kogu vabariigis esile.

Nn vabakutselise museoloogi põlvnes on Tiina Võti kirja pannud ja avaldanud ERMi aastaraamatuis kirjutusi Volga eestlaste kohta, kes eelmise sajandi lõpul olid ümber asunud. Juubilar sündiski 18. veebruaril 1919 aastal Saraatovi kubermangus, Eestisse opteerus 1921. aastal.

Jõudu ja edu, visadust Volga eestlaste omakultuuri kogumisel ja kirjapanemisel!

KALJU ROOSVE

Foto J. Nilson

Kalju Roosve võtab vastu Vabaõhumuuseumi direktori Merike Langi õnnitlusi Põllumajandusmuuseumi juubeli puhul

7. märtsil 1929. aastal sündis Pärnumaal Saarde valla Uus-Surtsi talus poiss, kellele pandi nimeks Kalju.

Talus peeti eesti punast tõugu veiseid ja peekonsigu ning piimatoodangult kuuluti maakonna parimate hulka. Nõnda on Kalju Roosve elu lapsest saati olnud seotud põllumajandusega, eriti on talle meeldinud loomakasvatus. Juubilar on teinud 11 aastat praktilist zootehnilist tööd ning juhtinud 28 aastat Eesti Põllumajanduse Akadeemia Ülenurme õppe-katsemajandit. Viimase kümnendi on ta olnud Eesti Põllumajandusmuuseumi direktor. Muuseumis praegu vaadata olevatest väljapanekutest enamus on valminud just sel perioodil. Ülenurme muuseum koos oma filiaalidega Eesti Piimandusmuuseumi ja Eesti Lihandusmuuseumiga on kujunenud oluliseks põllumajandusajaloo säilitamise, uurimise ja tutvustamise keskuseks.

Kalju Roosve elutee pole olnud kaugeltki sile ja sillutatud. Muuhulgas on teda kahel korral "paruniks" tehtud. 1951. aastal eksmatrikuleeriti "hallparun" Kalju Roosve ülikooli põllumajanduse teaduskonnast, kui saadi teada, et tema vanemad ja vend on kulakutena küüditatud. Nõukogude korra kokkuvarisemisel sai temast jälle "parun", sedakorda – punane. Kalju Roosve talupojatarkus, härjakannatus, paks nahk ja eelkõige võime kõigele vaatamata ikka oma asja edasi ajada ning kui tarvis kasvõi kuude kaupa 16 tundi päevas töötada – need on omadused, mis on aidanud tal omal jõul läbi tulla ka sealt, kust tavaliselt ei tulda. Ja nii võib juubilar ikka Ülenurmel askeldamas näha. Lahutamatu pruun nahkkaabu peas, jagab ta korraldusi kas haljastuse ja heakorra või mõne muu südamelähedase asja kohta.

Jõudu ja jaksu talle edaspidiseks!

MART ROOTSLANE

ENE RUNGE

Ene Runge töödest ja tegemistest kodumaa heaks võiks palju kirjutada. Üheks suuremaks tööks kõigi nende pagulasaastate jooksul on olnud väsimatu rahvarõivaste propageerimine. Asi pole piirdunud ainult üleskutsetega, ajakirja "Triinu" (ilmus 1952–1995) veergudel võis tihti näha ülevaateid rahvarõivastest koos tegemisjuhistega. Nende õpetuste abil on valminud väga palju rahvarõivaid. Lisaks tööle ajakirjanduses on Ene Runge olnud kui konsultatsioonipunkt, kuhu üle maailma on aina kirjutatud ja nõu päritud, kuidas üht või teist asja õmmelda või kududa. Samas on ta olnud väga range silmaga jälgimas, et siin omaloomingut ei tehtaks, vaid järgitaks meie esivanemate rahvarõivatraditsioone. Ene Runge on alati kinni pidanud eesti vanasõnast "Kus viga näed laita, seal tule ja aita". Nii on ta jaganud üle maailma õpetusi nii kirja teel kui suurtel üritustel. Paljudes riikides on terved organisatsioonid või asutused, kus palgalised töötajad teevad sellist tööd. Seda enam väärib imetlust, et see vapper eesti naine on kõike üksi suutnud ja jõudnud teha.

Käesoleva aasta eelviimasel päeval saab Ene Runge 80-aastaseks. Soovime Tartumaalt pärit naisele tervist ja jõudu ja täname teda suure töö eest, mida ta on teinud Eesti heaks.

REET PIIRI

Väljaspool Eesti elavatele eestlastele ütleb Ene Runge nimi palju. Ta on ikka olnud iga ettevõtmise juures, kus vaja eestlust hoida või seda teistele rahvastele tutvustada. Nüüd juba kümmekond aastat on Ene Runge tuttav ka kodueestlastele. Nii kui võimalus avanes, asus ta kohe abistama, nõuga toetama, annetusrahasid koguma. Suur sõber on Ene Runge Eesti Rahva Muuseumiga. Kontaktid tekkisid 1988. aastal. Kohe alustas ta muuseumile rahalise toetuse kogumist Kanada eestlaskonna hulgas. Armastades ja hinnates eesti rahvakunsti, mõistis ta vajadust hakata seda kohapealsetelt inimestelt koguma. Vanad inimesed hakkasid kaduma, kõigil noortel polnud Eestist kaasavõetud esemetega hingelist sidet. Nähes, kuidas suhtumine muutub, mõistis Ene Runge esemete päästmise vajadust. Kuna Eesti muuseumidega veel sidemeid polnud, sai ta kokkuleppele Royal Ontario Museumiga, kus 1971. aastal avatigi eesti kogu. Nüüdseks on sinna Ene Runge kaasabil laekunud mitusada eesti eset. 1991. aastast alates on kogumistöö kulgenud Eesti Rahva Muuseumi kogude täienduseks. 1991. aastal ERMi jõudnud ligi 200 eseme hulgast on paljud meie ajaloo seisukohast väärtuslikud. Mitmetel riietusesemetel on juures legend, et just neid kandes jäeti Eestimaaga hüvasti. Huvitaval kombel oli põgenejatel kaasas veel vanu rahvariideidki. Igal aastal on muuseumi üllatatud üha uute saadetistega. Nüüd on meil hea kogu ka tänapäevaste Kanada eestlaste olmekultuurist. Saabunud esemed pole aga niisama lihtsalt Eestisse jõudnud. Iga muuseumitöötaja teab isiklikest kogemustest, kui keeruline on neid inimestelt kätte saada. Ja kui inimesed ei ela sinuga veel samas riigiski! Ene Runge väsimatu töö tulemusena jõudsid need esemed Torontosse ja sealt tema poolt pakituna, nimekirjade ja legendidega varustatult ERMi. Ainult Ene Runge ise teab, kui suurt vaeva ja hoolt on selline töö nõudnud.

IN MEMORIAM

TAAVET POSKA

23. X 1896 – 15. XII 1998

Taavet Poska (vasakul) koos Sõjaajaloo Seltsi liikmete Mati Õuna ja Kaupo Deemantiga 1988. aastal

15. detsembril 1998. aastal lahkus Toonela radadele Eesti vanim muuseumitöötaja, sõjaeelse Vabadussõja Muuseumi juhataja Taavet Poska.

Taavet Poska sündis Tartumaal Rasina mõisas kandimehe lasterohkes peres. Varases nooruses tuli tal võidelda raske haigusega, võitsid pingutused ja tugev elutahe. Pidev enesetäiendamine korvas napiks jäänud haridust.

1915. aastal mobiliseeriti Taavet Poska tsaariarmee. Vabadussõjast võttis ta osa 6. polgu koosseisus, relvaks peale vintpüssi veel fotoaparaat. Polgu noorefotograafina jäädvustas ta sõjastundmusi, lisades fotodele täpsed andmed.

1921. aasta detsembris hakkas Taavet Poska sõjavägede staabi ettepanekul tööle Vabadussõja Muuseumi hoidja kohusetäitjana, hiljem juhatajana. Muuseumi käsutusse olid antud mõned ruumid ohvitseride kasiino hoone II korrusel (sissekäiguga Vene tn 5). Nõu ja abi sai ta vanematelt ohvitseridelt ning kunstnikelt. Uusi teadmisi andis tutvumine Riia, Stockholmi, Berliini ja Soome sõjamuuseumidega. Palju tuli teha improviseeritult ja esialgseid väljapanekuid ümber tehes. Tunda andis ruumipuudus, eksponeerida saadi vaid kõige olulisemat. Jätkati juba Vabadussõja ajal alguse saanud militaarse materjali kogumist, mida soosis ka sõjaväe juhtkond. Oli antud korraldus, et vanu relvi ja muuseumihõnguga esemeid ei tohi ilma Vabadussõja Muuseumi juhataja loata hävitada.

1940. aastal koos Eesti Vabariigiga lõppes ka Sõjamuuseumiks ümber nimetatud Vabadussõja Muuseumi tegevus. Eksponaadid pakiti nimekirjade järgi kastidesse ja viidi Kick in de Köki torni hoiule. Taavet Poska töömaht aga kasvas, tuli vastu võtta endise Eesti sõjaväe ja Kaitseliidu lipud ning muud kultuurivarad. Kick in de Köki tornis asunud kultuurivarasid oli võimalik hoida ja säilitada 1945. aasta kevadeni, mil Taavet Poska koos kümnekonna ajaloomuuseumi töökaaslasega arreteeriti. Neid süüdistati vaenulikel eesmärkidel relvade hankimises, samuti bolševistliku terrori ohvrite kohta tõendusmaterjalide kogumises ja hoidmises. Kurikuulus erinõupidamine mõistis talle 4. märtsil 1946 10 aastat vabadusekaotust. Eestisse jõudis Taavet Poska tagasi 1956. aastal.

Peale põhitegevuse Vabadussõja Muuseumis oli tal muidki harrastusi – teater, muusika, pildistamine jne. Taavet Poska kuulus ka rahvusromantiliselt meelestatud taarausuliste hulka. Pärast vanglast vabanemist sai ta üheks meelistegevuseks kandlemäng, selle õpetamine lastele ja kannelde valmistamine.

1988. aastal astus ta vastasutatud Eesti Akadeemilisse Sõjaajaloo Seltsi, mille üheks eesmärgiks oli Eesti Sõjamuuseumi taastamine. Ta oli ka seltsi ainuke auliige.

Taavet Poska mälu ja mõttevärskus olid kadestamisväärsed. Pika elutöö mälestusi on ta rääkinud sõpradele ja magnetofonilindile ning pandud üksikasjalikult paberile. Korduv soovitus eesti rahvale oli: "Rohkem julgust ja vähem viina!"

Taavet Poska maeti Pärnamäe kalmistule. Viimaseks sõjaväeliseks auavalduseks oli kolm kogupauku Nõmme kaitseliitlastelt.

Peietel öeldi välja mõte, et Taavet Poska hing ei saa varjude riigis enne rahu, kui Eesti Sõjamuuseum on taastatud.

KAUPO DEEMANT

KROONIKA

Koolitusseminarid toimusid järgmistel teemadel:

1. Seminar muuseumidirektoritele

19.–21. oktoober 1998

Rahvakultuuri Keskuses Tallinnas Vilmsi tn 55

19. oktoober

Kuidas planeerida tööd asutustes?

Ühe muuseumi arengukava koostamisest

H. Pullerits

Rühmatöö teemal "Muuseumitöö suurimad probleemid juhtkonna poolt vaadatuna. Võimalikud lahendused". Kokkuvõtteid rühmatööst

H. Põllo

Arutlus "Kas muuseumidel peaks olema

H. Põllo

kogumispoliitika?"

20. oktoober

Kust ja kuidas saada raha juurde? Fondide

tutvustus. Mittetulundusühingute ja Siht-

asutuste Liit

A. Violi (Eesti

Kultuurkapital)

Töölepingud. Töötajate ametikohustused.

A. Kuk, M. Põld

Muuseumitöötaja kutseetikast

M. Lang

Teenused ja hinnad muuseumis

K. Orlova

Juhitüübid. Rollijaotused

21. oktoober

Töö suunad Läti muuseumides. Riiklikud

dokumendid, muuseumiseadus ja selle

toimimine

J. Garjans

Slaidiprogramm

Muuseumitöö probleemid Eestis. Võrdlusi

H. Pärdi

maailma eri piirkondadega

2. Arvutialane seminar

kahe sarnase programmiga

16.–18. november 1998

Rahvakultuuri Keskuses Tallinnas Vilmsi tn 55

16. november

Maaailma suurim muuseumikeskus

Ülle Reimets

Sissejuhatus DKC-KVIS süsteemile

Kersti Alev-

Christoffersen

Jorgen Christoffersen

DKC-KVIS kontseptsioon

KVIS-programmi esitus, kirjeldamise

printsüübid ja funktsionaalsus. Arutelu

Kersti Alev-

Christoffersen

17. november

Arutelu, rühmatöö. Eeltööd info sisestamiseks

Helgi Põllo

arvutisse

Saaremaa Muuseumi kogemused –

personaalia, videokogu

Sirje Azarov

Personaalarvuti väikemuuseumis

Margus Liiv,

Raivo Nisu

3. Seminar uute väikemuuseumide, munitsipaal- ja eramuseumide töötajatele

15.–16. veebruar 1999

Rahvakultuuri Keskuses Tallinnas Vilmsi tn 55

15. veebruar

Esemete esmane arvelevõtt, info säilitamise

Eve Peets (Eesti

tähtsusest

Ajaloomuuseum)

Väikemuuseumide argipäev. Rühmatöö.

Arutelu. Kokkuvõtteid rühmatööst

Helgi Põllo

Kust leida abi? Koostöö muuseumide vahel.

Heivi Pullerits (Tartu

Muuseumiühing

Linnamuuseum)

16. veebruar

Kuidas hoida museaali? Praktilisi näpunäiteid

Eige Peets (Kanut)

Energeetikamuuseumi külastamine

4. Seminar riiklike muuseumide noortöötajatele

16.–17. veebruar 1999

Rahvakultuuri Keskuses Tallinnas Vilmsi tn 55

16. veebruar

Rühmatöö, arutelu, kokkuvõtteid

Helgi Põllo

Arutlus ekspositsioonide koostamisest.

Kirjanduse tutvustus

Heivi Pullerits

17. veebruar

Energeetikamuuseumi külastamine

Helgi Põllo

Praktilisi näpunäiteid fonditööks. Küsimused

Eige Peets,

vanematele kolleegidele

Helgi Põllo

Kuidas meie alustasime? Pedagoogilisest tööst

Christina Lään,

muuseumis

Triin Siiner

Arutelu

5. Seminar maakonnamuuseumide ja suuremate munitsipaalmuuseumide raamatukogude ning arhiividega tegelevatele varahoidjatele

12.–14. aprill 1999

Rahvakultuuri Keskuses Tallinnas Vilmsi tn 55

12. aprill

Vanatrükiste ja antikvaarsete raamatute

T. Reima (Eesti

kirjeldamise rahvusvahelised standardid

Akadeemiline

Ülevaade Saaremaa Muuseumi arhiiv-

Raamatukogu)

raamatukogu tööst

K. Äär (Saaremaa

Pabermaterjali ja köidete säilitusprobleemidest

Muuseum)

M. Siiner (Eesti

Rahvusraamatukogu)

13. aprill

Tegevus Eesti Ajaloomuuseumis Pikk tn 17

K. Ramler, S. Annist

Perioodika säilitamisest muuseumis

(Eesti Ajaloo-

muuseum)

Arhiivinduse põhialused. Arhiiviseadus

L. Uuet (Eesti Riiklik

Arhiiv)

Materjalid ja tarvikud arhiivis

M. Tiidus (Eesti

Riiklik Arhiiv)

14. aprill

Ülevaade arhiivitööst Viljandi Muuseumis

Rühmatööd, arutelud, diskussioonid

Isikuarhiivid. Elulugude kogumine

Fondiarhiiv Järvamaa Muuseumis

H. Grosberg (Viljandi Muuseum)

H. Põllo (Hiiumaa Muuseum)

R. Hinrikus (Eesti Kirjandusmuuseum)

M. Rützel, M. Jõe-
saar (Järvamaa Muuseum)

6. Seminar "Kahjurputukate kontroll muuseumides"

11. mai 1999

Eesti Rahva Muuseumi näitusemajas

Avamine

Kogude säilitamisest ERMis

Putukate bioloogiast; tekstiili, karusnaha, sulgede ja puuesemete kahjurid

Otstarbekas kahjuritõrje muuseumis
Tervisekaitse probleemid töös
muuseumiesemetega

Sõnavõttud, arutelu

Jaanus Plaat,
ERMi direktor
Lea Raichmann,
ERMi vanemsäilitaja

Monika Akerlund,
Rootsi Riikliku
Loodusloo Muuseumi
vanemhoidaja-
assistent

Monika Akerlund
Sylwia Flato,
PRE-MAL grupi
keemik-farmatseut

Rahvusvahelise muuseumipäeva kava

17. mai 1999

Vastuvõtt Rakvere Muuseumis

Võimalus tutvuda muuseumi püsiekspositsiooniga,
ordulinnusega Vallimäel, linnakodaniku majamuuseumiga,
teha jalgsimatk vanalinnas

Sõit Karula kõrtsi kaudu Karepale Richard Sagritsa suvekoduga
tutvuma (Põhja-Eesti kaluritalu 19. sajandist)

Kunda Muuseum, sadam, esimesed tsemendiahjud (pudelahjude
alused)

Sõit Kundast Purtse, teel Viru-Nigula kirik, Maarja kabeli
varemed jm

Päeva lõpetamine Purtse vasall-linnuses

Geograafiatund kihelkonnakoolis, "õpetaja" Natalia Klimson. Väike-Maarja Muuseum, 8. oktoober 1998
Geography class at a parish school on October 8, 1998; "teacher" Natalia Klimson. Väike-Maarja Museum
Урок географии в уездной школе 8 октября 1998 года, "учитель" Наталия Климсон. Музей в Вайке-Маарья

Kiltsi Põhikooli õpilased triikimas. Väike-Maarja Muuseum, 20. november 1998
Pupils from Kiltsi Basic School doing the ironing on November 20, 1998. Väike-Maarja Museum
Ученики основной школы Кильтси за глажением. 20 ноября 1998 г. Музей в Вайке-Маарья

